

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ
ШӘКӘРІМ АТЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ

Х А Б А Р Ш Ы С Ы

В Е С Т Н И К

ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ ШАКАРИМА
ГОРОДА СЕМЕЙ

СЕРИЯ «ПЕДАГОГИКА»

СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ
ШӘКӘРІМ АТЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
Х А Б А Р Ш Ы С Ы

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫ

Куәлік № 13981-Ж

Журнал жылына 4 рет жарыққа шығады

*Журнал қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде
шығады*

ISSN 2311-4770

В Е С Т Н И К
ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ ШАКАРИМА
ГОРОДА СЕМЕЙ

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Свидетельство № 13981-Ж

Журнал выходит 4 раза в год

*Журнал издается на казахском, русском,
английском языках*

Бас редактор – М.Г. Ескенди́ров, тарих ғылымдарының докторы, профессор

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚАСЫ

М.О. Абдиқаримов – педагогика ғылымдарының кандидаты (Қазақстан, Семей)
Е.И. Артамонова – педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Ресей, Мәскеу)
К.К. Байсарина – тарих ғылымдарының докторы, доцент (Қазақстан, Семей)
М.Е. Бельгибаев – география ғылымдарының докторы (Қазақстан, Семей)
Г.Е. Берикханова – физика-математика ғылымдарының докторы (Қазақстан, Семей)
Е.К. Есенжолов – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор (Қазақстан, Семей)
А.С. Еспенбетов – филология ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан, Семей)
Н.А. Завалко – педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан, Өскемен)
И.Р. Лазаренко – педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Ресей, Барнаул)
С.С. Маусымбаев – педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан, Семей)
А.А. Молдажанова – педагогика ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан, Астана)

Главный редактор – Ескенди́ров М.Г., доктор исторических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

М.О. Абдиқаримов – кандидат педагогических наук (Казахстан, Семей);
Е.И. Артамонова – доктор педагогических наук, профессор (Россия, Москва);
К.К. Байсарина – доктор исторических наук, доцент (Казахстан, Семей);
М.Е. Бельгибаев – доктор географических наук, профессор (Казахстан, Семей).
Г.Е. Берикханова – доктор физико-математических наук (Казахстан, Семей);
Е.К. Есенжолов – кандидат педагогических наук, профессор (Казахстан, Семей);
А.С. Еспенбетов – доктор филологических наук, профессор (Казахстан, Семей);
Н.А. Завалко – доктор педагогических наук, профессор (Казахстан, Усть-Каменогорск);
И.Р. Лазаренко – доктор педагогических наук, профессор (Россия, Барнаул);
С.С. Маусымбаев – доктор педагогических наук, профессор (Казахстан, Семей);
А.А. Молдажанова – доктор педагогических наук, профессор (Казахстан, Астана);

© «Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті» шаруашылық жүргізу құқығындағы республикалық мемлекеттік кәсіпорыны, 2018

© Республиканское государственное предприятие на праве хозяйственного ведения «Государственный университет имени Шакарима города Семей», 2018

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫ

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

FTAMP: 24.01.05

Р. Жанарбекұлы, Г.Е. Берикханова

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті

ЦИФРЛЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ КҮРДЕЛІ ТРИГОНОМЕТРИЯЛЫҚ ТЕҢСІЗДІКТЕРДІ ШЕШУ ЖӘНЕ ДӘЛЕЛДЕУ ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа: Бұл мақалада күрделі тригонометриялық теңсіздіктерді шешу және дәлелдеу әдістері қарастырылады. Тригонометриялық теңсіздікті аргументтің берілген аралығында дәлелдеу үшін зерттеу жүргізудің әдістері ұсынылады. Зерттеу барысында тригонометриялық теңсіздіктер жүйесін шешу, прогрессияның формулалары мен қасиеттерін, шекке көшуді тиімді қолдану мысалдары көрсетіледі.

Camtasia Studio бағдарламасы мониторда болып жатқан іс-әрекеттердің барлығын жазып алуға және бейне файлдарды желі арқылы демонстрациялау үшін сапалы сығуға мүмкіндік береді.

iSpring Free бағдарламасы PowerPoint презентацияларын Flash бейне анимациялық эффектілерін қолдана отырып конвертациялау арқылы ойды жүйелеу, шешім қабылдау икемділіктеріне ықпал етеді.

Freemake Video Converter бағдарламасында бейнефильмді қолдану білім алушыларға креативті ойлау, шешім қабылдау, бірін-бірі тыңдау т.б дағдыларын дамытады.

QR бағдарламасы қолдануға ыңғайлы интерактивті тесттер жасауға және пікіртерім жүргізіп білім алудағы мүмкіндіктерін қолдану, бірін-бірі түзету, бағалауға қажетті дағдыларын қалыптастырады.

Түйін сөздер: тригонометриялық теңдік, теңсіздік, мүшелеп қосу, көбейту, прогрессия, ауыстыру енгізу, QR, Plickers, augmented reality, инновациялық технология.

Мектептің математика курсына тригонометриялық теңсіздіктерді шешумен қатар оны дәлелдеуге ерекше көңіл бөлінеді. Дегенмен, тригонометриялық теңсіздіктерді аргументтің берілген аралығында дәлелдеу нақты зерттеуді талап етеді. [1, 2, 3]. Мына мысалды қарастырайық.

Білім беру бағдарламаларының негізгі басымдығы өзгерістерге үнемі бейім болу және жаңа білімді меңгеру қабілетін дамыту болуға тиіс.

Бір жыл бұрын бір мобильді телефонды пайдаланып, фронт-сауалнама жүргізуге мүмкіндік беретін бір керемет бағдарламамен таныстым. Осы мақалада нақты нұсқаулық бергіміз келеді - кез-келген мектептің кез-келген мұғалімі бірден Plickers-ті пайдалана алады. Сондай-ақ, бір жыл ішінде қолданыста бірқатар тамаша жаңалықтар болды:

- Сұрақтарды топтастыру үшін қалталар (папка) жасалды;
- Сұрақтарға суретті қосу мүмкіндігіне ие болды;
- Кезектің функционалдығы іске асырылады.

Бағдарлама қарапайым технологиямен жұмыс істейді. Негізі мобильді приложение, QR-кодтары бар карталар сайттан басып шығарылады. Әрбір балаға бір карта беріледі.

Картаның өзі төртбұрышты. Әр жағында картаның өзінде көрсетілген (A, B, C, D) жауабы бар. Мұғалім сұрақ қояды, бала дұрыс жауапты таңдап, картаны тиісті жағымен көтереді. Мұғалім балалардың жауаптарын нақты уақытта сканерлеу үшін мобильді приложение пайдаланады (QR-кодтарды оқу үшін «augmented reality» технологиясы пайдаланылады). Нәтижелер дерекқорда сақталады және тікелей мобильді приложениеде және сайтта жылдам талдау үшін қол жетімді (1-сурет).



(1-сурет)

Бұл бағдарламаны қолдау үшін төмендегі шарттар орындалуы қажет:

- Plickers қосымшас орнатылған iOS немесе Android негізінде жұмыс істейтін мұғалімнің бір ұялы телефоны;
- QR-кодтары бар карталар жиынтығы (олар туралы төменде айтатын боламыз);
- проектор бар Live View режимінде ашық Plickers сайты. Проектор тұтастай опциондық, бірақ өте пайдалы, әсіресе «wow effect» жасау үшін.
- балалардағы ұялы телефондардың болуын қажет етпейді.

Мысал-1: $0 \leq x \leq \frac{\pi}{2}$ сегментінде

$$x - \frac{x^3}{6} \leq \sin x \leq x - \frac{x^3}{6} + \frac{x^5}{120}$$

Теңсіздігінің орындалатынын дәлелдеу керек [4].

Дәлелдеу.

1. Алдымен

$$\sin^3 \frac{h}{3} + 3\sin^3 \frac{h}{3^2} + \dots + 3^{n-1} \sin^3 \frac{h}{3^n} = \sum_{k=1}^n 3^{k-1} \sin^3 \frac{h}{3^k}$$

қосындысын есептейік.

$$\sin 3x = 3\sin x - 4\sin^3 x$$

теңдігінен $x = \frac{h}{3}, \frac{h}{3^2}, \dots, \frac{h}{3^{n-1}}$, тізбектей мәндерін ала отырып, мына мәндерді есептейік:

$$\begin{aligned} \sin h &= 3\sin \frac{h}{3} - 4\sin^3 \frac{h}{3} \\ \sin \frac{h}{3} &= 3\sin \frac{h}{3^2} - 4\sin^3 \frac{h}{3^2} \\ \sin \frac{h}{3^2} &= 3\sin \frac{h}{3^3} - 4\sin^3 \frac{h}{3^3} \\ &\dots \\ \sin \frac{h}{3^{n-1}} &= 3\sin \frac{h}{3^n} - 4\sin^3 \frac{h}{3^n} \end{aligned}$$

Теңдіктерді сәйкес ретімен $1, 3, 3^2, \dots, 3^{n-1}$ -ға көбейтіп мүшелеп қосып, ықшамдағаннан кейін мына өрнекті аламыз:

$$\sin h = 3^n \sin \frac{h}{3^n} - 4 \sum_{k=1}^n 3^{k-1} \sin^3 \frac{h}{3^k}$$

осыдан:

$$\sum_{k=1}^n 3^{k-1} \sin^3 \frac{h}{3^k} = \frac{1}{4} 3^n \sin \frac{h}{3^n} - \frac{1}{4} \sin h.$$

Сонымен берілген қосындыны есептедік.

Бұл қосындыдан мына теңдікті жазуға болады (1):

$$3^n \sin \frac{x}{3^n} - 4 \left(\sin^3 \frac{x}{3} + 3 \sin^3 \frac{x}{3^2} + \dots + 3^{n-1} \sin^3 \frac{x}{3^n} \right) = \sin x \quad (1)$$

$(0, \pi)$ интервалында $x - \frac{x^3}{4} < \sin x$ теңсіздігі орындалатынын көрсетейік.

Мектеп курсынан белгілі мына теңдікті пайдаланамыз:

$$\sin x = 2 \operatorname{tg} \frac{x}{2} \cos^2 \frac{x}{2} = 2 \operatorname{tg} \frac{x}{2} \left(1 - \sin^2 \frac{x}{2} \right)$$

$\operatorname{tg} \frac{x}{2} > \frac{x}{2}$ және $\sin^2 \frac{x}{2} < \frac{x^2}{4}$ теңсіздіктерінің ақиқаттығынан жоғарыдағы теңдікті пайдалансақ,

$$\sin x > x \left(1 - \frac{x^2}{4} \right) \text{ теңсіздігі алынады.}$$

Осы теңсіздікті пайдаланып, былай жазуға болады:

$$3^n \sin \frac{x}{3^n} \geq 3^n \left(\frac{x}{3^n} - \frac{x^3}{4 \cdot 3^{3n}} \right) = x - \frac{x^3}{4 \cdot 3^{3n}}.$$

Өзімізге белгілі $|\sin x| \leq |x|$ теңсіздігінің негізінде жоғарыда қарастырылған қосындыны былай жазуға болады:

$$\begin{aligned} & \sin^3 \frac{x}{3} + 3 \sin^3 \frac{x}{3^2} + \dots + 3^{n-1} \sin^3 \frac{x}{3^n} \leq \\ & \leq x^3 \left(\frac{1}{3^3} + \frac{3}{3^6} + \dots + \frac{3^{n-1}}{3^{3n}} \right) = \frac{x^3}{27} \left(1 + \frac{1}{3^2} + \dots + \frac{1}{3^{2n-2}} \right) \leq \\ & \leq \frac{x^3}{27} \left(1 + \frac{1}{3^2} + \dots + \frac{3^{n-1}}{3^{3n}} + \dots \right) \leq \frac{x^3}{27} \left(\frac{1}{1 - \frac{1}{9}} \right) = \frac{x^3}{8 \cdot 3}. \end{aligned}$$

Осы алынған мәнді (1) теңдікке қою арқылы, мынандай теңсіздік аламыз:

$$x - \frac{x^3}{6} - \frac{x^3}{4 \cdot 3^{2n}} \leq \sin x.$$

n -саны натурал болғандықтан, шекке көшсек:

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \left(x - \frac{x^3}{6} - \frac{x^3}{4 \cdot 3^{2n}} \right) = x - \frac{x^3}{6}.$$

2. $0 < x < \frac{\pi}{2}$ болғанда дәлелденген теңсіздіктен $0 < x - \frac{x^3}{6} \leq \sin x$ деп жазуға болады. сонымен қатар (a),(b):

$$\begin{aligned} 0 < \frac{x}{2} - \frac{x^3}{2^3 \cdot 6} &\leq \sin \frac{x}{2}, & (a) \\ 0 < \frac{x}{4} - \frac{x^3}{2^6 \cdot 6} &\leq \sin \frac{x}{4} \end{aligned}$$

Соңғы теңсіздікті квадратасақ,

$$\frac{x^2}{2^4} - \frac{x^4}{3 \cdot 2^6} + \frac{x^6}{2^{14} \cdot 3^2} \leq \sin^2 \frac{x}{4} \quad (b)$$

осыдан туындайтын:

$$0 \leq \frac{x^2}{2^4} - \frac{x^4}{3 \cdot 2^6} \leq \sin^2 \frac{x}{4}$$

(a) және (b) теңсіздіктерін мүшелеп көбейтсек, аламыз (c):

$$\frac{x^3}{2^5} - \frac{x^5}{2^9} \leq \left(\frac{x}{2} - \frac{x^3}{2^3 \cdot 6} \right) \left(\frac{x^2}{2^4} - \frac{x^4}{3 \cdot 2^8} \right) < \sin \frac{x}{2} \sin^2 \frac{x}{4}. \quad (c)$$

$\sin \frac{x}{2} \sin^2 \frac{x}{4} = \frac{1}{2} \sin \frac{x}{2} - \frac{1}{4} \sin x$ теңдігін және (c) теңсіздігін ескере отырып $(d_1), (d_2), (d_3) \dots (d_n)$:

$$1) \sin x \leq 2 \sin \frac{x}{2} - \frac{x^3}{2^3} + \frac{x^5}{2^7}. \quad (d_1)$$

$$2) \sin \frac{x}{2} \leq 2 \sin \frac{x}{4} - \frac{x^3}{2^6 \cdot 8} + \frac{x^5}{2^7 \cdot 2^5}; \quad (d_2)$$

$$3) \sin \frac{x}{4} \leq 2 \sin \frac{x}{8} - \frac{x^3}{2^6 \cdot 8} + \frac{x^5}{2^7 \cdot 2^5}; \quad (d_3)$$

$$\dots\dots\dots$$

$$\sin \frac{x}{2^{n-1}} \leq 2 \sin \frac{x}{2^n} - \frac{x^3}{2^{3(n-1)} \cdot 8} + \frac{x^5}{2^{5(n-1)} \cdot 2^7} 2^{n-1} \quad (d_n)$$

$(d_1) - (d_n)$ -ді сәйкесінше 1, 2, 3, 4, ... 2^{n-1} -ге көбейтіп қоссақ:

$$\sin x \leq 2^n \sin \frac{x}{2^n} - \frac{x^3}{8} \left(1 + \frac{1}{4} + \frac{1}{4^2} + \dots + \frac{1}{4^{n-1}} \right) + \frac{x^5}{2^7} \left(1 + \frac{1}{2^4} + \frac{1}{2^8} + \dots + \frac{1}{2^{4n-4}} \right).$$

Геометриялық прогрессияның алғашқы n мүшесінің қосындысының формуласын қолданайық, сонда

$$\sin x \leq 2^n \sin \frac{x}{2^n} - \frac{x^3}{6} + \frac{x^3}{6 \cdot 4^n} + \frac{x^5}{120} - \frac{x^5}{120 \cdot 2^{4n}}.$$

$2^n \sin \frac{x}{2^n} < x$ екенін еске ала отырып, осы теңсіздіктен шек аламыз ($n \rightarrow +\infty$), сонда:

$$\sin x \leq x - \frac{x^3}{6} + \frac{x^5}{120}$$

Сонымен, дәлелдеудің 1 және 2 бөлігін біріктірсек,

$$x - \frac{x^3}{6} \leq \sin x \leq x - \frac{x^3}{6} + \frac{x^5}{120}$$

екенін көреміз. Сонымен берілген теңсіздік дәлелденді.

Күрделі тригонометриялық теңсіздіктерді дәлелдеу барысында аргументтің берілген аралығында зерттеу жүргізу оқушының теориялық білімін жетілдіруге және оны қолдану аясын анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар теориялық бағыттағы есептерді шығару оқушыны математикалық олимпиадаларға даярлауға ықпал етеді.

Әдебиеттер

1. Погорелов А.В. Геометрия Орта мектептің 7 – 11 – сыныптарына арналған оқулық. 3 басылым – Алматы: Рауан, 1997 – 384 бет
2. М.Ш. Тілепиев, Б.Т. Құлжағаров. Математика – 1 есептер мен жаттығулар. Ақтау – 2010 – 144 бет
3. О.М. Жолымбаев, Г.Е. Берікханова, Э.Т. Бахтинова. Математика. Алматы – 2007, 246-бет
4. С.И. Новоселов Специальный курс тригонометрии. Советская наука. Москва 1953. – 463
5. Г.Е. Берікханова, Р. Жанарбекұлы. «Тригонометриялық теңсіздіктерді шешуде GeoGebra интерактивті ортаны пайдаланып салу». Дәулет-Республикалық ғылыми-педагогикалық журнал, № 2, 2016. – 46-48 бет
6. Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрлігі. «Қазіргі білім беру технологиялары». Алматы, – 2006 ж

МЕТОДЫ РЕШЕНИЯ И ДОКАЗАТЕЛЬСТВА СЛОЖНЫХ ТРИГОНОМЕТРИЧЕСКИХ НЕРАВЕНСТВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИИ

Г.Е. Берікханова, Р. Жанарбекұлы

В данной статье рассматриваются методы решения и доказательства сложных тригонометрических неравенств. Для доказательства тригонометрических неравенств на данном интервале аргумента предлагается методы проведения исследования. При

исследований применяются решения систем тригонометрических неравенств, формулы и свойства прогрессии, эффективный переход к пределу.

Программа Camtasia Studio позволяет записывать все действия, которые происходят на мониторе.

Программа iSpring Free использует презентационные материалы, которые помогают систематизировать мысли, развивают навыки взаимоотношений в группе и принятия решений.

Программа Freemake Video Converter использует кинофильмы, которые развивают креативное мышление, навыки принятия решений, слушать друг друга и другие.

С помощью программы Free Quiz Maker можно развить такие навыки как: определение основной мысли, а также очень удобен для проведения интерактивных тестов и опросов.

Ключевые слова: цифровые технологии, компьютерные программы, CQR, Plickers, augmented reality, инновационная технология.

METHODS OF MAKING AND EVIDENCE OF COMPLEX TRIGONOMETRIC INEQUALITIES USING DIGITAL TECHNOLOGY

G. Berikhanova, R. Zhanarbekuly

This article discusses the methods of solution and evidence of complex trigonometric inequalities. To prove trigonometric inequalities in this range of the argument proposed methods of research. When applied research solutions trigonometric inequalities systems, formulas and properties of progression, an efficient transition to the limit.

The program Camtasia Studio allows you to record all the actions that occur on the monitor. The program iSpring Free uses presentational materials, which help to systematize thoughts, develop skills of relationships in groups and make decisions.

The program Freemake Video Converter uses movies, that develop creative thinking, skills of making decisions, listening to each other and others.

The program Free Quiz Maker can be developed such skills as: defining main thought, that learner want to tell, and also very convenient for carrying out interactive tests and surveys.

Key words: digital technologies, computer programs, QR, Plickers, augmented reality, innovative technology

МРНТИ: 13.00.02

А.К. Мукатаева¹, А.С. Азильханова¹, А.Т. Байделинова²

¹Государственный университет имени Шакарима города Семей

²КГУ «Средняя общеобразовательная школа №12» г. Семей

РАЗВИТИЕ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ СРЕДНЕЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ СРЕДСТВАМИ МУЗЫКАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОЙ ПОЛИХУДОЖЕСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация: В статье акцентируется внимание на то, что инновационные процессы в образовательной сфере затрагивают решение вопросов, направленных на развитие базовой культуры личности, а также предполагают разработку и реализацию национально-региональных образовательных концепций. Основные направления развития национального образования и воспитания связаны с необходимостью возрождения национальных культур народов, приобщения школьников к культурам разных народов.

Формирование музыкальной культуры школьников – сложный процесс, при котором, с одной стороны, происходит стихийное воздействие на них средств массовой информации, в последнее время все менее уделяющих внимание популяризации золотого фонда классического музыкального наследия и аутентичного фольклора. С другой стороны, имеет место система целенаправленного музыкального воспитания и образования, большие педагогические возможности которой реализуются не в полной мере.

Отчуждение подрастающего поколения от традиционной культуры своего народа, десятилетиями формировавшееся этнически нивелированное индивидуальное сознание, в том числе художественное; одностороннее увлечение развлекательной музыкой среди молодежи, чаще всего не способствующее развитию эстетического сознания, высокохудожественного идеала и вкуса, – актуализируют обращение к решению психолого-педагогических проблем в области музыкально-эстетического образования и воспитания, одним из способов решения которых является внедрение в практику национально-регионального компонента. Центральное место здесь занимает учитель, который является проводником культурного наследия этносов, наций, обществ. Современный учитель должен приобщать будущее поколение к различным культурным позициям, ценностям, традициям, быть носителем собственно этнонациональной культуры и вдохновителем формирования полиэтнического самосознания каждого ребенка.

Ключевые слова: музыка, литература, искусство, личность школьника, художественная культура, воспитание, народ, самосознание

В последние годы внимание педагогов разных стран привлечено к исследованию возможностей интегративного (полихудожественного) подхода в музыкальном воспитании. Ученые отмечают, что музыкальное воспитание лишь в том случае соответствует развитию ребенка, когда оно осуществляется на основе интеграции видов музыкальной деятельности и интеграции в сфере искусства. В связи с этим также подчеркивается, что интегрированные музыкальные занятия при разнообразном тематическом подходе к содержанию музыкального обучения в каждой из областей способны дать дидактический эффект общего всестороннего воспитания личности.

Как известно, искусство – одна из форм общественного сознания, отражающая действительность. Различные виды искусства своими средствами отражают явления жизни, имеют общие и отличительные черты. Учитель музыки обладает возможностью в рамках направления темы урока воспользоваться произведениями различных видов искусств для расширения сознания своих учеников, более глубокого и всестороннего раскрытия сути явлений жизни.

Музыка – один из видов искусства, способный отражать жизнь в виде образов. Музыка – язык звуков и интонаций, где ярко выявлен эмоциональный мир человека.

Изобразительное искусство – общее название искусств, воплощающих художественные образы на плоскости и в пространстве. Изобразительное искусство объединяет в себе архитектуру, скульптуру, живопись и графику. Архитектура – это организация пространства, выраженная линиями, плоскостями, объемами. Скульптура воссоздает осязаемые формы жизни, как правило – изображения человека. Живопись передает богатство и краски мира. Основой графики является рисунок как средство выражения.

Литература – совокупность художественных произведений. Особенность литературы – близость к понятийному мышлению. Литературный образ возникает на основе понятий, создается воображением.

Каждое из перечисленных выше видов искусства стремится к стройности, соразмерности, гармонии, являющейся в большом и малом. Каждое из перечисленных искусств по-своему отражает красоту и гармонию мира.

Введение различных видов искусств в урок музыки помогает учащимся легче усваивать программный материал, создает условия для развития творческих способностей школьников.

Основная задача привлечения произведений изобразительного искусства, литературы, танцевально-ритмических движений на уроках музыки по новой программе – расширение эстетического кругозора школьников. Укрепить в сознании ребят мысль о том, что разные виды искусств отражают жизнь во всем ее многообразии, возможно лишь в процессе восприятия лучших образцов мировой художественной культуры.

Сопоставляя музыку и живопись, нужно стремиться вскрыть их внутреннюю жизненную связь, опираясь на глубину и силу воздействия на каждого человека. Различные творческие задания помогут развивать у детей понимание живописи, литературы, в целом – жизни, во всех ее красках и звуках.

Применение изобразительного искусства и литературы на уроках музыки позволяет заострить внимание школьников на жанрах оперы и балета, где представлен синтез всех трех видов искусств.

Использование на уроках произведений других видов искусств требует от учителя высокой искусствоведческой культуры и педагогического мастерства.

Интегрированные уроки способствуют целостному развитию личности ребенка и приобщению его к культурным ценностям. Главное, что должны усвоить учащиеся – это то, что основой для выявления общности между музыкой и другими видами искусств, является их жизненное содержание. Важно понять, что общность произведений разных искусств коренится в общности жизненных явлений, одинаково волнующих и художника, и поэта, и писателя, и музыканта, и композитора.

«Границы отдельных видов искусств отнюдь не столь абсолютны и замкнуты, как это полагают, теоретики: искусства ежеминутно переходят одно в другое, один род искусства находит свое отражение и продолжение в другом...» – эти слова французского писателя и музыканта Ромена Роллана, помогут учителю глубже осознать задачу, стоящую перед ним с первого урока и яснее представить себе перспективу, которая в процессе учебы откроется перед учащимся и выйдет далеко за пределы их школьных знаний.

Актуальность данного исследования обусловлена требованиями общества к системе образования, выдвигаемыми на современном этапе развития общества. К таковым относятся: развитие способности ребенка к самостоятельному активному освоению мира, стимулирование у него стремления к самореализации, формирование творческой активности во многих сферах деятельности. Не случайно главной целью Концепции 12-летней школы (Концепция структуры и содержания общего среднего образования) названо «формирование разносторонне развитой, творческой личности, способной реализовать творческий потенциал в динамичных социально-экономических условиях, как в собственных жизненных интересах, так и в интересах общества».

Значимость полихудожественного подхода к системе образования обусловлена требованиями общества на современном этапе его развития. К таким требованиям относятся: развитие способности ребёнка к самостоятельному активному освоению мира, стимулирование у него стремления к самореализации, формирование творческой активности во всех сферах деятельности. Умение находить новые, нестандартные решения проблем – это важное качество в условиях современного мира и, именно, дошкольное образование обеспечивает переход ребёнка на следующую, школьную ступень образовательной системы.

Таким образом, очевидна актуальность необходимости и эффективности применения полихудожественного подхода в раннем музыкальном воспитании детей с целью воспитания гармоничной личности. В связи с этим, исследование проблемы организации музыкально ориентированной полихудожественной деятельности детей в школьных учреждениях Республики Казахстан приобретает важное, актуальное значение.

В современной педагогике целью общего музыкального образования принято считать становление, развитие музыкальной культуры учащихся как части их общей духовной культуры. Понятие музыкальная культура учащихся чрезвычайно объемно и может иметь разную трактовку. Вот что в содержание этого понятия ставит на первое место Д.Б. Кабалевский: «...способность воспринимать музыку как живое, образное искусство, рожденное жизнью и неразрывно с жизнью связанное, – это "особое чувство" музыки, заставляющее воспринимать ее эмоционально, отличая в ней хорошее от плохого, это способность на слух определять характер музыки и ощущать внутреннюю связь между характером музыки и характером ее исполнения, это способность на слух определять автора незнакомой музыки, если она характерна для данного автора, его произведений, с которыми учащиеся уже знакомы...». Л.В.Школяр, характеризуя музыкальную культуру школьников, особо подчеркивает, что «становление ребенка, школьника как творца, как художника (а это и есть развитие духовной культуры) невозможно без развития фундаментальных способностей – искусства слышать, искусства видеть, искусства чувствовать, искусства думать...». При этом автор выделяет три компонента музыкальной культуры: музыкальный опыт школьников, их музыкальную грамотность и музыкально-творческое развитие.

В соответствии с особенностями школьного предмета «Музыка» методика музыкального воспитания выдвигает и свои принципы: единство эмоционального и сознательного, художественного и технического, единство развития ладового, ритмического чувства и чувства формы. Они направлены на развитие музыкальных способностей, интереса к музыке, воспитание вкуса и музыкальной культуры в целом.

Э.Б. Абдуллин выделяет следующие дидактические принципы музыкального обучения:

1) принцип музыкального воспитания и образования, музыкального развития школьников;

2) принцип наглядности, который выступает в качестве логической основы построения системы музыкального обучения;

3) принцип связи музыкального обучения с жизнью;

4) принцип интереса, увлеченности, положительного отношения к урокам музыки;

5) принцип оптимизации процесса обучения, который характеризует деятельность учителя на уроке и обращен к процессу обучения с выявлением особенностей каждого учащегося, фиксацией их музыкальных способностей, наблюдением за усвоением программы и т.д.;

6) принцип прочности и действенности результатов музыкального образования по показателям (степень эмоционального отношения, интереса и любви к музыке, мера усвоения знаний в эстетической оценке, уровень сформированности исполнительских навыков).

Таким образом, методика музыкального воспитания, опираясь на педагогику, рассматривает воспитание как процесс, зависящий от многих факторов. Музыка входит в число искусств, наиболее древних и распространенных в человеческой культуре. Она характеризуется как «вид искусства, отражающий действительность в звуках, художественных образах и активно воздействующих на психику человека. Музыка способна передавать эмоциональные состояние людей, а также выражать связанные с чувствами идеи общего плана». Методика музыкального воспитания опирается на педагогику и в определении методов. Методика музыкального воспитания предусматривает связь предмета музыки с другими, особенно близкими ей предметами: литературой, изобразительным искусством, историей. Это необходимо для осуществления всестороннего эстетического воспитания учащихся, формирования их духовной культуры.

Литература

1. Абдуллин Э.Б. Теория и практика музыкального обучения в общеобразовательной школе. – М., 2003. – с.36-42
2. Кондратюк Н.Н., «Музыка в школе. Игры, конкурсы, современные методы», методическое пособие, Творческий центр «Сфера», М.2005. – с.49-55
3. Пецко Л.П. Эстетическая культура и восприятие человека. – М., 2011. – с.79 – 83
4. Школяр Л.В. Диагностика развития музыкальной культуры школьников. Статья «Музыкальное образование в школе» М., 2001. – с.64 – 70

ОРТА БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МУЗЫКАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІҢ МУЗЫКАЛЫҚ – БАҒЫТТАЛҒАН КӨРКЕМ АРҚЫЛЫ ДАМУЫ

А.К. Мукатаева, А.С. Азильханова, А.Т. Байделинова

Мақалада білім берудегі инновациялық процестер жеке тұлғаның негізгі мәдениетін дамытуға бағытталған мәселелерді, шешімін әсер айтты, сондай-ақ ұлттық және аймақтық білім беру тұжырымдамалар әзірлеу және іске асыруды көздейді. Түрлі халықтардың мәдениеттері студенттерді таныстыру халықтарының ұлттық мәдениеттердің жаңғыру қажеттілігіне байланысты ұлттық білім беру және оқыту дамытудың негізгі бағыттары.

Оқушылардың музыкалық мәдениетін қалыптастыру – соңғы жылдары күрделі процесс, бір жағынан, олардың БАҚ туралы табиғи әсер, онда классикалық музыка мұрасы мен шынайы фольклор алтын қорына насихаттауға назар аударатынын кем бар. Екінші жағынан, музыкалық білім беру мен білім берудің мақсатты жүйесі бар, ұлы педагогикалық мүмкіндіктері толық іске асырылмайды.

Өнер, соның ішінде жеке сана, бейтараптандыру этникалық үшін құрылған ондаған жылдар бойы халқының дәстүрлі мәдениетінің бастап жас ұрпақтың иеліктен шығару; жастар арасында бір жақты соқырлар Қызығушылығы ойын-сауық музыка, жиі емес эстетикалық сана дамуына ықпал, жоғары көркем тамаша, және дәмі – музыкалық-эстетикалық білім беру және оқыту саласындағы психологиялық-педагогикалық проблемаларды шешуге шешім ұлттық және аймақтық практикасын енгізу тәсілдерінің бірі апелляция өзекті компонент. Мұнда орталық орынды этникалық топтардың, ұлттар мен қоғамдардың мәдени мұрасының дирижері болып табылатын мұғалім атқарады. Қазіргі заманғы мұғалім, әр түрлі мәдени қатынастар келесі ұрпақ бекітіңіз құндылықтар, дәстүрлер, әр баланың көпэтносты сәйкестілігін қалыптастыру нақты этно-ұлттық мәдениет пен шабыт тасымалдаушы болуы тиіс.

Түйін сөздер: музыка, әдебиет, өнер, оқушының жеке басын, көркем мәдениет, тәрбие, халық, сана

DEVELOPMENT OF MUSICAL CULTURE OF STUDENTS OF SECONDARY SCHOOL SCHOOL WITH MEANS OF MUSICALLY ORIENTED ART ACTIVITY

A. Mukatayeva, A. Azilkhanova, A. Baydelinova

The article says that the innovative processes in the educational sphere affect the solution of issues aimed at the development of the basic culture of the individual, as well as the development and implementation of national and regional educational concepts. The main directions of the development of national education and upbringing are related to the need to revive the national cultures of peoples, to introduce schoolchildren to cultures of different peoples.

The formation of the musical culture of schoolchildren is a complex process, in which, on the one hand, there is a spontaneous impact on them of the media, recently, less and less attention has been paid to the popularization of the golden fund of classical musical heritage and authentic folklore. On the other hand, there is a system of purposeful musical education and education, the great pedagogical capabilities of which are not fully realized.

Alienation of the younger generation from the traditional culture of its people, for decades formed ethnically leveled individual consciousness, including artistic; one-sided hobby for entertaining music among young people, most often not contributing to the development of aesthetic consciousness, a highly artistic ideal and taste, - actualize the appeal to the solution of psychological and pedagogical problems in the field of musical and aesthetic education and upbringing, one of the ways of solving which is the introduction into practice of the national-regional component. The central place here is occupied by the teacher, who is the conductor of the cultural heritage of ethnic groups, nations, and societies. The modern teacher must introduce the future generation to different cultural positions, values, traditions, be the bearer of the ethno-national culture proper and inspire the formation of the multiethnic self-awareness of each child.

Key words: music, literature, art, personality of a schoolboy, art culture, education, people, self-awareness

МРНТИ: 14.01.29

А.Т. Байделинова¹, А.К. Мукатаева²

¹КГУ «Средняя общеобразовательная школа №12» города Семей

²Государственный университет имени Шакарима города Семей

СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ МУЗЫКИ

Аннотация: В статье рассматриваются возможности использования и необходимость компьютерных технологий на уроках музыки, которые делают процесс обучения более интересным, познавательным, разнообразным, а самое главное современным. В настоящее время большое количество информационных технологий применяется в учебном процессе. Использование информационных технологий в образовательном процессе дает учителю большие возможности при проведении урока, делает урок более увлекательным, запоминающимся, наглядным, позволяет по-новому

использовать на уроках музыки текстовую, звуковую, и видеоинформационную часть, обогащает методические возможности урока музыки, придают ему современный уровень. На уроке музыки, использование информационных технологий решает ряд важнейших задач, прежде всего-это повышение интереса к музыке и к учебно-познавательной деятельности на уроке, способствует усвоению учебного материала, активизации познавательной деятельности, реализации творческого потенциала учащихся. Современная школа не должна отставать от требований времени, а значит, современный учитель должен использовать информационно – коммуникативные технологии в своей деятельности. Применяя информационные технологии на уроке музыки, нельзя забывать о том, что это урок общения с искусством. Очень важно не превратить урок музыки в общение с компьютером, не сделать урок музыки похожим на любой другой урок. Используя информационные технологии необходимо использовать только те их достижения, которые помогут раскрыть, развить и реализовать способности учеников.

Ключевые слова: инновации, образование, музыка, урок, учащиеся, модернизация, школа, учебный процесс.

Применение информационных технологий на уроках музыки делает урок познавательным, разнообразным, а самое главное – современным. Изменилась роль ученика на уроке: из пассивного слушателя он становится активным участником процесса обучения; формируется положительное отношение к предмету. Использование современных информационных технологий способствует развитию личности не только обучающихся, но и педагогов. Происходит осмысление собственного опыта, совершенствование своего профессионального мастерства. Все это способствует оптимизации учебного процесса на основе информатизации.

Широкое внедрение современных педагогических технологий позволяет изменить саму систему образования, а новые информационные технологии позволят наиболее эффективно реализовать возможности, заложенные в новых педагогических технологиях.

В музыкальном образовании имеет место некоторое противостояние подходов в обучении: развитие общих принципов дидактики на уроках музыки и принципов художественной дидактики. В этом плане дополняют и развивают тематическую основу традиционной программы Д.Б. Кабалевского (выстроенной по пути развивающей дидактики) программа «Искусство слышать» В.О. Усачёвой, Л.В. Школяр, (группа авторов). Дети погружаются в мир музыкальных образов русской и зарубежной классики, современной музыки, фольклора, собственного творчества. Несколько шире, с учётом изменившихся социокультурных условий деятельности современных образовательных учреждений, потребностей педагогов – музыкантов и обновления содержания технологий массового музыкального воспитания, выстроена программа Е.Д. Критской. Музыкальное искусство открывается перед ребёнком как процесс становления художественного образа через разные формы художественного воплощения (литературные, музыкальные, изобразительные). Идёт опора на выявление жизненных связей музыки. В данной программе урок музыки не просто урок развития сенсорных музыкальных способностей, а урок искусства, когда развиваются все психические процессы: восприятие, мышление, память, внимание и, в том числе, музыкальные способности: тембровый слух, чувство ритма, музыкальное мышление и т.д. Конечно же, компьютерные технологии – это не основа обучения, а скорее увлекательное дополнение. Ведь эти технологии никогда не заменят живое общение с учителем на уроке, посещение концерта, выставки. Не заменят и пение под аккомпанемент, исполнение хороводов, или игру на детских музыкальных инструментах на уроках музыки.

Исходя из вышеизложенного, можно сказать, что музыка – это предмет, позволяющий ребёнку наиболее полно узнать окружающий мир, разобраться в связующих элементах, научиться определять свое место в этом мире. Зачастую информация, которая предлагается вниманию учащихся, носит познавательный характер, представляет определенный интерес. Но это с точки зрения взрослого человека, а интересно ли детям на таких уроках? Что ценного выносят они из общения с нами – взрослыми? К сожалению, чаще всего мы обнаруживаем безразличное отношение, отсутствие интереса. Как же

сделать урок ярким, интересным, запоминающимся, развивающим и активизирующим познавательную деятельность ученика? Изучив информационно-коммуникационные технологии, которые делают процесс обучения более интересным, познавательным, разнообразным, а самое главное современным, я стала использовать современные компьютерные технологии по обобщающим темам четверти. Уроки строились в разных формах. На уроках музыки нами используются обобщающие уроки-показы с электронной презентацией, стараемся разнообразить формы проведения таких уроков.

Размышляя о современном уроке музыки в общеобразовательной школе, мы определили для реализации этих подходов некоторые ведущие идеи. Необходимо изменить отношения между учеником и учителем в сторону партнерских, таким образом, превращая ученика из объекта педагогического воздействия в субъекта учебной деятельности.

Учебным планом предусмотрен лишь один урок музыки в неделю, что недостаточно для формирования разнообразно развитой гармоничной личности. В связи с этим возникает проблема увеличения интенсивности урока, его насыщенности. Одним из способов решения этой задачи становятся современные информационные технологии.

Существует противоречие между технологической средой, окружающей ребенка в быту, наличием высокотехнологичных аудио- и видеовоспроизводящих устройств (усилительная аппаратура, медиаклаватура, мобильный телефон, ноутбук, планшет и т.д.) и техническим обеспечением образовательного пространства школы (в частности урока музыки). Следовательно, одним из условий успешного обучения на уроках музыки, несомненно, является качество используемых на уроках аудио- и видеоматериалов. Применение современных технических средств обучения (мультимедийный комплекс, современная акустическая система, MIDI-клаватура, проекционная техника, компьютер, планшет и т.д.) позволяет добиться желаемого результата.

Активное внедрение компьютерных технологий в уроки музыки ставит перед современным учителем задачу совершенствования его профессиональной и методической подготовки. Преподавание музыки посредством компьютерных технологий имеет ряд преимуществ. С одной стороны, обучение в сочетании с аудиовизуальными средствами повышает положительную мотивацию к учению, с другой, активизирует их познавательную деятельность, развивает творческие способности, создает возможность доступа к современной учебной информации.

Как мы заметили учащимся, очень нравятся использование ИКТ на уроках музыки, и хотелось бы, чтобы такие уроки проводились как можно чаще, т.к. компьютер дает новые возможности, позволяя учащимся получать удовольствие от увлекательного процесса познания, с помощью новейших технологий есть возможность погрузиться в яркий красочный мир. Акцентируется внимание учащихся на то, что можно познакомиться с композитором и его творчеством, прослушать произведения и посмотреть фрагменты балетов или опер. Помимо записей музыкальной классики и других произведений для прослушивания, в состав МБ включены специальные записи учебного характера. Они, в основном предназначены для иллюстрирования изучаемого на уроке материала, а также для использования в процессе разучивания тех или иных произведений. К первой категории относятся, например, фрагменты звучания различных инструментов; примеры, иллюстрирующие такие понятия, как ритм, лад, гармония и т.п. В качестве примера ресурсов, относящихся ко второй категории, можно привести различные «минусовки»: заранее записанный аккомпанемент к разучиваемым песням; мелодии, к которым нужно подобрать аккорды и т.д. Наличие таких фонограмм позволяет разгрузить учителя, который традиционно вынужден был брать на себя исполнение всех учебных музыкальных материалов, расширить список разучиваемых произведений, а главное, благодаря набору учебных фонограмм учащиеся могут совершенствоваться в музыке и во внеурочное время.

Также с помощью информационных технологий можно провести виртуальные экскурсии по музею музыкальных инструментов, отправиться в путешествие по странам и эпохам, знакомясь с образцами музыкального искусства, с лучшими исполнителями мира, с разнообразными стилями и направлениями в музыкальном искусстве, дает возможность увидеть мир глазами многих живописцев, услышать актерское прочтение стихов на фоне классической музыки. Использование ИКТ на уроках музыки позволяет создать наиболее комфортные условия для активного восприятия музыки детьми разных возрастов. Облегчает

работу с наглядными пособиями, делает для учащихся более интересным процесс проверки знаний. Знакомство школьников с произведениями культуры, в значительной степени, основано на изучении различных средств выразительности в сопоставлении с личностным опытом ребенка и его представлением об окружающем мире. Поэтому для учащихся очень важен опыт сопоставления музыки и произведений искусства и литературы. Использование компьютера в сочетании с проектором и экраном позволяет дополнить прослушивание музыкальных произведений визуальным рядом. Он может быть составлен учителем для иллюстрирования тех произведений музыкальной культуры, который он предполагает слушать и анализировать вместе со своими учениками. В состав входят художественные репродукции, фотографии, фрагменты поэтических произведений, которые могут быть использованы для создания «визуального аккомпанемента». Из них можно сложить визуальный ряд – последовательность слайдов, то есть экранных форм, которые могут включать в себя произвольные изображения и тексты. Возможность переходить в процессе прослушивания музыкального произведения от одного слайда к другому позволяет акцентировать в визуальной форме смену характера исполняемого произведения, появление в музыке новой темы, изменение настроения.

Таким образом, каждый учитель музыки, используя информационно – коммуникативные технологии в преподавании в условиях модернизации, открывает для себя новые интересные возможности в профессиональной деятельности, благодаря чему для учителя – работа, а для его учеников – обучение станут радостнее и увлекательнее. Информационные технологии помогают реализовать на практике те идеи, которые способствуют эффективному решению образовательных задач, достижению нового качества обучения. Но при этом необходимо помнить, что использование ИКТ на уроках должно быть не самоцелью, а во благо самого процесса обучения и обучающихся. Среди педагогических инноваций, опробованных в школах, большинство прошли под знаменем дифференциации и индивидуализации обучения. Их актуальность не вызывает сомнений. Общество, которое заботится о человеке, гарантирует себе процветание, ибо творцом прогресса является личность. Эта личность должна быть не только свободной, но и мыслящей. Общество информационных технологий заинтересованно в том, чтобы его граждане были способны самостоятельно, активно действовать, принимать решения, гибко адаптироваться к изменяющимся условиям жизни.

Литература

1. Штепа В. Компьютерные обучающие программы на уроках музыки в 5-7 классах // Компьютер в школе и семье. – К., 1999. – № 3. – С. 33-37
2. Интернет и музыкальное образование школьников // Искусство и образование. – К., – 2000. – № 1. – С.45-50
3. Афанасьева О. В. Использование ИКТ в образовательном процессе. – <http://pedsovet.org/>
4. Никитина Н.Н. «Организация учебного процесса с использованием возможностей ИКТ» <http://pedsovet.org/>
5. В.В. Кадина «Применение компьютерных технологий в преподавании музыки». Астрахань, 2011 г.

МУЗЫКА САБАҚТАРҒА АРНАЛҒАН ҚАЗІРГІ ЗАМАНАУИ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

А.Т. Байделинова, А.К. Мукатаева

Мақалада ақпараттық технологиялар мен оқыту процесі одан, қызықты танымдық, түрлі, және ең маңызды заманауи жасауға музыка сабақтарында қажеттігін пайдалану мүмкіндігін талқылайды. Қазіргі заманда білім беру үрдісінде көптеген ақпараттық технологиялар қолданылады. Білім беру үрдісінде ақпараттық технологияларды пайдалану сабақ көп, тартымды естелік, жарқын қабылдау, сабақ барысында мұғалімдерге көбірек мүмкіндіктер береді, оған қазіргі заманғы деңгейін бере музыка сабақтарында әдістемелік мүмкіндіктерін, байыту, аудиториялық музыка мәтін, аудио және бейне ақпаратты бөлігінде жаңа пайдалануды қамтамасыз етеді. Музыка сабақта, ақпараттық технологияларды қолдану, ең алдымен, сыныпта музыка және оқыту қызығушылық және білім беру қызметін арттыру оқу материалын меңгеруін

ықпал, танымдық белсенділігін арттыру, оқушылардың шығармашылық әлеуетін іске асыру болып табылады, маңызды бірқатар міндеттер шешеді. өз жұмысында коммуникациялық технологияларды қазіргі заманғы мектеп мұғалімі қазіргі заманғы ақпаратты пайдалануға тиіс, ол дегеніміз, уақыт талаптарына дейін сақтауға тиіс. Музыкалық сабақта ақпараттық технологияларды қолдану, бұл өнермен байланыста сабақ болғанын ұмытпаған жөн. Ол кез келген басқа сабақтың айырмашылығы музыкалық сабақ жасауға, компьютермен қарым-қатынас музыка сабақ емес қосу үшін маңызды емес, тек оларға қол жеткізуге ақпараттық технологияларды пайдалану дағдының, ашу әзірлеу және іске асыру үшін пайдаланылуы тиіс.

Түйін сөздер: инновация, білім беру, музыка, сабақ, оқушылар, жаңғырту, мектеп, оқу процесі

MODERN INFORMATION TECHNOLOGIES ON LESSONS OF MUSIC

A. Baydelinova, A. Mukatayeva

The article discusses the possibilities of using and the need for computer technologies in music lessons, which make the learning process more interesting, cognitive, diverse, and most importantly modern. At present, a large number of information technologies are used in the educational process. The use of information technologies in the educational process gives the teacher great opportunities in conducting the lesson, makes the lesson more fascinating, memorable, visual, allows us to reuse the text, audio, and video information in music lessons, enrich the methodological possibilities of the music lesson, and give it a modern level. At the music lesson, the use of information technology solves a number of important tasks, first of all it is an increase of interest in music and educational and cognitive activities in the lesson, contributes to the assimilation of educational material, the activation of cognitive activity, and the realization of the creative potential of students. The modern school should not lag behind the demands of the time, which means that the modern teacher should use information and communication technologies in its activities. Applying information technology in a music lesson, one should not forget that this is a lesson in communicating with art. It is very important not to turn the lesson of music into communication with a computer, not to make a music lesson like any other lesson. Using information technology, it is necessary to use only those of their achievements that will help to reveal, develop and realize the abilities of students.

Key words: innovation, education, music, lesson, students, modernization, school, learning process

МРНТИ: 15.01.21

Д. А. Ращупкина, А.В. Симоненко

КГКП «Психиатрический диспансер г. Семей»

РОЛЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ИЗУЧЕНИИ ОСОБЕННОСТЕЙ ПОГРАНИЧНЫХ ПСИХИЧЕСКИХ РАССТРОЙСТВ В АСПЕКТЕ ПСИХОСОМАТИЧЕСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ

Аннотация: В статье имеет место современное представление о сущности проблемы психосоматического здоровья человека, дана общая характеристика возникновения пограничного психического расстройства, представлена психологическая картина изучений особенностей пограничных психических расстройств в аспекте психосоматических заболеваний, граничащих с патологией черт характера и их глубокой взаимосвязи с нервно-психической деятельностью, которые могут служить серьезной предпосылкой для возникновения разных психических расстройств.

Ключевые слова: патопсихология, невроз, алекситимия, психосоматика, когнитивно-аффективная сфера

Пограничные психические расстройства личности вследствие психосоматических заболеваний – одна из ключевых проблем на стыке психологии и медицины. Для теории и

практики медицинской психологии в последние десятилетия характерно повышенное внимание к изучению пограничных психических расстройств при психосоматических заболеваниях, методов их лечения и профилактики, что связано с ростом их во всем мире. По прогнозам Всемирной организации здравоохранения, пограничные психические расстройства обнаруживаются у 10% населения развитых стран мира. [1].

Изучением пограничных психических расстройств занимались выдающие отечественные психиатры и психологи В. М. Бехтерев, В.Х. Кандинский, В.А. Гиляровский.

Г.К. Ушаков (1987) обосновывает возможность психосоматического развития личности. М.В. Коркина и В.В. Мариллов (1995), Н.Д. Лакосина и М.М. Трунова (1994) высказывают мнение о генезе психосоматических расстройств на основе соматизации психогенных депрессий. Но, несмотря на работы многих видных психологов по исследованию пограничных психических расстройств, эта проблема не достаточно изучена и остается по-прежнему актуальной.

Понятие о пограничных психических расстройствах используется для обозначения нерезко выраженных нарушений, граничащих с состоянием здоровья и отделяющих его от собственно патологических психических проявлений, сопровождающихся значительными отклонениями от нормы. [2].

Пограничная личностная организация присуща индивидам, у которых явно нестабильное поведение противоречит их внешне более стабильной структуре характера. Лица с таким диагнозом ведут хаотическую жизнь, они тяжело переносят одиночество, импульсивны, заняты собой и не способны к самоанализу. Они не могут четко отделять себя от других и используют других, чтобы избавиться от неприятных чувств или удовлетворить желание чувствовать себя благополучными. Они также позволяют использовать себя другими. Результатом является, как правило, не успех, а постоянная фрустрация, сопровождающаяся злостью и отчаянием. Пограничные индивиды широко используют защитные механизмы проекции и интроекции и проявляют чувства и установки враждебности и отвержения [3,4].

К пограничным психическим расстройствам согласно принятой на сегодняшний день классификацией могут быть отнесены:

1. Органические, включая симптоматические, психические расстройства.
2. Расстройства настроения (аффективные расстройства).
3. Невротические, связанные со стрессом, и соматоформные расстройства
4. Поведенческие синдромы, связанные с физиологическими нарушениями и физическими факторами.
5. Расстройства личности и поведения в зрелом возрасте [5].

Пограничные состояния объединяют группу расстройств, характеризующихся главным образом преобладанием проявлений так называемого невротического уровня нарушений психической деятельности. Психогенные заболевания, возникающие из-за различных факторов, травмирующих психику, при которых происходит "срыв" деятельности головного мозга без каких-либо признаков его анатомического повреждения называют невротическими расстройствами.

Общим для всех психогенных заболеваний является их возникновение после психической травмы, причем все болезненные проявления по содержанию связаны с психотравмирующим фактором, а после его исчезновения переживания исчезают или значительно уменьшаются. Разграничение болезни и здоровья в целом требуется только для выполнения общественных задач по обеспечению больных. С этой целью было принято прагматичное решение: больные – это все люди, которых врачи определили как больных, поставив им тот или иной диагноз [6].

В нашем экспериментальном исследовании имело место две группы: основная и контрольная. Первая основная группа – испытуемые с пограничными психическими расстройствами при психосоматическом заболевании с учетом психогенетических основ (наследственные факторы). Вторая контрольная группа – здоровые лица, без каких-либо жалоб на психическое здоровье и соматические заболевания.

В эксперименте участвовало 65 человек, разного возраста (от 18 до 70) лет. Социальная инфраструктура в экспериментальной и контрольной группах не различалась. Исследовались лица как мужчины, так и женщины. При помощи критерий F^* - углового

преобразования Фишера и U-критерием Манна-Уитни была проведена достоверность различий эмпирических данных между экспериментальной и контрольной группой [7].

Для определения показателя уровня алекситимии, ее связи с пограничными психическими расстройствами в аспекте психосоматических заболеваний проводилась с помощью Торонтской алекситимической шкалы (ТАШ) [8, 304-307]

В результате экспериментального исследования были установлены психологические показатели когнитивно-аффективной сферы экспериментальной группы и показатель риска возникновения психосоматических заболеваний.

В таблице 1 приведены данные распределения по степени выраженности алекситимического типа и неалекситимического типа личности между двумя выборками.

Таблица 1 – Итоговые показатели по выявлению алекситимического и неалекситимического типов личности (%)

Выборка испытуемых	Алекситимический тип личности (74 балла и выше)	Неалекситимический тип личности (62 балла и ниже)
Экспериментальная группа	53,6	24,4
Контрольная группа	10,4	72,2

Полученные результаты согласно таблицы 2 свидетельствуют, что среди испытуемых контрольной группы 72,2% выявился неалекситимический тип личности (59,3 ±1,3 балла, группа здоровых людей).

Алекситимический тип личности, сочетающий в себе трудности нахождения подходящих слов для описания собственных чувств, обеднения фантазии, утилитарном способе мышления, тенденции к использованию действий в конфликтных и стрессовых ситуациях, определился у экспериментальной группы, где показал высокий уровень процентного соотношения – 53,6 % исследованных. С помощью критерия φ^* – углового преобразования Фишера, можно утверждать, что выявленный показатель алекситимии 53,6% у экспериментальной группы находится в зоне значимости:

Таблица 2 – Сравнительная характеристика между экспериментальной и контрольной группы по распределению показателей уровня алекситимии

Группы испытуемых	Экспериментальная группа		Контрольная группа		Критерий
	%	φ^1	%	φ^2	
Показатель алекситимии	53,6	1,643	10,4	0,657	φ^* 3,2

Как видно из таблицы 2, процентная доля φ показателя алекситимии испытуемых экспериментальной группы в несколько раз больше, чем у контрольной выборке. Исследование показало, что при сравнении индексов алекситимии углового преобразования Фишера оказался равен 3,2 при $\varphi^*_{кр} = 2,31$ для данной выборки при $p \leq 0,001$. Полученное эмпирическое значение $\varphi^* = 3,2$ находится в зоне значимости. Следовательно, у выборки экспериментальной группы наблюдается высокий показатель алекситимии, рассматриваемый как фактор риска развития психосоматического заболевания, включающий некоторые когнитивно-аффективные психологические особенности – трудности в определении (идентификации) и описании собственных чувств; трудности в проведении различий между чувствами и телесными ощущениями; снижения способности к символизации (бедность фантазии и других проявлений воображения); фокусирование в большей мере на внешних событиях, чем на внутренних переживаниях.

Что, касается риска возникновения психосоматических расстройств (72,09±0,82 баллов), то больший процент 22 % отдается основной группе, как напротив, всего 17,4 % определено у контрольной группы. Как показано в таблице 3:

Таблица 3 – Итоговые показатели по выявлению риска возникновения психосоматических расстройств (%)

Выборка испытуемых	Риск возникновения психосоматических расстройств (от 63 до 73 балла)
Экспериментальная группа	22 %
Контрольная группа	17,4 %

Риск возникновения психосоматических расстройств характерен обоим выборкам (22 % и 17,4 %), тем не менее, граница между этими показателями имеется. Анализ с учетом всех полученных результатов показал, что риск возникновения психосоматики в меньшей мере превалирует у испытуемых здоровой категории, чем у экспериментальной группы, в которую входят испытуемые с пограничными психическими расстройствами при психосоматическом заболевании. Высокий же уровень рассматривается у экспериментальной выборки.

Таким образом, для группы алекситимического типа зачастую характерно – конфликты с окружающими, наличие нарушений сна, употребление психоактивных веществ и различные психотравмирующие ситуации. Для группы с риском возникновения психосоматических расстройств свойственно соматическое неблагополучие организма.

Обобщая вышеприведенные данные можно говорить о том, что подобные расстройства встречаются у лиц с возникновением соматических заболеваний. В их происхождении играют роль различные бытовые, социальные, личностные, биологические, психогенетические и наследственные факторы. Испытуемые, имеющие высокие показатели по ТАШ, оценивали свое здоровье как неудовлетворительное ($r = 0,4$; $p < 0,01$), чаще указывали на необходимость консультации психолога ($r = 0,52$; $p < 0,01$), имеют высокую вероятность возникновения невроза ($r = 0,44$; $p < 0,01$), указывают на проблемы со сном ($r = 0,26$; $p < 0,05$).

Для исследования вероятности возникновения и наличия невроза была применена экспресс-диагностика К.Хека и Х.Хесса. Данная методика позволила выявить зону низкой невротизации между выборками испытуемых, где уровень низкой невротичности свидетельствует об эмоциональной устойчивости, о положительном фоне переживаний (спокойствие, оптимизм), об инициативности, о чувстве собственного достоинства, независимости, социальной смелости, о легкости в общении. И, соответственно, установлена высокая вероятности невроза (невротизации), включающая в себя выраженную эмоциональную возбудимость, в результате чего появляются негативные переживания (тревожность, напряженность, беспокойство, раздражительность, растерянность), безынициативность, которая формирует переживания, связанные с неудовлетворенностью желаний. Такое эгоцентрическое личностное направление приводит к ипохондрической фиксации на соматических ощущениях и личностных недостатках, о трудностях в общении, о социальной робости и зависимости [9].

Сказанное подтверждается известными симптомами неврастении:

- раздражительная слабость – несдержанность, бурные реакции, вспышки возбуждения, слезливость, неспособность ждать, действовать спокойно и осмотрительно, вялый контроль за эмоциями;
- расстройство сна: сон не освежающий, сонливость днем и ночью;
- расстройство предпосылок интеллектуальной деятельности: внимание пассивно, не способно сосредотачиваться, плохое запоминание, трудно думать; возможны потери мысли;
- снижение настроений и активности: тоскливость, вялость, безволие, сосредоточенность внимания на своих состояниях;
- заострение или появление некоммуникативных свойств характера: конфликтность, категоричность, противоречивость, робость, зависимость, конформность (внушаемость под влиянием мнений окружающих), недовольство окружающими;
- появление некоммуникабельных форм поведения: эгоцентризм, утрированные эмоции, аутичные настроения и умозаключения, не синергичный и антисинергичный стиль совместной деятельности;
- снижение нравственного уровня: мстительность, злобность, беспринципность, утрата нравственного контроля;

– огрубление личности: сужение сферы интересов, снижение трудоспособности, чувство неполноценности.

Таблица 4 – Сравнительная характеристика результатов по выявлению вероятности наличия и возникновения невроза с группой риска и контрольной группой, %

Группа испытуемых	Вероятность возникновения невроза между двумя группами (%)		
	Высокий уровень (от 40 до 24 баллов)	Средний показатель (24-16 баллов)	Низкая вероятность (16 баллов и менее)
Экспериментальная группа	58,4	15,3	11,6
Контрольная группа	10,4	12,3	20,7

Как мы видим из таблицы 4, испытуемые у выборки основной группы имеют преимущественно высокие оценки – 58,4%, что говорит о повышенной вероятности возникновения невроза среди данного контингента исследованных. 20,7 % из группы контрольной (соответственно у основной группы показатель равен 11,6 %) исследованных набрали менее 16 балла и, следовательно, они имеют низкую вероятность возникновения невроза. Часть испытуемых имеют среднюю, и высокую вероятность возникновения невроза, что говорит о недостаточном благоприятном прогнозе в отношении возникновения невротических расстройств среди исследуемого контингента.

Проведем математический анализ для сравнения результатов по двум выборкам и определим зону значимости. При сравнении индексов с помощью углового преобразования Фишера, вероятность возникновения невроза у выборки экспериментальной группы оказался равен 2,9 при $\varphi^*_{кр} = 2,31$ для данной выборки при $p \leq 0,001$. Полученное эмпирическое значение $\varphi^* = 2,9$ находится в зоне значимости. Следовательно, у выборки экспериментальной группы наблюдается высокая вероятность возникновения, так как процентный показатель основной группы составлял 58,4% по $\varphi_{кр} = 1,740$. Рассмотрение показатель процентного у контрольной группы составляет 10,4%, по $\varphi_{кр} = 0,657$. Рассчитывая по формуле, мы доказали, что суммарное вычисление характерно для зоны значимости, тем самым гипотеза подтвердилась как существенная.

Сравним результаты тестирования, учитывая половой фактор.

Таблица 5 – Вероятность возникновения невроза по гендерному аспекту среди выборки экспериментальной группы, %

Экспериментальная группа	Вероятность возникновения невроза		
	Высокий уровень (от 40 до 24 баллов)	Средний показатель (24-16 баллов)	Низкая вероятность (16 и менее)
Мужчины	4,4	11,4	13
Женщины	54	11,5	5,7
Всего:	58,4	22,9	18,7

Анализируя данные, делаем вывод, что высокая вероятность возникновения невроза отсутствует у мужчин и встречается у 54% женщин. Мужчины в большинстве имеют очень низкую вероятность возникновения неврозов (13 %), у женщин этот показатель всего равен 5,7%.

Отсюда, можно судить, что женщины больше предрасположены к невротическим расстройствам. На возникновение невротических расстройств могут влиять такие факторы как возраст, ранние браки, соматическое неблагополучие, психические травмы в прошлом, наследственный фактор.

Таким образом, неврозы особо не достигают грубых (психотических) нарушений отражения реальной действительности и не сопровождаются значительными изменениями поведения. Имеет значение накопительное влияние отдельных состояний и поведенческих признаков. На первое место выступает обостренная реактивность нервной системы:

повышенная впечатлительность и чувствительность, неустойчивость настроений; снижение критичности ума: повышенная внушаемость и самовнушаемость, безотчетность поведения; эмоционально-аффективные расстройства: страхи, астения, ипохондрия, подавленное настроение расстройства в сфере интеллекта: "выпадение", "вытеснение" из памяти всего, что связано с психотравмирующими обстоятельствами и, как следствие, нарушение логики отношений с окружающими; сенсорные нарушения: истерическая слепота, глухота, понижение или повышение чувствительности; двигательные нарушения: судорожные припадки, парезы, параличи. Подводя итог, можно констатировать, что пограничные психические расстройства в наше время довольно распространенное явление среди населения. Обращает на себя внимание тот факт, что люди, страдающие соматическими заболеваниями - наиболее уязвимая в этом отношении категория.

Литература

1. Психология здоровья / Под ред. Г.С.Никифорова СПб.: СПбГУ, 2000
2. Александров Ю.А. Пограничные психические расстройства. – М.: Медицина, 1993
3. Гиндикин В.Я., Гурьева В.А. Личностная патология. – М.: Триада-Х, 1999
4. Смулевич А.Б. Психосоматические расстройства // Руководство по психиатрии. – М.: Медицина, 1999. – Т. 2. – С. 466-489
5. Кулаков С. Основы психосоматики. – СПб.: Речь, 2003
6. Карвасарский Б.Д. Неврозы. – 2-е изд., переработ. и доп. – М.: Медицина, 1990
7. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии. – СПб.:ООО «Речь», 2000
8. Батаршев А.В. Психодиагностика пограничных расстройств личности и поведения. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2004
9. Психологическая диагностика отношения к болезни при нервно-психических и соматических заболеваниях (сб. научных трудов) / Под ред. М.М.Кабанова – Л.: Лен. НИПИ им. В.М. Бехтерева, 1990

ПСИХОСОМАТИКАЛЫҚ АУРУЛАР АСПЕКТИСІНДЕГІ ШЕКТЕС ПСИХИКАЛЫҚ КҮЙЗЕЛІС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ҚАРАСТЫРУДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІҢ РОЛІ

Д.А. Ращупкина, А.В. Симоненко

Аталмыш мақалада адамның психосоматикалық денсаулығындағы мәселелердің түйіні жайлы автордың заманауи пайымы берілген, шектес психикалық күйзелістердің жалпы туындау сипаттамасы қарастырылған, түрлі психикалық күйзелістердің туындауына алғышарт жасайтын мінездің патологиялық қырлары мен жүйке-психикалық қызметімен тығыз байланысынан белгі беруші психосоматикалық дерттер аспектісіндегі шектес психикалық күйзелістер ерекшеліктерін зерттеуде психологиялық жағдай қарастырылады.

Түйін сөздер: патопсихология, невроз, алекситимия, психосоматика

THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL RESEARCHES IN THE STUDYING FEATURES OF BORDERLINE PSYCHICAL DISORDERS IN TERMS OF PSYCHOSOMATIC DISEASES

D. Rashchupkina, A. Simonenko

The modern idea of the nature of the problem of human psychosomatic health takes places in the article. General characteristic of the emergence of borderline psychical disorders is given hereof. There is also presented psychological picture of studying features of borderline psychical disorders in terms of psychosomatic diseases bordering with pathology of character traits and their deep interrelatedness with neuropsychological activity that can serve as a major prerequisite for emergence of various mental disorders.

Key words: psychopathology, anxiety, alexithymia, psychosomatics, cognitive-affective sphere

Б.Ж. Мұхаметқали, И.С. Мусатаева

Государственный университет имени Шакарима г. Семей

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СПЕЦИАЛИСТА В ИТ-ОБЛАСТИ

***Аннотация:** В данной статье были рассмотрены компетенции ИТ-специалистов, так же проведены анализ выполняемых функциональных обязанностей специалистов в данной области в зависимости от должности, так же их структура деятельности. Были показаны и описаны несколько основных компонентов компетентности ИТ-специалиста. Рассмотрены составляющие части профессиональной компетенции ИТ-специалиста. Были показаны примеры методики выявления критичных и желательных компетенций для системных администраторов, мировых лидеров в области оценки персонала. Так же рассмотрены основные навыки необходимые для подготовки ИТ-специалистов. Проведен анализ исследований отечественных и зарубежных ученых в ИТ области. Показаны составляющие части профессиональной компетенции ИТ-специалиста. Приведены сравнительные примеры проверки уровня подготовки ИТ-специалистов. Рассмотрен набор знаний необходимый специалистам в данной области.*

***Ключевые слова:** компетенции, профессиональные компетенции, классификация компетенции, ИТ-специалист*

В современном мире практически всеми странами, заинтересованными в инновационном развитии объектов любого масштаба, признается факт серьезного дефицита квалифицированных специалистов в сфере информационных технологий. И этот дефицит растет, особенно с учетом быстрого изменения качества профильной области. Кроме того, все яснее просматривается тенденция увеличения количества профессий и должностей, требующих «гибридных» знаний и навыков, то есть относящихся как к ИТ, так и к другим областям деятельности, требующей автоматизации. Эти изменения в профессиональных кругах приводят к мысли о «расслоении» специальностей, связанных с использованием ИТ. Базой для любого профессионального образования и обучения является прозрачная современная система компетенций, представляющая собой основу для разработки образовательных стандартов и профессионального развития специалистов.

Для начала обозначим основные понятия, которыми будем оперировать, рассматривая компетенции. Прежде всего, обозначим разницу между понятиями «компетенция» и «компетентность». В их основе латинский корень *compeete* – добиваюсь, соответствую, подхожу.

В своем исследовании мы придерживаемся определений ученого В.И: Байденко: Компетенция – это определённая характеристика личности, необходимая для выполнения определённых работ и позволяющая её обладателю получать необходимые результаты работы [1].

Компетентность – это способность индивидуума, обладающего личной характеристикой для решения рабочих задач, получать необходимые результаты работы. Иными словами, компетенция – это требуемый для определённой деятельности стандарт поведения, а компетентность – уровень владения этим стандартом поведения, то есть конечный результат его применения.

Ключевые компетенции – набор компетенций, позволяющий работнику выполнять свои профессиональные должностные обязанности максимально эффективно.

Кроме того, не следует забывать, что компетенция должна быть измеряема. То есть вводя компетенцию, необходимо проверять её на возможность оценки. Это важно помнить именно при разработке модели компетенций, т.к. часто велик соблазн в их число включить личностные качества социального характера. Измерить наличие данной компетенции у человека весьма проблематично. Профессиональные компетенции по масштабу локализованы. Но определённый набор профессиональных компетенций присущ любой должностной позиции и/или специальности. Данный вид компетенций представляет собой набор личностных характеристик, а также знаний, умений и навыков, необходимых для

эффективной работы на конкретной должностной позиции. Учитывая, что наша классификация компетенций ограничена вузовскими рамками, следует не путать профессиональные компетенции должности и профессиональные компетенции видов деятельности или профессиональных областей. Профессиональные компетенции видов деятельности и областей носят более обобщенный характер. А профессиональные компетенции должности ограничены рамками конкретной компании[2].

В сфере информационных технологий **ИТ-специалисты** выполняют разные функциональные обязанности в зависимости от занимаемой должности, например (таблица 1):

Таблица 1 – Функциональные обязанности ИТ-специалистов

Должность	Функциональные обязанности
Заведующий сектором по ИТ	Планирует, организует и осуществляет контроль за исполнением поставленных задач остальных специалистов отдела в целом. Проводит необходимую работу по обеспечению эффективного использования информационных систем, по выбору конкретного средства обеспечения необходимого уровня информационной безопасности. Проводит анализ передвижения техники и его состояния, организует правильное распределение техники и использование. Оперативно рассматривает меры по устранению неисправностей. Оказывает помощь подчиненным и следит за соблюдением ими правил эксплуатации офисной техники.
Специалист по ИТ	Обеспечивает бесперебойную и надежную работу ИТ-оборудования (ПК, принтеры, МФУ, ИБП сетевое оборудование и следит за состоянием техники и прикладных программ, проводит своевременную замену, переустановку ОС и других программ). Осуществляет запуск в эксплуатацию, ремонт и модернизацию техники и оборудования, проводит профилактические работы. Оказывает консультацию и помощь сотрудникам, следит за соблюдением ими правил эксплуатации офисной техники.
Специалист по информационной безопасности	Занимается организацией и координацией работ, связанных с защитой информации, выявлением и обезвреживанием угроз информационной безопасности (ИБ), разработкой политики ИБ, регистрацией, сбором, хранением, обработкой данных о всех событиях в системе, которые имеют отношения к ИБ. Проводит обучение по ИБ с сотрудниками организаций.
Сетевой администратор	Обеспечивает защиту информационных ресурсов от доступа к ним посторонних лиц с помощью защитного программно-технического оборудования, фаерволов и других средств. Централизованно управляет ИБ в корпоративных сетях (так же сайт организации при его наличии). Контролирует действия пользователей в ИС организации и организует оперативное реагирование на факты попытки взлома, определяет и присваивает права доступа пользователей в сети, согласно должностным обязанностям.

В таблице 2 выделены и описаны основные компоненты компетентности ИТ-специалиста:

Таблица 2 – Структура компетентности ИТ-специалиста

Личностный	Содержательный	Деятельностный
Личностный компонент основывается на: • Формировании устойчивого интереса и потребности в информационной деятельности. • Наличии исходных общих дидактических способностей (интеллектуальные, двигательные, речевые,	Содержательный компонент основывается на теории процесса информатизации общества как объекта его деятельности, а также на общественно-политическом содержании, выражающимся в понимании роли человеческого фактора в информационном обмене, диалектическом подходе к рассмотрению информационного процесса. Информационно-организационные	Деятельностный компонент делится на конструктивный, организаторский, коммуникативный, гностический. Конструктивный позволяет осуществлять различные виды планирования профессиональной деятельности в области защиты информации. Организаторский - заключается

<p>экспрессивные, социальные и др.)</p>	<p>дисциплины, проявляющиеся в системно-структурном представлении об объекте своей деятельности, владении методами изучения состояния процесса информатизации, владении методикой анализа информационной деятельности. Об оптимальных условиях протекания процесса информатизации и эффективных средствах направленного влияния на защиту информации в информационных системах. В области базовых и профилирующих дисциплин, проявляющихся во владении правовыми, организационными и программно-техническими методами обеспечения информационной безопасности.</p>	<p>в организации деятельности разными способами и методами для обеспечения безопасности информации. Коммуникативный – умение выстраивать деловые отношения. Гностический – это готовность познавать, анализировать закономерности процессов информатизации, деятельности в информационной системе и в ситуациях, обеспечивающих информационную безопасность.</p>
---	--	--

Все вышеперечисленные функциональные обязанности могут быть распределены в зависимости от количества сотрудников и организации работы внутри отдела[3].

Мы полностью солидарны с мнением нашего Президента Н.А.Назарбаева, который сказал в своем послании народу Казахстана, «...важно понимать информационные и телекоммуникационные технологии, добиваться их полной интеграции в наше общество, поддерживать научно-технические кадры» [4].

Одной из важных задач в развитии нашего государства является информатизация общества, которая направлена на кардинальное повышение эффективности и качества профессиональной подготовки компетентных специалистов в области информационных технологий (IT-специалистов).

Подготовка специалистов в IT-области является одним из ключевых условий экономического роста государства. В настоящее время в связи с реформой в области образования, проводимой в Казахстане, остро встал вопрос совершенствования подготовки компетентных специалистов в этой области. Такая необходимость обусловлена постоянно возрастающими требованиями к их квалификации, ростом потребности экономики в этих специалистах и тем, что эти требования в настоящее время приобретают международный характер.

Одним из направлений высшего профессионального образования, к которому должны предъявляться высокие требования является подготовка компетентных IT-специалистов. В настоящее время подготовка компетентных специалистов в IT-области очень сложная задача, так как требования к квалификации меняются постоянно [5].

Рассмотрим составляющие части профессиональной компетенции IT-специалиста. Оценку подготовки IT – специалистов исследователи подразделяют на группы:

- ✓ общие знания теории по информатике;
- ✓ теоретические знания в отдельно взятой области;
- ✓ практические знания в отдельно взятой области;
- ✓ практические навыки.

Все перечисленные группы разрабатываются и утверждаются системой образования, практикуются, закрепляются практическими и дополнительными работами, а также самообучением специалиста.

Оценка знаний не всегда отражает индивидуальный уровень подготовки будущего специалиста. Здесь появляется необходимость в подробной системе оценки профессиональных навыков.

Некоторые компании на данный момент приняли решения использовать развернутые подходы в выборе IT – специалистов.

Например, Программист базы данных (уровень профессиональной подготовки):

- общие знания теории по информатике:

- дискретные структуры;
- архитектура и организация ЭВМ;
- операционные системы;
- управление информацией;
- программная инженерия;
- человеко-машинное взаимодействие.
- теоретические знания в отдельно взятой области:
 - теория баз данных;
 - основы программирования;
 - алгоритмы и теория сложности;
 - языки программирования.
- практические знания в отдельно взятой области:
 - знание Java.
- практические навыки:
 - опыт работы с Java.

Практически в образовательной программе мало внимания уделяется контролю за уровнем образования: тестированию, уровню развития профессиональных способностей. Система образования ограничилась подачей только профессиональной подготовки.

Имеется ввиду, что и интересы бизнеса далеко не ограничиваются профессиональной подготовкой. Работодателя интересуют конкретные результаты деятельности (РД) специалиста, а также личные качества. Во многом – знания и навыки, определяющие способности – определение возможного поведения, потенциал компетенций специалиста в различных ситуациях.

Перечень поведенческих образцов и линий поведения – это компетенции в терминологии HR – специалистов.

Реализация компетенций, выполнение задач (Performance) зависит от внутренних и внешних факторов, сложившейся ситуации.

Эти факторы, каждый по-своему, влияют на поведение, на восприимчивость, действие, которые и составляют культуру поведения, корпоративную этику, то есть систему мотивации каждого из специалистов в определенной ситуации. Конечный результат в каждой ситуации не может быть предсказуемым, так как все зависит от внешних и внутренних факторов, сложившихся воедино на данный момент: взаимоотношения с коллегами, конкурентоспособность, экономическая ситуация и т.п.

Мировой лидер в области оценки персонала, компания SHL, использует свою методику.

В качестве критичных компетенций, например, для системных администраторов можно выделить:

- ✓ Ответственность за разумное принятие решений;
- ✓ Профессиональная подготовка;
- ✓ Организованность;
- ✓ Ориентация на удовлетворение потребностей клиентов;
- ✓ Эффективная работа в напряженных условиях;
- ✓ Целеустремленность.

В качестве желательных компетенций можно выделить:

- ✓ Работа в команде;
- ✓ Придерживается нормам этики и ценностям;
- ✓ Успешно контактирует с клиентами и коллегами;
- ✓ Ясно излагает информацию;
- ✓ Быстро обучается;
- ✓ Эффективно работает в напряженных условиях.

Основываясь на представленных компетенциях можно систематизировать подходы к тестированию и выбору кадров ИТ – специалистов.

Анализируя исследования отечественных и зарубежных ученых, можно выделить критерии подготовки ИТ – специалиста в виде следующих компетенций:

1. Умение разработать ПО согласно Документам и стандартам (стандарты по информационным технологиям, внутренняя и проектная документация);

2. Личностно деловые качества и мотивация (способности, саморазвитие, нацеленность на результат);
3. Разрабатывает ППО на основе языка программирования, процесса создания ПО и т.д.;
4. Осуществление деятельности по настройке или оптимального выбора Операционной системы в зависимости комплектации компьютера и сети;
5. Создание, администрирование, защита Базы данных;
6. Системный анализ и управление;
7. Коммуникативная деятельность;
8. Экономическая безопасность (экономика, основы бухучёта и аудита);
9. Инструментальный контроль (обнаружение закладок и жучков, проверка оборудования);
10. Информационная безопасность (шифрование, VPN, FireWall, Antivirus, IDS, СКУД, пароли, восстановление данных, политики безопасности).

Профессионально важные качества, т.е. личностные качества, способствующие успешной работе, но не связанные с ее спецификой – важнейшая компетенция.

Для того, чтобы успешно работать специалисту в IT-области помимо компетенции, потребуется следующий набор знаний:

1. Знание технического английского языка,
2. Быстрое самообучение по различным информационным источникам,
3. Развитие логического мышления,
4. Находить собственные ошибки и пути решения данных проблем,
5. Ориентирование на результат [5].

Нужно подчеркнуть, что профиль компетенций не статичен, он динамичен, обладает возможностью постоянно меняться. Чаще меняются именно перечисленные выше уровни компетенций. Это связано с техническим прогрессом, с личностным развитием человека, а также с дополнительными требованиями к квалификации.

Перечисленные компетенции не могут использоваться долгое время, но нет необходимости их каждый раз перерабатывать, есть возможность при необходимости делать их более современными.

Литература

1. В.И. Байденко, Выявление состава компетенций выпускников ВУЗов, как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения (Методическое пособие), М.: 2006
2. Проект ВКК – национального союза кадровиков «библиотека персонал-технологий» Методическое пособие «Построение модели компетенций в компании», приложение к журналу «Справочник по управлению персоналом» № 11, 2008
3. Д.А. Казимова, Содержание профессиональных знаний, умений и навыков ИТ-специалистов, Журнал: КарГУ, Караганда, 2014 г.
4. Назарбаев Н.А. Казахстан-2030. Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев. Послание президента страны народу Казахстана // Казахстанская правда. – 1997. – 11 октября. 32 с.
5. В.Н. Головачева Карагандинский государственный университет им. академика Е.А.Букетова Подготовка ИТ-специалистов как научная проблема http://www.rusnauka.com/15_DNI_2008/Pedagogica/32363.doc.htm
6. В. Летуновский, к.п.н., директор Школы корпоративного тренинга Вячеслава Летуновского, Н. Новожилов, к.т.н., директор Академии корпоративных систем Профиль компетенций для ИТ-специалистов <http://www.it-education.ru/2006/reports/Novozhilov.htm>

КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МАМАН ІТ-САЛАСЫНДАҒЫ

Б.Ж. Мұхаметқали, И.С. Мусатаева

Аңдатпа: Бұл мақалада ІТ-мамандар құзыреті, сонымен қатар осы саладағы мамандардың атқаратын қызметіне байланысты орындалатын функционалдық міндеттеріне талдау жасалған, және де олардың қызметінің құрылымы қарастырылған. ІТ-маманның бірнеше негізгі құзыреттілігінің компоненттері көрсетіледі және сипатталады. ІТ-маманның кәсіби құзыретінің құрамдас бөліктері көрсетілген. Және де персоналды бағалаудың әлемдік көшбасшыларының жүйелік әкімшілердің күрделі және керекті құзыреттілігін анықтау әдіс-емелерінен мысалдар көрсетілді. Сондай-ақ, ІТ-

мамандарды дайындау үшін қажетті негізгі мәселелері қарастырылды. Отандық және шетелдік ғалымдардың IT-саласына жүргізілген зерттеулеріне талдау жасалды. IT-маманның кәсіби құзыретінің құрамдас бөліктері көрсетілген. IT-мамандардың даярлық деңгейін тексерудің салыстырмалы мысалдары келтірілген. Осы саладағы мамандарға қажетті білімдер жинағы қаралды.

Түйін сөздер: құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік, құзыреттерді жіктеу, IT-маманы

THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF A SPECIALIST IN IT INDUSTRY

B. Muhametkali, I. Musataeva

This article discusses the competence of IT-specialists, also carried out an analysis of the functional responsibilities of specialists in this field, depending on the position, as well as their structure of activity. Has been shown and described several basic components of competence of it specialist. The components of the professional competence of an it specialist are considered. There were also shown examples of methods of identifying critical and desirable competencies for system administrators, world leaders in the field of personnel assessment. The basic skills necessary for training of it specialists are also considered. The analysis of research of domestic and foreign scientists in the field of IT. Shows the components of the professional competence of the IT specialist. Comparative examples of checking the level of training of IT specialists are given. The set of knowledge necessary for specialists in this field is considered.

Key words: competence, professional competence, classification of competences, IT-specialist.

MPHT: 612.6

А.Қ. Ажарова, З.В. Абдишева

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті

СТУДЕНТТЕРДІҢ ДЕНЕ ДАМУЫН БАҒАЛАУ КӨРСЕТКІШТЕРІ

Аңдатпа: Мақалада Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университетінің I курс студенттерінің, яғни 17 жастағы қыз балалардың дене дамуын бағалау көрсеткіштерінің зерттеу жұмыстары көрсетілген. Дененің морфофункциональды қасиеттерін әдеттегі әдіспен, яғни дененің ұзындығы мен салмағын, кеуде клетка шеңберін, жүректің соғу жиілігін, артериялық қан қысымы мен өкпенің тіршілік сымдылығын өлшеу арқылы анықталды. Физикалық дамудың сандық және сапалық өлшенетін барлық осы компоненттері, организмнің даму және онтогенезінің әр кезеңінде маңыздылығын және оның морфофункциональдық жетілгендігін көрсетеді. Зерттеу жұмысы көрсеткендей, студенттердің барлық морфофункциональдық көрсеткіштері – дене ұзындығы, дене салмағы, кеуде клетка шеңбері, жүректің соғу жиілігі, артериялық қан қысымы, өкпенің тіршілік сымдылығы нормаға сәйкес екендігі анықталды. Индекс көрсеткіштері: Кетле, Эрисман, Руфье және төзімділік коэффициенті нормаға сәйкес. Пинье индексі мен тіршілік индекстері бойынша біршама нормадан төмен екендігі анықталды.

Түйін сөздер: дене салмағы, дене ұзындығы, кеуде клеткасының шеңбері, өкпенің тіршілік сымдылығы, артериялық қан қысымы, индекстер

Дене дамуы – әлеуметтік-экономикалық және табиғи климаттық факторлар әсерінен түзілетін ағзаның морфологиялық және физиологиялық белгілерінің жиынтығы. Сондықтан да, дененің дамуы өмір сүру жағдайында және өсіп келе жатқан ұрпақты тәрбиелеуге әсер етеді [1].

Заманауи социалды-экономикалық және экологиялық жағдайлар, жоғары оқу жүктемесі, эмоционалды күйзелістер оқушылардың ағзасына жоғары талаптар қойып, денсаулық жағдайының нашарлап, жұмысқа қабілеттілігі мен адаптациялық мүмкіндіктерінің төмендеуіне әкеледі [2].

Қыз балалардың денесінің дамуын бағалауда дене салмағы негізгі көрсеткіштердің бірі болып табылады. Дене ұзындығы мен кеуде клеткасы шеңберінің өзгешелігі, дене салмағы тұрақсыз көрсеткіш, әртүрлі экзо- және эндогендік факторлар әсерін салыстырмалы түрде тез сезінгіш және өзгергіш болып келеді.

Оқушылардың физиологиялық дамуы денсаулықтың және жұмысқа қабілеттіліктің ең негізгі көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Морфофункционалды ерекшелігі дененің негізгі үш өлшемдерінің, яғни дене ұзындығы, салмағы, кеуде клетка шеңбері және оның жоғарғы беті мен пішіні қатынасымен анықталады. Дене дамуының барлық үш компоненті және оларға кіретін көптеген сандық және сапалық белгілер ағзаның фазалық дамуын көрсетеді және онтогенездің әрбір кезеңінде морфофункционалды жетілуін сипаттайды [3].

Жастардың денсаулығын жақсарту мәселесі осы күнге дейін маңызды болып келді және маңызды болып қала бермек. Ел басшымыз өз жолдауында ең маңызды бөлім ретінде өсіп келе жатқан ұрпақтың денсаулығын қарастырған. Еліміздің болашағы дені сау, ақыл – есі дұрыс, ойлау қабілеті мықты жастарымыздың қолында. Еліміздің негізі мықты болуы үшін жастарымыздың денсаулық жағдайына ерекше назар аударуымыз керек делінген. Студенттеріміздің, яғни жастардың сапалы білім алуы үшін ең маңызды фактордың бірі ол – оқушылардың морфофункционалдық жағдайы. Сол себепті біліммен қатар денсаулық бүгінгі күннің өзекті мәселе болып қала бермек.

Зерттеу жұмысын 2017 жылдың қыркүйек айынан бастап Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университетінің I курс студенттері бойынша алынды, ондағы зерттелушілер саны – 25 қыз бала, олардың морфологиялық және физиологиялық көрсеткіштері анықталып, талдау нәтижелері жинастырылды.

Студенттердің өсуі мен дамуының сандық және сапалық көрсеткіштерін антропометриялық көрсеткіштер деп атайды. Оған бойын, дене салмағын, кеуде клеткасының шеңберін өлшеу кезінде алынатын деректер жатады. Мұның бәрі қыздардың қалыпты өсуі жайлы айтарлықтай толық мәлімет береді. Түрегеліп тұрған оқушының бойын өлшеу, оның сүйек аппаратының дамуы туралы мәлімет береді. Оқушының дене салмағын өлшеу арқылы, оның бұлшықет жүйесінің дамуы мен оның толықтығын анықтайды. Кеуде клеткасының шеңберін және оның тыныс алу кезіндегі қозғалғыштығын өлшеу оқушының тыныс алу бұлшықеттерінің даму дәрежесі жайында деректер береді.

Антропометриялық өлшеулер адам ағзасының ерекшеліктерін зерттеудің негізгі әдісі ретінде В.В. Бунак (1941) ұсынған әдіс бойынша жүзеге асырылды, жалпы анықталған дене өлшемдері: дене ұзындығы (см), дене салмағы (кг), кеуде клетка шеңбері (см). Морфологиялық және физиологиялық ерекшеліктерді анықтау үшін келесі индекс көрсеткіштері анықталды: Пинье, Кетле, Эрисман, Руфье бойынша индекс көрсеткіші (4).

Қыздардың денесінің функционалды жағдайы өкпе тірішік сиымдылығы функциясының (ӨТС), жүрек-тамыр жүйесі (жүрек соғу жиілігі, артериалдық қан қысымы с/д). Сонымен қатар, негізгі гемодинамикалық көрсеткіштер – импульстік орташа артериялық қан қысымы есептелінді және жүрек-қан тамыр жүйесінің резервін анықтау үшін Руфье индексі және төзімділік коэффициенті анықталды. Кеуде клетка шеңберінің тыныс алу функциясының даму дәрежесін анықтау үшін өмірлік көрсеткіші есептеледі (5,6).

Алынған нәтижелерді және оларды математикалық өңдеуді биологиялық зерттеулерде ұсынылған әдістермен бағалау жүргізілді [7].

Қыздардың морфофункционалдық көрсеткіштерін анықтауда дене ұзындығы (ДҰ) – ростометрмен, дене салмағы (ДС) – таразы арқылы, кеуде клетка шеңбері (ККШ) – сантиметрлік лента арқылы, өкпе тіршілік сиымдылығы (ӨТС) – спирометр арқылы және жүректің соғу жиілігі (ЖСЖ) – пальпация әдісі арқылы, артериалдық қысым (САҚ және ДАҚ) – тонометр арқылы өлшеніп алынды [8].

Зерттеу жұмыстары жүргізілген қыздардың морфофункционалды дамуы жалпы биологиялық заңдылықтарға бағындырылған және гетерохрондылығымен және үзілістілігімен сипатталады. Сараптама жүргізу нәтижесінде қыздардың физикалық дамуының барлық зерттелген көрсеткіштерінің, яғни, ұзындығы мен дене салмағының, кеуде клетка шеңберінің мәнін анықтауға мүмкіндік береді.

Біздің зерттеу жұмыстарымыздың орташа көрсеткіштері бойынша 17 жастағы қыздардың дене ұзындығы, дене салмағы, кеуде клетка шеңбері кесте – 1 көрсетілген.

Сонымен қатар, Данилова Н.Н, Крылова А.Л (1997) еңбектеріне сүйенсек, 17 жастағы қыз балалардың морфологиялық көрсеткіштерінің қалыпты орташа нормасы бой

көрсеткіштері бойынша 158,6-169 см, салмақ – 52,9-61 кг, кеуде клетка шеңбері – 83,8 см. Систола, диастола кезіндегі артериялық қан қысымы 110/70 с.б.е., жүректің соғу жиілігінің орташа көрсеткіші 70- 74 с/мин, өкпенің тіршілік сиымдылығының көрсеткіші 2,5-3,0 л [9].

Кесте 1 – Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университетінің I курс студенттерінің морфофизиологиялық көрсеткіштері

Көрсеткіштер	Қыз балалар
Бойы, см	163 ±1,4
Салмағы, кг	54 ±1,6
ККШ, см	81 ±1,1
ЖСЖ, с/мин	74 ±1,5
АД д, с.б.е	110 ±2,2
АД с, с.б.е.	70 ±1,6
ӨТС, л	2,5± 4

Алынған деректерді біздің зерттеу жұмыстарымызбен салыстырсақ, орташа морфологиялық көрсеткіштері: бойы 163 см, салмақ көрсеткіші – 54 кг. Кеуде клетка шеңберінің көрсеткіші – 81 см қалыпты орташа норма есебіне сай. Осы көрсеткіштермен салыстыра келе, біздің қыз балалардың морфологиялық көрсеткіштерінде аса ауытқушылықтар немесе кемшіліктер жоқ екенін аңғаруға болады. Яғни, өз жасына сай толық қанды дамып келе жатқанын байқадық.

Дене дамуын зерттеуде, Данилова Н.Н., Крылова А.Л (1997) еңбектеріне сүйенсек, 17 жастағы қыз физиологиялық көрсеткішінің қалыпты нормасымен салыстырсақ, артериялық қан қысымы систола кезінде біздің көрсеткіш сияқты – 110 с.б.е. құрады, ал диастола кезіндегі қан қысымы – 70 с.б.е. Жүректің соғу жиілігінің (ЖСЖ) қалыпты стандарты 70-74 с/мин, өкпе тіршілік сиымдылығының (ӨТС) қалыпты стандарт нормасы миллилитр көрсеткіші бойынша 2,5- 3,0 л-ге тең болған, ал біздің көрсеткіш бойынша – 2,5 л екендігі анықталған. Бұл көрсеткіштеріміздің барлығын салыстыра келе, нормаға сай екендігін аңғардық. Осы алынған көрсеткіштер кейбір зерттеушілердің жұмысымен сәйкес келеді [9].

Оқушылардың ағзасын антропометриялық зерттеудің нәтижелері зерттелетін жас топтарындағы бірқатар параметрлер бойынша Мукатаева Ж.М, Даирова С.Ж сияқты авторлардың мәліметтерімен ұқсас келеді [10,11].

Дене дамуын бағалау физикалық даму көрсеткіштерін есептеу арқылы жүзеге асырылды. Индекстер көрсеткіштері кесте-2 көрсетілген.

Кесте 2 – Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университетінің I курс студенттерінің дене дамуының индекс көрсеткіштері

№	Дене дамуының (физикалық) индекс Көрсеткіштері	17 жастағы қыз балалар
1	Пинье индексі	28
2	Кетле индексі	331 г/см
3	Тіршілік индексі	46 мл/кг
4	Эрисман индексі	3,8 см
5	АД с/д	116/ 69 с.б.е
6	Руфье индексі	82
7	Төзімділік коэффициенті	16

Алынған зерттеу жұмысын Пинье индекс көрсеткіші бойынша – 28-ді көрсетті, яғни төмен екендігін, ал Кетле индексі бойынша – 331 г/см, яғни жақсы екендігін, тіршілік индексі бойынша – 46 мл/кг нормадан төмен, Эрисман индексі бойынша – 3,8 см нормаға сай жақсы, артериялық қан қысымы – 116 с.б.е., ал диастола кезінде – 69 с.б.е екендігін, Руфье индексі бойынша – 82 нормаға сай жақсы, төзімділік коэффициенті – 16 нормаға сай екендігі анықталды.

Жиналған деректерді оқушылардың қалыпты даму дәрежесін көрсететін стандарт көрсеткіштерімен салыстыра отырып, оның орташа стандарт көрсеткішіне сәйкес келу – келмеуін анықтайды. Стандартты пайдаланған кезде әр жердің өзіне тән орташа стандарт көрсеткіштері болатынын ескеру қажет. Ондай стандарт көрсеткіштері басқа жердегі оқушы қыздардың денесінің дамуын көрсететін стандарт көрсеткіштеріне толық сәйкес келмеуі мүмкін.

Осылайша, зерттеу нәтижесінің қорытындысы бойынша I курс студенттерінің морфофизиологиялық орташа көрсеткіштері: бойы 163 см және салмақ көрсеткіші – 54 кг, сонымен қатар, кеуде клетка шеңберінің көрсеткіші – 81 см, жүректің соғу жиілігі – 74 рет минутына, ал артериялық қан қысымы (систалық және диасталық) – 110/71 с.б.е, өкпенің тіршілік сиымдылығы – 2,5 л екендігі анықталды. Осы көрсеткіштермен салыстыра келе, зерттеу жұмысының нәтижесі бойынша, қыз балалардың морфофизиологиялық дамуы- яғни, дене ұзындығы, дене салмағы, кеуде клетка шеңбері, жүректің соғу жиілігі, қан қысымы, өкпенің тіршілік сиымдылығы нормаға сәйкес екендігі анықталды. Ал Пинье индексі және тіршілік индексі бойынша бір шама төмен екендігі анықталды.

Әдебиеттер

1. Демеуов Ж.Д. Мектепке дейінгі балалардың анатомиясы, физиологиясы және гигиенасы. Алматы.-1995. – 254 с.
2. Айзман Р.И. Концепция валеологического образования и пути ее реализации // Педогогические и медицинские проблемы валеологии. – Новосибирск, 1999 – с. 18-21
3. Ш.М. Жумадина. “Адам және жануарлар физиологиясы”. Алматы, 2015. – 75бет.
4. Дубровский В.И. Спортивная медицина. М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1998 – 480с.
5. Бернштейн Г.Ф., с соавт. К оценке некоторых морфофункциональных показателей здоровья учащихся общеобразовательных школ- интернатов// Гигиена и санитария. – 1985. – № 10 – с. 88-89
6. Виноградова Т.С. Инструментальные аспекты исследования сердечно- сосудистой системы. М.: Медицина, 1986. – 416 с.
7. Лакин Г.Ф. Биометрия. – М.: Высшая школа, 1980. – 293 с.
8. С.Жұмабаев – Жас ерекшелік физиологиясы мен мектеп гигиенасы. Алматы – 1996. Республикалық Басқа Кабинеті./ Оқу құралы/125 бет.
9. Данилова Н.Н., Крылова А.Л. Физиология ВНД. // М. – 1997.
10. Мукатаева Ж.М. Морфофункциональные и психофизиологические особенности развития детей и подростков.- Алматы, 2009. – 36 с.
11. Даирбаева С.Ж. Морфофункциональное и нейрофизиологическое развитие детей и подростков 7-15 лет г. Павлодара, 2010 – 23 с.

ПОКАЗАТЕЛИ ОЦЕНКИ ФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТУДЕНТОВ

А.К. Ажарова, З.В. Абдишева

В статье приведены результаты исследования физического развития девушек 17 лет, обучающихся на первом курсе Государственного университета им. Шакарима г. Семей. Морфофункциональные свойства организма определялись общепринятым методом измерения длины и массы тела, окружности грудной клетки, а также измерением частоты сердечных сокращений, артериального давления и жизненной емкости легких. Все эти составляющие физического развития, оцениваемые количественно и качественно, отражают важность развития организма и на каждом этапе онтогенеза характеризуют его морфофункциональную зрелость. Исследование показало, что значения всех показателей морфофизиологического развития студенток – длина тела, масса тела, окружность грудной клетки, частота сердечных сокращений, артериальное давление, жизненная емкость легких лежат в пределах нормы. Показатели индексов: Кетле, Эрисмана, Руфье и коэффициент выносливости соответствуют норме. Такие показатели, как индекс Пинье и жизненный индекс несколько ниже нормы.

Ключевые слова: длина, масса тела, окружность грудной клетки, частота сердечных сокращений, артериальное давление, жизненная емкость легких, индексы

INDICATORS OF AN ESTIMATION OF PHYSICAL DEVELOPMENT OF STUDENTS

A. Azharova, Z. Abdisheva

The article presents the results of a study of the physical development of 17-year-old girls studying at the first year of the State University. Shakarim of Semey. Morphofunctional properties of the body were determined by the conventional method of measuring the length and weight of the body, the circumference of the chest, as well as measuring the frequency of heartbeats, blood pressure and vital capacity of the lungs. All these components of physical development, quantitatively and qualitatively assessed, reflect the importance of the development of the organism and at each stage of ontogeny characterize its morphofunctional maturity. The study showed that the values of all indicators of the morphophysiological development of female students - body length, body mass, chest circumference, heart rate, blood pressure, vital capacity of lungs are within the normal range. Indicators indices: Quetelet, Erismana, Ruffieu and the coefficient of endurance correspond to the norm. Indicators such as the Pignier index and the life index are somewhat below the norm.

Key words: length, body weight, chest circumference, heart rate, atrial pressure, vital capacity of lungs, indices

FTAMP: 31.01.45

Д.Р. Онтагарова, Ж.Б. Ильясова

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті

СТУДЕНТТЕРДІҢ ТАҢДАУ ПӘНДЕРІН ОҚЫТУДАҒЫ ҚҰЗЫРЛЫҚТАРЫНА КӨЗҚАРАСЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа: Мақалада қазіргі кезде маңызды болып отырған білімнің құзырлылық ұстанымын жүзеге асыру құралы ретінде таңдау пәндерін оқытудағы білім алушылардың құзырлықтарына көзқарасының мәселелері қарастырылған. Сонымен қоса, пәнді оқыту барысында қалыптасатын құзырлық және оның түрлеріне қатысты студенттердің пікірлері мен көзқарастары қарастырылған.

Берілген мақалада кәсіби құзырлықтың қалыптасуының мотивациялық, ақпараттық – танымдық, операциялық-әрекет критерийлері арқылы оқыту нәтижелерінің проблемалары оқу-тәрбие процесіндегі қандай кемшіліктерге байланысты туындайтындығына талдау жасалған. Сондай-ақ осы 5B011200 «Химия» мамандығы бойынша бірітуші түлектерге қажет маңызды кәсіби сапалары: олардың химия пәні бойынша меңгерген білімі, сол алған білімді тәжірибеде дұрыс қолдану дағдысы мен олар педагог болғандықтан білім алушылармен дұрыс қарым-қатынас орната білу, сонымен қоса жаңа заманауи технологияларды меңгеру біліктігі болып табылатынын көрсеткен.

Түйін сөздер: құзырлық, педагог, кәсіби құзырлық, оқыту технологиялары, химия, критерий

Қазіргі кездегі білім берудің динамикалық дамуы жоғары оқу орнынан оқытуда жаңа тәсілдерді қолдануды талап етеді. Бітіруші түлектер дайын білім базасын алып қана қоймай, оларды өздігінен жинақтай және өңдей алуы керек, сондай-ақ жылдам өзгеретін жағдайлардағы өмір мен жұмысқа дайын болуы керек. Қоршаған қоғамдағы әлемдік мәселелердің өсуін шешу жас ұрпақта заманауи ойлауды қалыптастыруды қажет етеді. Ақпараттану заманы жағдайында коммуникативтілік пен толеранттылық маңызы артуда [1].

Болашақ қызметін атқаруға қажет барлық қабілеттерді меңгерген маманды құзырлы деп атайды, ал ондай маманды даярлау үшін білім беруге құзырлы тәсілмен келуді қажет етті. Эдинбург университетінің докторы Дж. Равен құзырлықты белгілі бір саладағы нақты әрекетті тиімді орындауға қажетті білім, пәндік дағды, ойлау қабілеті мен өз ісіне деген жауапкершілігін қамтитын қабілеттер ретінде анықтаған [2].

Қазақстан ғалымы К.Құдайбергенова «Құзырлылық ұғымы – соңғы жылдары педагогика саласында тұлғаның субъектілік тәжірибесіне ерекше көңіл аудару нәтижесінде ендіріліп отырған ұғым» деген. Осы туралы Б.Тұрғанбаева «...өзінің тәжірибелік әрекеті арқылы алған

білімдерін өз өмірлік проблемаларын шешуде қолдана алуды – құзырлықтар деп атаймыз» деп анықтаса, Ресейдің ғалымы Н.Кузьминаның пікірі бойынша, «Құзырлық деген – ол оқытушының басқа бір адамның дамуына негіз бола алатын білімділігі мен абыройлығы» [3]. И.А. Зимнейдің анықтамасы бойынша «құзырлық–сабақ барысында негізделетін интеллектуальды және жеке тәжірибеден жинақталған адамның әлеуметтік-кәсіби қызметі» деген [4].

Қазіргі Қазақстандағы мемлекеттік білім беру стандарттарына сәйкес жоғары оқу орындарында түлектерді даярлауда құзырлықты тәсілге бағыттап оқытуды жүзеге асыруды талап етеді. Ол түлектерде болашақта қажет академиялық, әлеуметтік-жеке және кәсіби құзырлықтарға ие болуды қамтамасыз етеді. Құзырлықты тәсілге бағыттап оқыту білім беру процесінде студенттердің жаңа қырларын ашуға септігін тигізеді: білім алу барысындағы белсенділігін төменділігін жоғарлату, критикалық ойлау қабілетін дамыту, өзінің өздік жұмысын жоспарлай алу, әртүрлі туындаған мәселерді жүйелеп, кез-келген жағдайда шешімін таба алу керек [5].

Құзырлықты тәсіл белгілі бір нәтижеге жетуге, негізгі құзыреттіліктерді алуға бағытталған. Құзырлық пен қызмет бір-бірмен ажырамайтындай байланыста. Қызмет процесінде және болашақ кәсіби әрекеттер үшін құзырлықтар қалыптасады. Химиялық білімді құруда оқу-тәрбие процессіне қызмет –құзырлықты жақтан қарастыру тиімді әдіс болып табылады. Білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескере оқу қызметінің негізгі компоненттерін қалыптастыру; кикілжіңсіз, диалогты стилде қарым-қатынас жасай алатын қарапайым дағды мен қаблетті меңгеру; рефлексия мен шығармашылық азбукасын меңгеріп, қабілеттерді дамыту; күнделікті өмір мен оқуда дұрыс таңдау мен танымды жетілдіру құзырлы көмекты көрсету арқылы сәтті жүзеге асыруға болады [6].

Қазіргі кезде Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университетінің «Химия және география» кафедрасының 5В011200 «Химия» мамандығының 3-4 курс студенттерінде кәсіби құзырлықтарының қалыптасу деңгейін саралау үшін бірнеше сауалнамалар жүргізілді. Студенттерде кәсіби құзырлықтардың қалыптасуын зерттеу үшін берілген сауалнама келесі сипатта болды.

1. «Құзырлық» ұғымының негізін түсінесіз бе? Иә/Жоқ
2. «Кәсіби құзырлық» ұғымының негізін түсінесіз бе? Иә/Жоқ
3. Өзіңіздің мамандығыңызға қажет құзырлықтарды білесіз бе? Иә/Жоқ
4. Кәсіби құзырлықтардың компоненттері сізге белгілі ма? Иә/Жоқ
5. Сабақ барысында бойыңызда құзырлықтар қалыптасады деп ойлайсыз ба? Иә/Жоқ
6. Сабақта әртүрлі оқыту технологияларын қолданған құзырлыққа әсер етеді ма? Иә/Жоқ
7. Зертханалық және практикалық сабақтардың жүргізілуі кәсіби құзырлықтарды қалыптастыруға септігін тигізе ме? Иә/Жоқ
8. Зертханалық сабақтардағы эксперимент түрлерін жүргізу әдістемесін әртүрлі тәсілмен жүргізу керек деп ойлайсыз ба? Иә/Жоқ

5В011200 «Химия» мамандығының студенттерінде кәсіби құзырлықтардың ерекшеліктерін зерттеуге жүргізілген сауалнамалар нәтижелері келесідей: білімалушылар жоғары курс (3-4 курс) студенттері болғандықтан «құзырлық» пен «кәсіби құзырлық» ұғымын жартысынан көбі дұрыс түсінетінін; мамандық бойынша құзырлықтар ішінде маңыздысы – кәсіби құзырлық екенін; студенттер сабақ барысында кәсіби құзырлықты қалыптастыруға болатыны, сондай-ақ жартысынан көбі әртүрлі оқыту технологиялары кәсіби құзырлықтарды қалыптастыруға әсер ететінін, химия пәндерінен өтетін зертханалық және практикалық сабақтардың кәсіби құзырлықты қалыптастыруға тікелей байланысы бар және өткізілетін зертханалық сабақтардағы оқытуда әртүрлі әдіс-тәсілдерді қолдану керек дегенді көрсетті. Студенттерінің кәсіби құзырлықтарының көрсеткіштерін жекеше талдап және рейтингтік бағалап зерттеу үшін сауалнама жүргізілді (кесте 1).

Студенттерінің кәсіби құзырлықтарының көрсеткіштерін рейтингтік бағалап, зерттеулердің мәнін ашатын сауалнамадағы кәсіби құзырлықтың қалыптасуының мотивациялық критерийлері бойынша сауалнамаға қатысқан студенттердің: тең жартысы 52% химия пәнінен оқытушы болуды келер ұрпақ, яғни оқушыларға химиядан білім беру үшін, 23% студент мамандық әрдайым сұранысқа ие болатындықтан және оның жалақысы әрдайым тұрақты төленіп тұратындықтан, ал 15% студент химия пәнінен педагог болу мемлекеттік қызметтің бір түрі болғандықтан және уақыт өте келе мансаптың өсуіне

мүмкіндік болғандықтан таңдағанын, сонымен қатар 10% студент бұл мамандықты химия пәнінде білім мен тәжірибені қатар алып жүруге болатындықтан таңдағанын атап көрсетті.

Кесте 1 – Кәсіби құзырлықтардың қалыптасу критерийлері бойынша сауалнама

1	Кәсіби құзырлықтың қалыптасуының мотивациялық критерийі	1.1 Химия пәні мұғалімі болуға не себеп болды
2	Кәсіби құзырлықтың қалыптасуының ақпараттық-танымдық критерийі	2.1 Білім алудың әрбір этаптарының білім сапасына баға беріңіз? 2.2 Қандай құзырлықтар сіздің мамандығыңыз үшін маңызды екенін көрсетіңіз. 2.3 Қандай әлеуметтік-гуманитарлы, жалпы кәсіби, кәсіби дисциплиналарын меңгеруге көп уақыт керек. 2.4 Өзіңіздің мамандығыңыз бойынша қандай пәндерді оқытуды қосу қажет. 2.5 Өзіңіздің мамандығыңыз бойынша қандай пәндер оқыту керек емес немесе азайту керек. 2.6 Қандай кәсіби дисциплиналық пәндердің сабақ саны арту керек
3	Кәсіби құзырлықтың операциялық-әрекет критерийі	3.1 Өзіңіздің мамандығыңыз бойынша тәжірибелік дағдыңыз жеткілікті ма? 3.2 Мамандығыңыз бойынша қандай тәжірибелер жүргізіледі?
4	Кәсіби құзырлықтың қалыптасуының бағалау критерийі	4.1 Тәжірибеде өзіңіздің кәсіби дағдыңызды қолдана аласыз ба? 4.2 Оқушыға білім беруге дайынсыз ба? 4.3 Өтілген материал бойынша мақсатыңызға жете аласыз ба? 4.4 Негізгі пәндер бойынша оқыту деңгейі жеткілікті ме? 4.5 ЖОО беріліп жатқан білім сапалы деп ойлайсыз ба?

Сауалнамадағы кәсіби құзырлықтың қалыптасуының ақпараттық-танымдық критерийіндегі студенттер 1 мен 2-інші курстағы берілген білім сапасы жоғары және жеткілікті деңгейде, ал 3-інші курста жоғары және жеткілікті деңгеймен қатар аз мөлшерде төмен деңгей бар екенін, сондай-ақ студенттер бітіруші 4-інші курстағы білім беру сапасы жеткілікті және жоғары мөлшерде екенін көрсетті. Студенттер мамандығы үшін маңызды болып табылатын құзырлықтардың ішінде оқу-танымдық құзырлық ең бірінші орында екенін, ал кәсіби тұлғалық өзін-өзі дамыту құзырлығы басқаларын толық меңгергеннен кейін қалыптасатыруға болатын құзырлық екенін көрсетті. Жалпы жауаптарға сәйкес келесі кәсіптік пәндердің сағат санын арттыру керек деген пікірде: алифатты химияның органикалық қосылыстары (15%), циклды қосылыстардың органикалық қосылыстары (20%), химиялық зерттеулердің физикалық әдістері (10%), физикалық және коллоидты химия (15%). Ал әлеуметтік-гуманитарлы, жалпы міндетті кәсіптік пәндердің ішіндегі келесілерді меңгеруге көп уақыт керек екен: кәсіби бағытталған шет тілі, химиялық экология, ғылыми-техникалық ақпараттарды іздестіру әдістемесі мен химия оқыту әдістемесі. Студенттердің пікірі бойынша оқу бағдарламасынан абай тану, ботаника мен зоология, білім берудегі менеджмент пәндерінен сағатты қысқарту немесе алып тастау керек, ал компьютерлік химия, химиялық синтез пәндерін оқу бағдарламасына қосу керек деген пікірде.

Сауалнамадағы операциялық-әрекет критерийіндегі сұрақ бойынша: студенттердің кәсіби сапалары болып табылатын тәжірибелік дағдыларын болашақ қызметте пайдалана алуда «өздігінен химиядан сабақ процесін ұйымдастыра алуға тәжірибесі жеткілікті» дегендердің пікірі, «сабақ беруге тәжірибе аз» дегеннен басым болды. Ал «өздігінен зертханалық сабақтарды жүргізуге тәжірибесі жеткілікті» деген пікірден, «зертханалық сабақтарды өздігінен жүргізуге тәжірибе жеткілікті емес» деген пікір басым болды. Сонымен қоса, «химия пәні бойынша сабақтарды жүргізуге тәжірибе жеткілікті» деп жауап бергендердің ішінде «сабақты толық деңгейде жүргізе алам» дегендердің пікір басым болды. Ал «зертханалық сабақтарды жүргізуге тәжірибе жеткілікті» деген студенттерден «толық

деңгейде жүргізе алам» деген пікір пайызы төмен болды. Кәсіби дисциплиналық пәндерден практикалық және зертханалық сабақтарда қандай тәжірибелер басым жүргізілеті жайлы сұраққа жауап нәтижесі студенттерге кәсіби дисциплиналық пәндерді оқыту барысында оқу эксперименттерін көп көлемде, ал одан кейін демонстрациялық эксперимент лекция сабақтарда да, практикалық сабақтарда да жеткілікті деңгейде және басқа пәндер байланыс орнатуға болатын тақырыптар және жалпы кәсіби сабақтарда визуальды эксперименттер қолданылатын анықтады.

Сауалнамадағы бағалау критерийіндегі көрсетілген сұрақтарына берген студенттердің жауаптары бойыншы тәжірибе барысында олардың 65% өзінің кәсіби дағдысын қолдана алатынын, ал студенттердің оқушыларға химия пәнінен білім беруге көп бөлігі (80) дайын екенін және жеткілікті бөлігі (70) білім алу барысында өтілген материалдар бойынша мақсатына жетуге дайын екенін анықтады. 5B011200 «Химия» мамандығы бойынша жүргізілетін дисциплиналардың оқыту деңгейінің көрсеткіштері мен жоғары оқу орнында беріліп жатқан білімнің сапалығына берілген көрсеткіштері сұрағы бойынша жауаптарына сәйкес дисциплиналық пәндер бойынша оқыту деңгейі жеткілікті екенін және оқып жатқан жоғары оқу орнындағы білім беруді көп бөлігі (70) сапалы деп ойлайды, ал қалғандары әлі де сапалы болу үшін жұмыс жүргізу керек деген пікірде. Алынған сауалнама бойынша, жұмыс беруші талап ететін жоғарғы оқу орнының 5B011200 «Химия» мамандығы бойынша бірітуші түлектерге қажет маңызды кәсіби сапалары: олардың химия пәні бойынша меңгерген білімі, сол алған білімді тәжірибеде дұрыс қолдану дағдысы мен олар педагог болғандықтан білім алушылармен дұрыс қарым-қатынас орната білу, сонымен қоса жаңа заманауи технологияларды меңгеру біліктігі болып табылатынын көрсеткен.

Қорытындыласақ, студенттердің сауалнама бойынша берген жауаптарын анализдеп, университетте болашақ мамандарда кәсіби құзырлықтарының қалыптасуда білім процесін тиімдендірудегі негізгі бағыттарын анықтады:

- Студенттер сауалнамада атап айтқан дисциплиналық пәндерді оқытудың сағат санын жоғарлатуды кафедрада меңгерушісіне ұсынып, осы пәндерді таңдауға мүмкіндік беретін курс жоспарларын ұсыну.
- Оқыту процесін ұйымдастыру барысында оқытушы студенттердің бойында болашақта кәсіби маман ретінде қызметін атқаруға мүмкіндік беретін кәсіби құзырлықтарды дамытуға септігін тигізетін (оқыту технологиялары, оқыту құралдары, әдіс-тәсілдер және т.б) жағдай жасау.

Әдебиеттер

1. Компетентностно-ориентированное обучение в медицинском вузе [Электронный ресурс] : учеб.-метод. пособие / А.И. Артюхина [и др.] ; под ред. Е.В. Лопановой. – 2-е изд., стер. – Москва : ФЛИНТА, 2014. – 256 с.
2. Равен, Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация [Электронный ресурс] / Дж. Равен. – Москва, 2002. – Режим доступа: <http://fanread.ru/book/1039740/>. – Дата доступа: 12.04.2018
3. К. Құдайбергенова. Құзырлылық – тұлға дамуының сапалық критерий // «білім сапасын бағалаудың мәселелері: әдіснамалық негізі және практикалық нәтижесі» атты халықаралық ғылыми – практикалық конференцияның материалдары. 2008. 30- 32-б.
4. Зимняя, И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования [Электронный ресурс] / И.А. Зимняя // Российский государственный гуманитарный институт. Аспирантура и докторантура [сайт]. – Режим доступа: <http://aspirant.rggu.ru/article.html?id=50758>. – Дата доступа: 21.04.2018
5. Шадриков В.Д. Модели специалиста: инновационная подготовка и компетентностный подход // Высшее образование сегодня. 2006. – № 8. – С. 27 – 31
6. З.Қ. Дүйсекенова Бәсекеге қабілетті, білімді және құзыретті тұлғаны қалыптастыру мен даму жолдары. // Республикалық ғылыми-практикалық конференция материалдары «Бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны қалыптастырудағы инновациялық технологиялардың рөлі мен маңызы». Атырау қ. 2008 ж. б. 28-30

ПРОБЛЕМЫ ВЗГЛЯДОВ О КОМПЕТЕНЦИИ У СТУДЕНТОВ В ОБУЧЕНИИ ВЫБОРОЧНЫХ ПРЕДМЕТОВ

Д.Р. Онтагарова, Ж.Б. Ильясова

В данной статье рассмотрены проблемы взглядов о компетенции у обучающихся в обучении выборочных предметов как инструмента реализации принципов компетентности знаний, которые важны в настоящее время. А также рассматриваются мнения и взгляды студентов о компетентности и их типах, которые формируются в процессе обучения.

В статье анализируется по каким недостаткам возникает в учебно-воспитательном процессе проблемы результатов обучения в отношении формирования профессиональной компетентности по мотивационным, информационно-познавательным, когнитивным, операционно-действенным критериям. Также показаны важные профессиональные качества, которые необходимы для выпускников по специальности 5B011200 «Химия»: их приобретенные знания по химии, умение применять полученные знания на практике и способность эффективно общаться со студентами, так как они являются учителями, а также освоения новые современные технологии.

Ключевые слова: компетенции педагогов, профессиональная компетенция, технологии обучения, химия, критерии

PROBLEMS OF VIEWS ABOUT COMPETENCE OF STUDENTS IN STUDYING SELECTIVE SUBJECTS

D. Ontagarova, J. Iliassova

In this article problems of views about competence at the selective subjects studying are concerned as an instrument of realization of the principles of competence of knowledge which are important at the moment. Also there is an opinion and points of views of students about competence and types of competence which are formed in the process of studying.

The article analyzes the shortcomings in the educational process of the problem of learning outcomes in relation to the formation of professional competence in terms of motivational, information-cognitive, cognitive, operationally-effective criteria. And also this article shows the important professional qualities necessary for graduates in the specialty 5B011200 "Chemistry": their acquired knowledge in chemistry, the ability to apply the knowledge gained in practice and the ability to communicate effectively with students, as they are teachers, as well as mastering new modern technologies.

Key words: competence, teacher, professional competence, technology training, chemistry, criterion

FTAХР:39.01.99

М.У. Уәшова, М.Е. Белгібаев

Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті

КҮМІСТІ БАСТАУЫНДАҒЫ ӘУЛИЕ ЫРҒЫЗБАЙ КЕШЕНІ

Аңдатпа: Бұл мақалада Елбасының «Қазақстанның қасиетті рухани құндылықтары» немесе «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» жобасына кіретін Шығыс Қазақстан облысы, Тарбағатай ауданындағы Әулие Ырғызбай бабаның киелілігі туралы рухани жаңғыру мәселесінің өзектілігі көрсетілген. Қазіргі кезде жас ұрпақтың патриоттық сезімін ояту, туған жерге деген сүйіспеншілігін қалыптастыру, рухани құндылықтармен таныстыру арқылы жүзеге асыру көзделіп отыр. Рухани құндылықтармен тек қана патриоттық сезімді қалыптастыру мақсатында ғана емес, сонымен қатар аумақтық туризмді дамытуда да үлкен рөл атқарады. Мақалада қастерлі мұра Әулие Ырғызбай бабаның қасиеттілігі, рухани құндылығы, туристік мүмкіншіліктері туралы баяндалады. Ырғызбай бабаның құндылығын орта білім беру жүйесіндегі

«Өлкетану» пәні арқылы оқытатын болсақ, оқушының тарихи санасының қалыптасуы анағұрлым арта түседі.

Түйін сөздер: *киелі жер, туризм, өлкетану, рухани – мәдени құндылықтар*

Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың бастауымен жүзеге асып жатқан «Қазақстанның киелі жерлер географиясы» немесе «Қазақстанның қасиетті рухани құндылықтары» жобалары 2017 жылдан бастап өз жұмысын тұрақты түрде бастап кеткені бәрімізге белгілі. Қазақ жері тарихы терең қойнауға жатқан, тылсым сырға толы рухани құндылықтарға бай өлке. Республикалық маңызы бар «Қазақстанның киелі жерлер» тізіміне облыс бойынша 12 ескерткіш кірген болатын. Туризмді дамытуға Шығыс Қазақстан облысында құнды аймақтар да жетерлік. Осындай тылсым күштерге ие, Шығыс Қазақстан облысының киелі жерінің бірі – Әулие Ырғызбай Баба кешені. Әулие Ырғызбай Баба өз заманының атақты емшісі, қазіргі заман тілімен айтқанда сол кездің атақты биологы, ботанигы сонымен қатар білікті де, білімді дәрігері болған. Шығыстың рухани бұлағы, қасиетті де атақты емші Ырғызбай Досқанаұлы 1787 жылы туып, 1850 жылы дүниеден өткен. Кесенесі Шығыс Қазақстан облысы, Тарбағатай ауданында Тарбағатай тауының теріскей бетіндегі бұйратты құба белде, Ақсуат ауылынан Кіндікті ауылына баратын жолдың бойында, солтүстікке қарай 5 шақырым жерде Күмісті бастауының қасында орналасқан.

Ырғызбай ата бала жасынан емдік шөптерге үйір болса керек. Емші шипалы тамыр шөптерді жаз, күз айнарарында, әбден толысып-жетілген шағында жинайтын көрінеді. Әрине әрбір шөптің теру тәсілі, сақтау ережесі бар ғой. Бір шөпті таңғы шық кеппей тұрып жинау керек болса, екіншісін тек қана кешкілік терген деседі. Емдік шөпті шіліңгір аптапта тамырынан үзу, оның емдік қуатын әлсіретеді деген тағылым емшіден қалған. Ырғызбай емші өсімдіктердің шипалы тамырларын жаңбырдан кейін, қараңғы түссе жинаған да, күн сәулесі түспейтін көлеңкеде, самал есетін, тыныс алатын орындарда кептіріп дайындаған [1].

Ырғызбай емшінің кезінде айтып кетуі бойынша, кейбір шөптер мен тамырлар аралас кептірілсе, сақталса күш-қуаты жоғалады екен. Ол сол себепті шөп, тамырларды бөлек-бөлек сақтайтын үш қанат күркені алдын-ала дайындап, оған сөрелер орналастырған, қапшықтар мен қалталар әзірлеп, оны керегеге іліп қойған. Емшінің шипалы өсімдіктерден дәрі-дәрмек жасайтын ыдыстары болыпты: ағаш тостағандар мен шойын шөңкелер, күміс тегештер мен мүйіз тостағандар, аршаға ысталған мойнақ торсықтар мен жез құтылар, емдік майларды сақтайтын сүйек ыдыстар, сұйық және тұнбаларды құятын басқа да қажетті заттар. Дәрі-дәрмектердің мөлшерін анықтайтын нәзік таразысы да болған. Дәрі-дәрмектер дайындау барысында Ырғызбай – баба жылқының қылы мен түйенің шудасын, тарамысты да пайдаланыпты.

Атақты Ырғызбай емші шипалы өсімдіктердің гүлінен, жапырағынан, тамырынан дәрі-дәрмек жасағанда, олардың қандай ауруға, қалай қолданғанда ем болатынын табиғи түйсікпен біліп, дамытқан. Емшінің үйінен қысы – жазы кене құнжұт, түйме шетен, адыраспан, долана, көк кекіре, суқалампыр, қара андыз, киікот, шай құрай, тікен жиде, тәуіп дәрі, томар дәрі, қасқыр тамыр, мың жапырақ, жау шүмілдік тәрізді өсімдіктер үзілмеген. Ол улы шөп-тамырларды аса сақтықпен, жіңішке ауруларға, тері ауруларына, күйікке қолдана біліпті [1].

Құнанбай қажы ауруынан емдеп жазуға шақыртқанында, Ырғызбай емші қоңыр аюдың өтін бауырымен қоса алып, мейіздей етін кептіріп, марал, бұғы, киік мүйіздерінен жасаған дәрілерін реттеп, әбден қайнатып тазартқан екен. Мумиесін мысқал-мысқалға бөліп, дайындапты. Ол Құнанбай қажының өт жолының да бұзылғанын біліп, өзіне арнап тігілген киіз үйде жеті, қырық бір, жүз үш түрлі шөптен, қырық бір түрлі жапырақтан, гүл мен тамырдан дәрі жасап, оны жылқының іш майына араластырып қайнатып, жеті түрлі дәмнен тосап дайындайды. Тосапқа аю өтінің тарыдайын екі-үш сүйкеп, жиі-жиі ішкіздіріп, қырық күн емдеп, Құнанбай қажыны ауруынан жазып алады [1].

Бүкіл ғұмырын халқына қызмет етіп, дертіне дауа іздеп өткізген Ырғызбай әулиенің емдеу тәсілдері, оның киелі-феномені арнайы зерттеуді қажет етеді. Материалистік сыңаржақ ілімнің құрсауынан құтылған бүгінгі таңда бұл адамтануға деген айтарлықтай қадам болмақ.

Тарбағатай тауының теріскейіндегі Күмістаудағы әулие Ырғызбай ата кешені төңірегі табиғаттың тағы бір тылсым жаратылысы – Бөрітостаған метеоритімен бір сілемде жатыр. Жаратылыстың екі қасиетті орнының өзара жақын орналасуы да небір ойларға жетелейтін жағы және бар. Оның үстіне 400-ден астам ірілі-ұсақты тауларды қамтитын Тарбағатай тау

жүйесінен Елордамыз орналасқан Сарыарқаның жоталы сілемдеріне шығар жолдың бас тармағы әулие атамыз жатқан тұстардан басталады [2].

Бүкіл қазақ сахарасына емшілігімен танылған әулие Ырғызбай ата кешенінде рухани – мәдени өрісте дамыту мақсатымен салынған мешіт, кітапхана, жатақхана мен мұражай бүгіндері зиярат етушіге немесе арнайы ем – дом іздеп келген адамдарға тағылымды қызмет етуде. Бүгінгі таңда «Дала даналары» атты кітапхана 1627 кітап қорынан тұрады. «Аманат» мұражайында 452 жәдігер сақталған. 65 орынға арналған жатақхана киелі жерге келушілердің тұрмыстық жағдайына ыңғайланып жабдықталған.

Кесене Сырдария сағасындағы маңдай беттегі кіре берісте екі ойығы бар екі камералы ескерткіштердің дәстүріне жатады. Ескерткіш жоспары жағынан 6,5х6,4 м. болатын тік төрт бұрышты қызыл гранит тастардан өңделіп соғылған. Құрылыс материалдары ретіндегі тастар Баянауыл жерінен тасылып әкелінген. Кесене порталды-күмбезді, екі камералы, болып келеді. Кесененің бұрыштары әлемнің төрт бұрышына қарай бағытталған. Жерлеу камерасына кіреберіс оңтүстік қабырғаның ортасына қойылған. Осы дәлізден жерлеу камерасына кіретін есіктің батыс және шығыс қабырғаларында пішіндері үшбұрышты терезелер жасалған. Кіреберіс бөлменің қабырғасы 2,8 х2,0 м, Тас сандықшаның өлшемдері 3х1,2 м. Қызыл мрамордан жасалған «Әулие Ырғызбай»- деген жазуы бар қасбеттің биіктігі 3,4 м. Қабырғасының биіктігі 3 м, ал адыңғы екі мұнараның биіктіктері 3,7 м, артқы екі мұнараның биіктіктері 2,4 м. Кесененің күмбезінің төбесінде орналасқан «аймен» бірге қосқандағы жалпы биіктігі 9,2 м. Кесене әшекейлі тас қалауымен безендірілген. Төменгі жағы таған ретінде жасыл түсті граниттан жасалған. Өз кезегінде осы палитра ескерткішке керемет өң береді. Күмбездің жоғарғы жағында жарық түсіп, ауа алмасу үшін жасалған төрт саңылау бар [3].

Мұсылман ғұрпында өлген адамға мінәжат ету яғни зияратшылық – жалпы мұсылман баласының қасиетті парыздарының бірі. Әулиелерге түнеу – ата-бабамыздан жалғасып келе жатқан дәстүр.

Осындай Ырғызбай әулие атамыздың басына мінәжат етіп барып әртүрлі аурулардан сауығуына, перзент сұрап барушыларға, алға қойған ұлы мақсаттарының орындалуына көмек сұрап барушыларға және т.б. тілекпен барғандарға, тілектерінің орындалуына Ырғызбай бабаның аян бергендерін және олардың орындалғанын тізіп жазу мүмкін емес. Өйткені олардың саны орасан зор. Кейінгі жылдары діні бөлек тілегі бір, тілі бөлек жүрегі бір басқа ұлт өкілдерінің Әулие Ырғызбайға тәуәп етуі көбейіп келеді. Оған дәлел Атаның басына түнеуге орыстар, қытайлар, қырғыздар, өзбектер, немістер көптеп келіп жатыр. Басқа ұлт өкілдеріне Ырғызбай әулие зиратына мұсылманның әдет – ғұрпын білетін қазақ баласы жолбасшылық еткен жөн. Болмаған күнде зират басындағы молда мен шырақшы да толық кеңес береді, мінәжат ету рәсімдерін үйретеді [4].

Әулие Ырғызбай – баба рухына табынушылар саны күннен күнге артып келеді. Сол себепті, Ырғызбай ата кешенін туристік орынға айналдыру мақсатында қазіргі таңда шаралар жүргізіліп жатыр. Туристер әртүрлі мақсатта келеді, біреулері ауруларына шипа іздеп келсе, енді біреулері арман – мақсаттарының іске асуын, енді біреулері аты бүкіл қазақ даласына әйгілі Ырғызбай ата кешенін тамашалауға келеді. Келушілерге арналған сол жердің арнайы ережесі де бар. Әулие Атаның зиратының басына бару үшін алғашқы қойылатын шарт: бойында дәреті болу, арақ-шарап татпай таза ниетімен бару, машина немесе арбамен барсаңыз, көлікті зиратқа өте жақын тоқтатпау, көрген түсін жеті күнге дейін тісінен шығармау, тіпті қырық күннен кейін айтса түстің, аянның орындалуы арта түспек Ауруына шипа іздеген адам күн ұясына батпай Ырғызбай ата кешеніне барып, күн ұясынан шықпай тұрып үйіне оралуы тиіс. Келуші қонақтар өздерімен бірге тамақтарын, құрбандыққа шаладан төрт түлік малын ала келеді де. Ең алдымен келген бетте Ырғызбай әулие жатқан мазарға оң аяқпен кіріп, құран оқытып, сол аяқпен мәйіт жатқан жерге тік, есікке арт жақпен қарап шығу дәстүрі де бар.

Әулие Ырғызбай – баба рухына бағышталып, 2013 жылдан бастап, Масимов Қажымқан Касымұлының бастауымен халықаралық турнир өткізу дәстүрге айналған. Турнирдің бас демеушісі Өскемен қаласындағы Казцинк компаниясы. 2017 жылдың 26-27 мамырында өткен турнирге 26 мемлекеттің балуандары қатысып бақтарын сынады. Оның ішінде атап айтсақ Ресейден, Кореядан, Қытайдан, Германиядан және Еуропа мен Таяу Шығыс елдерінен балуандар қатысты. Жан-жақтан турнирді тамашалауға келген туристер мен балуандарға арналып 26 мамыр күні Әулие Ырғызбай – баба кешенінде арнайы ас

беріліп, құран оқылды. Жылына Ырғызбай – баба кешеніне келетін туристердің саны жылдан жылға артып отыр. 2016 жылы туристер саны шамамен 1100 құраса, 2017 жылы бұл көрсеткіш шамамен 1500 адамға жеткен.

Елбасымыз тарихтың маңызы туралы «Өркениетті алға бастырар ғылым десек, соның бірден – бір саласы жас ұрпақты дәл тарихтай отаншылдыққа, ұлтжандылыққа, әділдікке тәрбиелей алмайды» – дейді. Ұлтжанды ұрпақ тәрбиелеу үшін туған жердің рухани құндылықтарын ұрпақ бойына сіңдіру, педагогтың негізгі міндетінің бірі болып табылады. Бүгінгі орта білім беру жүйесіндегі «Өлкетану» пәні арқылы Қазақстанның киелі жерлерін тереңдетіп оқытатын болсақ, оқушының тарихи санасының қалыптасуы мен патриоттық сана – сезімі анағұрлым арта түсер еді. Себебі, «өзгені тану үшін, алдымен өзіңді тани біл!» деген жалпыадамзаттық қағиданы басшылыққа ала отырып, жалпы орта білім беретін мектептерде «өлкетану» пәнін енгізіп оқыту – Отан тарихын өлкенің рухани құндылықтары арқылы тануға негіз қалар еді.

Әдебиеттер

1. Ақанұлы С. Ғасыр көші. – Өскемен:Рекламный Дайджест, 2013. – 31 б.
2. Сайлаубай Е. Тамырлы тарих-тағылымды тұлға:халық емшісі Ырғызбай Досқанаұлы // Егемен Қазақстан. 2017. № 10. 27.10.2017
3. URL:<https://www.facebook.com/media/set/?set=a.892941207462183.1073741831.886290788127225&type=3>
4. Смағұлов Т. Найман Мәмбетқұл және Ырғызбай әулие әулеттері. – Семей, 2004. – 284 б.

КОМПЛЕКС СВЯТОГО ЫРГЫЗБАЯ В КУМИСТИ БАСТАУ

М.У. Уашова, М.Е. Белгибаев

В этой статье подчеркивается актуальность духовного размышления о святости святого предка Ырғызбай в районе Тарбагатай Восточно-Казахстанской области, который является частью президентского проекта «Священные духовные ценности Казахстана» или «География Святой Земли Казахстана». В настоящее время патриотическое чувство молодого поколения, как ожидается, будет достигнуто путем создания любви к родине, знакомства с духовными ценностями. Духовные ценности играют важную роль не только в формировании патриотических чувств, но и в развитии регионального туризма. В статье упоминается святое наследие, духовной ценности и туристического потенциала святого Ырғызбая. Если мы преподаем ценность предка Ырғызбая через предмет «Краеведение» в системе среднего образования, то будет значительно увеличено формирование исторического сознания ученика.

Ключевые слова: сакральные места, туризм, краеведение, духовные и культурные ценности...

THE COMPLEX OF THE SAINT YIRGYZBAYA IN THE KUMISTI BASTAU

M. Uashova, M. Belgibaev

This article emphasizes the urgency of spiritual reflection on the sanctity of the holy ancestor of Yirgyzbay in the Tarbagatai region of the East Kazakhstan region, which is part of the presidential project "Sacred spiritual values of Kazakhstan" or "Geography of the Holy Land of Kazakhstan". At present, the patriotic feeling of the younger generation is expected to be achieved through the creation of love for the motherland, acquaintance with spiritual values. Spiritual values play an important role not only in the formation of patriotic feelings, but also in the development of regional tourism. The article mentions the holy heritage, spiritual value and tourist potential of Yirgyzbay. If we teach the value of the ancestor of Irgizbay through the subject "Regional studies" in the secondary education system, the formation of the student's historical consciousness will be greatly increased.

Key words: holy land, tourism, local history, spiritual and cultural values

Д.Р. Онтагарова, Ж.М. Сембаева

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті

«СПИРТТЕР. ФЕНОЛДАР» ТАҚЫРЫБЫН ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа: Бұл мақалада білім жүйесіндегі өзекті мәселелердің бірі – оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту болып отыр. Сондай-ақ химия пәні аясында функционалдық сауаттылықты дамыту, оқытудың шығармашылыққа бағытталған әдіс-тәсілдерін тиімді қолдануға және сауаттылықты бағалау тәсілдерін жетілдіру мәселері де қарастырылған. Жаратылыстану пәндері бойынша функционалдық сауаттылықты дамытудағы негізгі оқу тапсырмалары көрсетілген. Химия пәні аясындағы функционалдық сауаттылықты дамыту, дидактикалық материалдар мен оқу тапсырмаларының оқушылардың таным әрекеттерінің сипатына негізделіп құрастырылуына, оның жаратылыстану сауаттылығын қалыптастыратын құзыреттіліктерге бағытталуына, оқытудың шығармашылыққа бағытталған әдіс-тәсілдерін тиімді қолдануға және сауаттылықты бағалау тәсілдерін жетілдіру мәселерімен тығыз байланыстылығын атап көрсеткен.

Түйін сөздер: функционалдық сауаттылық, құзыреттілік, жоба, танымдық әрекеттер, спирт, фенол.

Қазір дүниежүзілік білім беру жүйесіндегідей Қазақстан мектептері алдында да жаңа көзқарастарды анықтау, зерттеулер арқылы қол жеткізген жаңа бағыттарды қабылдау, ойлау жүйесіндегі әдістерді пысықтап қайта қарау тұр. Сондай-ақ, білім жүйесіндегі өзекті мәселелердің бірі – оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту болып отыр. Елбасы бастамасымен өмірге келген «Функционалдық сауаттылық бойынша Ұлттық жоспардың» маңызы ерекше [1].

Функционалдық сауаттылықтар жүйесін құрастыру білім алуға апаратын білім беру деңгейлерінің әрбір пәндегі біліктер мен құзыреттіліктерді іріктеп, олардың өзара сабақтастық байланысын айқындаудан басталады. Ал, функционалдық сауаттылықты құрайтын нысаналар, ұғымдар, ұстанымдар, ережелер, заңдылықтар, біліктер, құзыреттіліктер т.б. бірінен-бірі туындайтын немесе үндесетін жүйе ретінде қарастырылып, әр оқу жылында және білім беру деңгейлерінде олар толығымен, тереңдей түседі және оларды білім берудің нәтижесі ретінде нақты, өлшемді, қолжетімді, шынайы түрде білім беру деңгейлері бойынша анықтап алу қажет [2].

Химия пәні аясындағы функционалдық сауаттылықты дамыту, дидактикалық материалдар мен оқу тапсырмаларының оқушылардың таным әрекеттерінің сипатына негізделіп құрастырылуына, оның жаратылыстану сауаттылығын қалыптастыратын құзыреттіліктерге бағытталуына, оқытудың шығармашылыққа бағытталған әдіс-тәсілдерін тиімді қолдануға және сауаттылықты бағалау тәсілдерін жетілдіру мәселерімен тығыз байланысты [3].

Мектеп химия пәні мазмұны аясында функционалдық сауаттылықты дамыту төмендегідей біліктілікті қамтамасыз етуі тиіс:

- химия мазмұнын басқа ғылымдармен кіріктіру негізінде қоршаған орта мен тірі ағзалар заттардың өзара байланысы мен бірлігі туралы дүниетанымын қалыптастыру;
- қоғамның материалдық, интеллектуалдық және мәдени саласын қайта қалыптастыруды химия мен химиялық технологиялардың ролі туралы тұтас түсінік қалыптастыру;
- химиялық іргелі білім, ғылым мен техниканың қазіргі ашылулары арасындағы логикалық өзара байланысты жүзеге асыру;
- «Химия» пәні мазмұнының қазақстандық компонентін жүзеге асыру: әлемдік озық тәжірибелерге бейінді оқытуға бағдарлау негізінде қазақстанның химиялық өндіріс сұранымдарын ескеру;

• ЖОО, ҒЗИ және өндірістермен өзара байланыс негізінде жобалар, зерттеу жұмыстарын жасауды оқушылардың химиялық білімдері мен зерттеушілік қабілеттерін қалыптастыру [3].

Химия пәні аясындағы мұндай жаратылыстану функционалдық сауаттылықты дамытудағы негізгі оқу тапсырмаларына: жоба, стандартты емес тапсырмаларды жатқызуға болады және оның әдістемелік мазмұны тапсырмалардың сипаты, кіріктірілу дәрежесі, танымдық әрекеттерді ұйымдастыру жағдайларымен анықталады (Сурет 3 көрсетілгендей).



Сурет 3 Химия пәні аясындағы жаратылыстану функционалдық сауаттылықты дамытудағы негізгі оқу тапсырмаларының әдістемелік мазмұны

Химия пәні аясындағы жаратылыстану функционалдық сауаттылықты дамыту, дидактикалық материалдар мен оқу тапсырмаларының оқушылардың таным әрекеттерінің сипатына негізделіп құрастырылуына, оның жаратылыстану сауаттылығын қалыптастыратын құзыреттіліктерге бағытталуына, оқытудың шығармашылыққа бағытталған әдіс-тәсілдерін тиімді қолдануға және сауаттылықты бағалау тәсілдерін жетілдіру мәселерімен тығыз байланысты [4,5].

Функционалдық сауаттылықты бағалауда мектепте алған білімін күнделікті өмірдегі жағдайларда қолдану, қойылған мәселені ғылыми әдіспен шешу, әртүрлі ақпарат көздерімен жан-жақты жұмыс істей алу және оны сыни тұрғыдан бағалау, әр түрлі болжамдар көрсетіп, оның дұрыс немесе бұрыстығына зерттеулер жүргізу, айтылған көзқарастарды дәлелдеу және негіздеу қабілеттілігі басты назарға алынады.

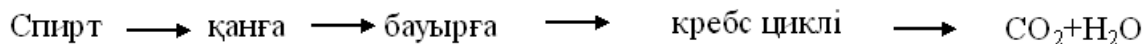
Оқушылардың функционалдық сауаттылығын табысты ету үшін, тиімді жұмыс жүйесін құру қажет:

- 1) әртүрлі оқу пәндерінің тақырыптық материалдарынан тапсырма даярлау керек, оның дұрыс орындалуы білім мазмұнының кіріктірілуін талап етеді;
- 2) әртүрлі ақпарат дайындау (мәтін, кесте, графиктер) қажет;

3) шығармашылық тапсырмаларды сабақта және сабақтан тыс іс-шараларда қолдануды арттыру керек.

«Спирттер.Фенолдар» тақырыбын оқытуда оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруда пәнаралық байланысты жүзеге асыруға арналған кіріктірілген тапсырмалар мысалдарын төмендегідей көрсетуге болады.

1 тапсырма Адам ағзасы 1 сағат ішінде 10 мл этил спирттің төмендегі схемадағыдай тотықтыруға қабілетті.



а) Спирттің альдегидке, одан карбон қышқылына, одан әрі көмір қышқыл газы мен суға тотығуының реакция теңдеулерін жаз.

б) Алкоголизм теориясының негізі – ацетальдегидпен нерв жүйесінің нейромедиторлары әрекеттесіп, улы алколоидтар түзеді де, нерв жүйесін зақымдайды деп есетелінеді. Ацетальдегидтің физикалық қасиеттерін сипатта.

2 тапсырма Этил спиртінің ми қабатының майдан тұратын ткандерін зақымдау себебі этил спирті майлардың жақсы еріткіші. Арақтың адам ағзасына тигізетін зиянды әсеріне медицина тұрғысынан фактілер келтір.

3 тапсырма Фенолмен уланған адамға алғашқы көмек ретінде ізбес суын ішкізеді, не болмаса KMnO_4 – тің сұйытылған ерітіндісін береді. Себебін реакция теңдеулері арқылы өз ой-тұжырымыңды жасап түсіндір.

4 тапсырма Арақ-шараптарды дайындау кезінде олардың құрамында амил спиртінің (пентанол) изомерлері түзіледі. Олардың әсері этанолдан кем емес. Нерв жүйесіне әсер етумен қатар, бас ауруы, ұйқысыздық, галлюцинация т.б. әсерлер береді. Амил спирттері қаннан тек 15-30 сағаттан соң мөлшерін азайтады. Амил спирттерінің изомерлерінің формуласын жаз.

5 тапсырма

Төменде метил спиртінің өндірісте лабораторияда алу әдістері көрсетілген:

а) Процестердің экологиялық тиімділігіне қорытынды жасап көр.

б) Метил спиртінің зиянды әсеріне сипатта. Лабораторияда метил спиртімен қандай қауіпсіздік ережесін сақтау керектігі жөнінде ойынды тұжырымда.

6 тапсырма Егер лабораторияда этикеткасы көрсетілмеген сауыттарда метил спирті, фенол, сірке қышқылы тұрса қауіпсіздік ережесін қалай сақтап, оларды анықтауға болатындығына жоспар құрастыр.

Мұндай оқу тапсырмаларының түрлері белгілі бір деңгейде мұғалім ғалым-зерттеуші біліктілігін меңгеруі, яғни өзінің кәсіби даярлығы кезінде жаратылыстану ғылымдары саласында зерттеушілік қызмет тәжірибесін алуы және толықтыруы тиіс екендігін білдіреді.

Оқу тапсырмаларының мазмұнын осылай түрлендіру оқушылардың ғылыми және оқу әдебиеттермен жұмыс жасау біліктілігі мен дағдыларын қалыптастырады; зерттеушілік жұмыстарды дұрыс жаза білуге үйретеді; химиядан алған білімдерін жетілдіруге және өзіндік білім алуға ынталандырады. Өсіресе топпен жұмыс жасау оқушылардың танымдық белсенділіктерін арттырып, өздерінің шығармашылық потенциалдарын іске асыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы / Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы № 1118 Жарлығы // ресми мәтін. – Астана, 2012. – 114 б.

2. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудағы мектеп және отбасының өзара іс-әрекетінің мазмұны мен түрлері. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013. – 38 б.

3. 12 жылдық білім беру жағдайында оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың тұжырымдамалық тұғырлары. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2013. – 41 б.

4. Забиева А.А., Химия сабағында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту. // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://ustazdar-alemi.kz>

5. Какенов А.С., Химия пәнінен функционалдық сауаттылықты арттыруға байланысты есептер. // Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://bilim.forum.com.kz>

ФОРМИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ В ТЕМЕ «СПИРТЫ И ФЕНОЛЫ»

Д.Р. Онтагарова, Ж.М. Сембаева

В этой статье одним из ключевых вопросов в системе образования является развитие функциональной грамотности студентов. А также развитие функциональной грамотности в рамках дисциплины химии, а также способы эффективного использования творчески ориентированных методов обучения и повышения уровня грамотности. Показана основная задача развития функциональной грамотности в естественных науках. Развитие функциональной грамотности в рамках дисциплины химии, развитие дидактических материалов и учебных задач, основанных на природе познавательной деятельности учащихся, его сосредоточение на создании компетентности, его творчески ориентированных методов обучения и способах повышения грамотности.

Ключевые слова: функциональной грамотность, компетентность, проект, когнитивные действия

DRAWINGS PREPARATION IN THE TOPICS FORMATION OF THE FUNCTIONAL ALCOHOLS AND PHENOL

D. Ontagarova, J. Sembaeva

In this article one of the problems in the education system is the development of functional literacy of students. There also issues related to the development of functional literacy within the framework of the chemistry and the ways to effectively utilize creatively oriented teaching methods and to improve the literacy assessment methods. The main tasks for the development of functional literacy for natural sciences are shown. The development of the activities of didactic oriented students, the functional methods of its and the teaching of education literacy, the concentration of tasks, in on the basis of creating an increase in discipline on the nature of literacy competence, chemistry the development of his cognitive creative.

Key words: functional literacy, competence, project, cognitive activity, alcohol, phenol

FTAXP: 14.35.09

М.С. Мукажанова, А.К. Сапакова

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті

СЫНИ ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА «ЖОҒАРЫ МОЛЕКУЛАЛЫ ҚОСЫЛЫСТАР ХИМИЯСЫ» ПӘНІН ОҚЫТУ

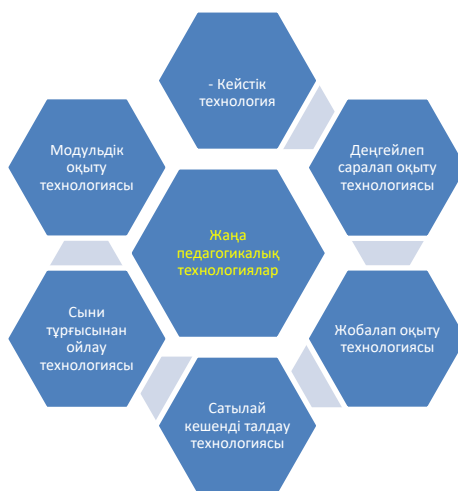
Аңдатпа: Бұл мақалада білім саласындағы әлеуметтік-экономикалық жаңашылдықтың алар орны жайында ақпарат ұсынылған, сондай – ақ елбасы Н.Ә.Назарбаевтың халыққа жолдаған жолдауына нұсқау берілген. Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә.Назарбаевтың біздің еліміздің дамыған елдердің қатарына кіруі жайында, осы орайда білікті де кәсіби сауаттылығы жоғары мамандарды даярлау және оқыту процесінде жаңа педагогикалық технологияларды қолданудың аса маңыздылығы айтылады. Осы мақсатпен бұл мақалада 5B011200 – «Химия» мамандығына оқитын студенттерге «Жоғары молекулалы қосылыстар химиясы» пәніндегі дәріс сабағы «Поликонденсация» тақырыбына сабақ жоспары көрсетілген және оқытуда сын тұрғысынан ойлау әдісінің негізгі әдістемелік тәсілдері қарастырылған. Мақалада сыни тұрғысынан ойлау технологиясының үш кезеңі және сол кезеңдердің мақсаттары жайлы жазылған. Сонымен қатар, «Жоғары молекулалы қосылыстар химиясы» пәнін оқытуда бөлінген сағат саны көрсетілген.

Түйін сөздер: *сыни ойлау технологиясы, әдістеме, химия, жоғары молекулалы қосылыстар, педагогикалық технология*

Ғылым мен технологияның шарықтап дамыған заманында елімізде болып жатқан әлеуметтік-экономикалық жаңашылдық адамзаттың барлық салаларына өзгерістер енгізуде. Әсіресе бұл білім саласына айтарлықтай ықпал етті деуге болады. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдаған жолдауында білім мәселесіне нақты тоқталып, министрліктің алдына біршама міндеттер қойғаны белгілі. Дамыған мемлекеттердің қатарынан көрінуіміз үшін біз сауаттылығы жоғары мамандар дайындауымыз керектігін айтты. Мұның өзі оқытушыдан оқу үрдісін және ондағы оқытушы мен білім алушының рөлін қайта қарауды, бұрыннан қалыптасқан әдістермен технологияларды жаңа өмір талабына сай өзгертілген түрлерімен, ұтымды ұштастыруды қажет етеді. Мұндай жағдайда педагогикалық технологияның орны ерекше болып табылады [1].

Педагогикалық технология – бұл педагогикалық әрекеттер табысына кепіл боларлықтай ғылыми жоба. Әрі сол жобаның дәл жаңғырып іске асуы. Педагогикалық технология кешенді процесс. Ол өз құрамына адамдарды, идеяларды, құрал-жабдықтарды, сонымен бірге жоспарлау, қамсыздандыру, бағалау және білімді меңгерудің барлық қырлары жөніндегі проблемалар шешімін басқаруды қамтиды.

Жаңа педагогикалық технологияның түрлері 1-суретте көрсетілген:



Сурет1 – жаңа педагогикалық технологиялар

Осы технологиялардың ішінде жиі көп қолданыста болатын, яғни оқытушы және білім алушы үшін де тиімді технология - сыни тұрғыдан ойлау технологиясы болып табылады [2].

Сын тұрғысынан ойлау дегеніміз – сабақта білім алушылардың қызығушылығын арттыра отырып, өз ойын еркін және зерттей талпындырып, тұжырым жасау. Сын тұрғысынан ойлау – оқу мен жазуды дамыту бағдарламасы. Білім алушыны оқытушымен, топтастарымен еркін сөйлесуге, пікір таластыруға, бір-бірінің ойын тыңдауға, құрметтеуге, өзекті мәселені шешу жолдарын іздей отырып, қиындықты жеңуге баулитын бағдарлама. Студент – ізденуші, ойланушы, өз ойын дәлелдеуші. Оқытушы – әрекетке бағыттаушы, ұйымдастырушы [2].

Технология бойынша әр сабақ үш кезеңнен тұрады:

- қызығушылықты ояту;
- мағынаны ашу;
- ой толғаныс.

1.«Қызығушылықты ояту» кезеңі

Бұл кезеңнің мақсаттары:

- білім алушы өзінде қалыптасқан білімі мен түсініктерін өзектендіру;
- оқылатын тақырыпқа танымдық қызығушылықты ояту;
- білім алушының белсенділігін ояту.

2.«Мағынаны ашу» кезеңі

Бұл кезеңнің мақсаттары:

- жаңа ақпаратпен танысу;
- жаңа ақпараттармен өз білімімен ара - қатынасын белгілеу
- мұғалім ұсынған белсенді оқыту әдістерін қолданып, жаңа тақырып материалдарын тыңдайды, оқиды;
- жаңа ақпараттардың мәнін түсіну барысында мәтін шетіне белгі қояды немесе жазып алады;
- қарастырылған материалдармен жұмыс істеу барысында өз түсінгенін қадағалайды, алдына қойған мақсаттарына жету үшін белсенді әрекет етеді;

Бұл кезеңде жаңа ақпараттармен, ойлармен танысады, тиісті тақырыпқа байланысты кино көру, дәріс, әңгіме, тыңдау немесе тәжірибе – эксперимент жасау, мультимедиялық құралдарды пайдаланады. Сабақта жұмыс дара және жұп түрінде жүргізіледі.

3.«Ой толғау» кезеңі

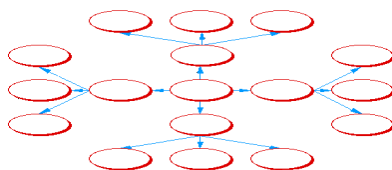
Бұл кезеңнің мақсаттары:

- қабылданған жаңа және ескі түсініктердің арақатынасын ашу;
- оқылған материалды талдау және қорытындылау;
- мағынаны тану кезеңінде білімге сүйене отырып, бұрын және сабақ барысында не үйренгенін салыстырады;
- қарастырған тақырыптың мәнін толық түсіну және өзіне қойылған мақсатты іске асыру үшін жаңа тақырыпты талдайды, қажеттісін іріктеп алады;
- өзіне қойған сұрақтарға мағыналы жауап алғандарын бағалайды;
- алған білімдерін өмірмен байланыстырады, қорытынды нәтиже шығарады, өз бетімен жаңа идеяларды ойластырады;
- әртүрлі кезеңдегі ақпараттардың өзара қатынасын сипаттайтын кестелер толтырады;
- түйін сөздерге қайта оралу;
- рефлексивті сұрақтар;
- пікір алмасу;
- шығармашылық жұмыстар;
- оқылған ақпаратты талдау, түсіндіру, шығарманы өңдеу жұмысы топ бойынша жүргізіледі [3].

Сабақ барысында қолданылатын сыни тұрғыдан ойлау технологиясының стратегияларына қысқаша түсініктеме беріп өтсек:

Кластер (топтастыру)

Бұл тәсілдің авторы американдық Гудлат. Стратегияның мәні оқу материалын график түрінде жүйелеу, яғни мәтіннің маңызды бөлігін бөліп, график түрінде белгілі бір тәртіппен шоқ тәрізді орналастыру.



Венн диаграммасы – екі затты алып, олардың ерекшеліктері мен ұқсастықтарын салыстыру

Венн диаграммасы



Кубизм стратегиясы

Кубик жасалынып, оның 6 қырына 6 түрлі тапсырма жазылады. Мәселені жан-жақты тұрғыдан қарастыруды үйретеді. Мұғалім кубті ортаға тастап, қай қыры түссе, студент сол қырындағы тапсырмаға жауап береді.



Білемін. Білдім. Білгім келеді.

Білемін	Білгім келеді	Білдім

Бұл стратегияны 1984 жылы Чикаго университетінің профессоры Донна Огл шығарған. Оның мақсаты – таным үрдісінде рефлексивтілікті дамыту.

Ол үшін жоғарыдағы кестені толтыру керек.Топтың мүшелерін дамыту мақсатында уақытты үнемдеу арқылы студенттердің барлығын тыңдауға мүмкіндік береді. Кестені толтыру барысында ұсыныстар және жаңа ойлар қосуға болады.

«Глоссарий»

стратегиясы.

Бұл арнайы терминдердің, қысқартулардың, тұжырымдардың тізімдері, белгілі бір білім саласының ішіндегі мәндерді түсіндіру және түсіну үшін маңызды [4].

«Жоғары молекулалы қосылыстар химиясы» пәні студенттерді дайындау барысында маңызды орын алады және 5B011200 – «Химия» мамандығында оқитын студенттер үшін базалық пәндер блогының таңдаулы компоненті болып табылады (Кесте 1 көрсетілгендей).

Кесте 1 – «Жоғары молекулалы қосылыстар химиясы» пәнін оқытуда бөлінген сағат саны

Курс	4
Кредит саны	3
Барлық сағат саны	135
Дәріс	30
Зертханалық жұмыс	15
Студенттің өздік жұмысы	90
Емтихан	7 семестр

«Жоғары молекулалы қосылыстар химиясын» оқытуда сыни тұрғыдан ойлау технологиясының стратегияларын (тәсілдерін) қолдануға болады. Оқытуда жақсы нәтижеге жету үшін осы стратегияларды оқыту үрдісінің әр кезеңінде сабақтың мазмұнына қарай пайдаланған жөн.

Сабақ жоспары

Тақырыбы: Поликонденсация

Сабақтың түрі: Дәріс

SMART-МАҚСАТ: Жоғары молекулалы қосылыстар химиясындағы дәріс сабағы «Поликонденсация» тақырыбын сыни тұрғыдан ойлау технологиясы арқылы өткізу.

1. «Қызығушылықты ояту» кезеңі. «Глоссарий» стратегиясын қолдана отырып, білім алушының өзінде қалыптасқан білімі мен түсініктерін тексеруге болады.

Полимер-

Мономер-

Полимерлену дәрежесі

Гомополимер –

Сополимер –

Олигомер –

Полимеризация –

Радикалдық полимеризация -

Иондық полимерлену.

Поликонденсация –

Сополимеризация және сополиконденсация –

«Кубизм» стратегиясындағы тапсырмаларға жауап беру арқылы өткен тақырыпқа шолу жасалынып, білім алушының белсенділігін оятамыз. Ол үшін топтағы 6 студент тақтаға шығып, мынадай сұрақтарға жауап беру қажет.

1 жақ, синтетикалық жолмен алынған бұйымдарды қолдану қаншалықты қажет? Сіз таңдар ма едіңіз?

2 жақ, синтетикалық полимер мен табиғи полимерлерді салыстырыңыз.

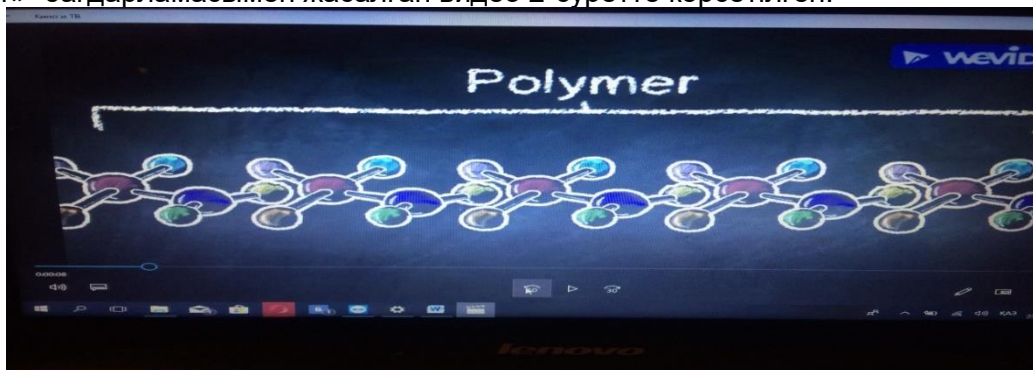
3 жақ, полиэтиленнің физикалық қасиетін зерттеңіз

4 жақ, карботізбекті полимерлерді суреттеңіз

5 жақ, жоғарыда айтылған мәліметер бойынша өз ойыңызды түйіндеңіз

6 жақ, 1-тапсырманың жауабына келісесіз бе? Әлде қарсы шығасыз ба? Не себепті?

2. «Мағынаны ашу» кезеңі. Жаңа тақырып бойынша дәріс оқылып, қосымша материал ретінде цифрлі технологияның «Freemake Video Converter» бағдарламасымен жасалған видеосы ұсынылады. Видеоны көру арқылы жаңа ақпаратпен танысады. «Freemake Video Converter» бағдарламасымен жасалған видео 2-суретте көрсетілген.



Сурет 2

Тақырыпты қаншалықты түсінгенін тексеру үшін мынадай бақылау сұрақтары ұсынылады:

1. Поликонденсациялау мен полимерленудің айырмашылығы неде?

2. Поликонденсациялаудың жіктелуінің негізіне не жатады?

Берілген бақылау сұрақтарының 1-сұрағы поликонденсациялау мен полимерленудің айырмашылығын білу үшін «Венн диаграммасы» стратегиясын қолдану арқылы олардың айырмашылығы мен ұқсастықтарын екі студент тақтаға шығып жазады. 2-сұраққа жауап беру үшін «Кластер» стратегиясын қолданамыз. Поликонденсациялаудың жіктелуінің негізіне не жатады? деген сұраққа топтағы барлық студенттер өз білімдерін тексеру және шығармашылық қабілетін көрсету арқылы жауаптарын жазады.

3. «Ой толғау» кезеңі. Студенттерге «БББ кестесі» стратегиясын толтыру ұсынылады. Бұл стратегияны сабақта қолдану студенттер үшін түсінікті және тиімді болып келеді.

Қорыта келе, сыни тұрғысынан ойлау технологиясын пайдаланудың сабақ сапасына әсері өте мол. Сабақта жаңа технология элементтерін тиімді пайдалану студенттердің танымдық әрекеттерін, белсенділігін дамытып, оларды шығармашылыққа жетелейді. Студенттердің логикалық ойлау қабілеті дамып, ізденушілігін арттырып, өз ісіне сенімін

нығайтады. Студенттер сабаққа зор ынтымамен қатысады, сабақ та сапалы өтеді. Егер де жаңа технология элементтерін сабақта өз дәрежесінде ұйымдастыра білсек, өз нәтижесін береді. Ең бастысы оқу үрдісін жаңаша ұйымдастыру, ойлау дағдыларын жетілдіру, өз бетінше білім алу, әрекет ету, мақсатқа жету білім алушылардың өздері арқылы іске асады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан Халқына Жолдауы. 2018 жылғы 10 қаңтар
2. Шалғынбаева Қ.Қ, Албытова Н.П., Сламбекова Т.С Жоғары мектеп педагогикасы:Магистранттарға арналған оқу құралы: Алматы:Эверо, 2014 – 272 бет
3. «Оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын дамыту нысандары мен әдістері » С. Мирсеитова, 2011 жыл.
4. А.Б. Айтбаева Білім берудегі жаңа технологиялар: оқу құралы – Алматы: Қазақ университеті, 2011.-162 бет

ОБУЧЕНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ «ХИМИЯ ВЫСОКОМОЛЕКУЛЯРНЫХ СОЕДИНЕНИЙ» МЕТОДОМ ТЕХНОЛОГИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

М.С. Мукажанова, А.К. Сапакова

В данной статье представлена информация о значении социально-экономических инноваций в системе образования, а также дается ссылка на послание президента Н.А. Назарбаева. В послании президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева говорится о входе нашей страны в число развитых стран, необходимость подготовки грамотных, высоко квалифицированных специалистов и важнейшей значимости использования инновационно-педагогических технологий в учебном процессе. С этой целью в данной статье представлен план урока для студентов обучающихся на специальности 5В011200 – «Химия» по дисциплины «Химия высокомолекулярных соединений» в лекционном уроке на тему «Поликонденсация» и предусмотрено основные методические аспекты технологии критического мышления. В статье пишется 3 этапа критического мышления и цели этих этапов. А также указаны число часов которые даются для обучения дисциплины «Химия высокомолекулярных соединений».

Ключевые слова: технология критического мышления, методика, химия, высокомолекулярные соединения, педагогические технологии

TRAINING OF THE DISCIPLINE "CHEMISTRY OF HIGH MOLECULAR COMPOUNDS" USING THE TECHNOLOGY OF CRITICAL THINKING IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

M. Mukazhanova, A. Sapakova

This article provides information on the importance of socio-economic innovations in the education system, as well as a reference to the message of President N.Nazarbayev. In the message of the President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev it is said about the entrance of our country to the number of developed countries, the need to prepare competent, highly qualified specialists and the most important significance of using innovative pedagogical technologies in the educational process. For this purpose, this article presents a lesson plan for students studying in specialty 5B011200 – "Chemistry" and the discipline "Chemistry of high molecular compounds" in the lecture lesson on "Polycondensation" and provides the main methodological aspects of critical thinking technology. In the article are written 3 stages of critical thinking and the purpose of these stages. And also the number of hours that are given for training the discipline "Chemistry of high-molecular compounds" is indicated.

Key words: Critical thinking technology, technique, chemistry, high-molecular compounds, pedagogical technologies

Д.К. Сариева, Д.Р. Онтагарова

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті

СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ- ТАНЫМДЫЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІКТЕРІНЕ ЫҚПАЛ ЕТЕТІН ӘДІС-ТӘСІЛДЕР

Аңдатпа: Бұл мақалада жас ұрпаққа пәнді тиімді ұғындырудың бірі – жаңа технологияларды зерттеудің нәтижелері келтірілген. Оқытудың озық технологияларын меңгермейінше, сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу – тәрбие үрдісін тиімді дамытуына көмектеседі. Жаңа технологиялардың негізгі қағидалары: білім алушыға ізгілік тұрғысынан қарау, оқыту мен тәрбиенің бірлігі, білім алушының танымдық күшін қалыптастыру және дамыту, білім алушының өз бетімен әрекеттену әдістерін меңгерту, білім алушының танымдылық және шығармашылық икемділігін дамыту және т.б. Мақалада жоғары оқу орындарында қолданылатын интербелсенді әдістерге тоқталып, студенттердің танымдық іс-әрекеттерін арттыра түсетін әдістер нақты мысалдармен қарастыралған.

Түйін сөздер: биохимия, оқыту әдістері, жаңа технологияларды қолдану, оқытудың белсенді әдістері, интербелсенді әдістер

Қазіргі қоғамның ақпараттық, коммуникациялық, кәсіби салаларындағы жаһандық өзгерістер білім беру саласындағы технологиялық, әдістемелік және мазмұнды аспектілерге түзету енгізуді қажет етеді. Ал ол өз кезегінде білім беру үдісіне білім беру әрекеттерінің альтернативті әдістері мен түрлерін енгізуді талап етеді [1].

Жаңа технологиялардың негізгі қағидалары: білім алушыға ізгілік тұрғысынан қарау, оқыту мен тәрбиенің бірлігі, білім алушының танымдық күшін қалыптастыру және дамыту, білім алушының өз бетімен әрекеттену әдістерін меңгерту, білім алушының танымдылық және шығармашылық икемділігін дамыту және т.б. [2].

Педагогикалық әдебиеттерде оқыту әдістерінің сан алуан түрі бар. Кеңінен таралған оқыту әдістері ретінде оқу-танымдық іс-әрекет құрылымына негізделген студенттердің танымдық іс-әрекеттерін арттыра түсетін әдістер. Кесте1-де оқу әдістерінің жіктемесі берілген. Ал Кесте 2-де осы әдістердің салыстырмалы сипаттамасы көрсетілген [3].

Кесте 1 – Оқыту әдістерінің жіктемесі

Оқыту әдістерінің тобы	Оқыту әдістерінің тобына жататын әдістер
<i>Сөздік</i>	Дәріс, әңгіме, түсіндіру, пікірталас, кітаппен жұмыс
<i>Көрнекілік</i>	Иллюстрация және демонстрация
<i>Практикалық</i>	Жаттығу, есептерді шешу, дидактикалық және іскерлік ойындар, тренингтер, зертханалық жұмыс
<i>Индуктивті және дедуктивті</i>	Талдау, салыстыру, абстрактілеу, жинақтау, қорыту, үлгілеу, жағдаяттарды талдау
<i>Репродуктивті</i>	Түсіндіру, дәріс, әңгіме, нұсқау беру, кітаппен жұмыс
<i>Проблемалық ізденістік</i>	Проблемалық сұрақ, жағдаятты талдау, салыстыру, жинақтау, жүйелеу, үлгілеу, зертханалық жұмыс
<i>Өзіндік жұмыс</i>	Кітаппен жұмыс, есептерді, тесттерді шешу, зертханалық зерттеу жұмысы, жоба құру
<i>Оқу-танымдық іс-әрекеттерді ынталандыру</i>	Пікір саайыс, іскерлік ойындар, демонстрация, тренингтер, жеке және топтық жобалау, зертханалық жұмыс
<i>Оқудағы бақылау және өзін – өзі бақылау</i>	Ауызша бақылау: жеке, жаппай тексеру. Жазбаша бақылау: бақылау жұмыстары, тестілеу, түсіндірмелі және графикалық диктанттар. Машиналы бақылау: тестілеу, виртуалды зертханалық жұмыс

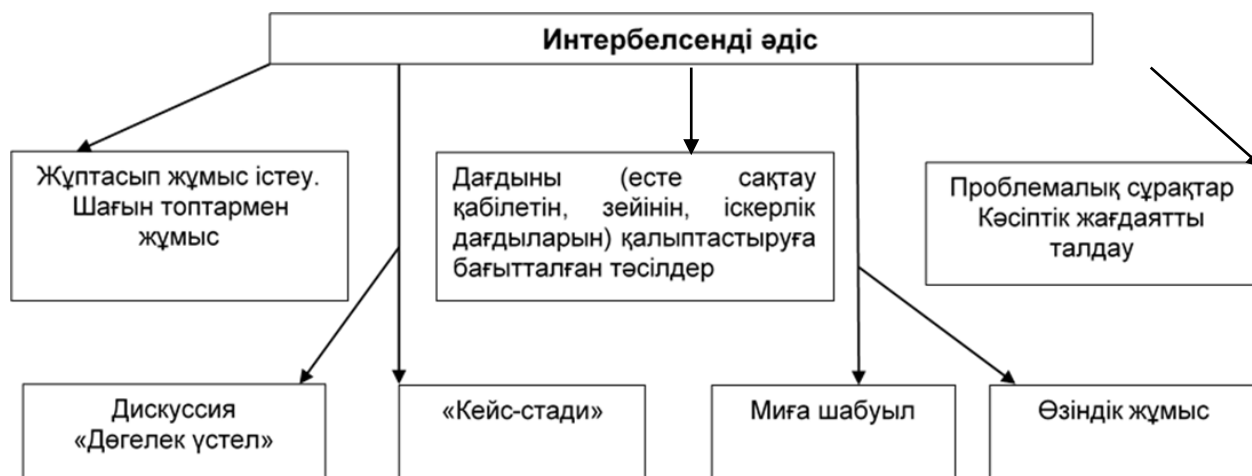
Кесте 2 – Оқыту әдістерінің салыстырмалы сипаттамасы

Оқыту әдістері	Шешілетін міндеттер				
	қалыптастырады		дамытады		
	білім	іскерлік	ойлау	есте сақтау	сөйлеу
Сөздік	**	-	-	-	-
Көрнекілік	*	*	*	**	-
Практикалық	*	**	**	*	-
Кітаппен жұмыс	*	*	*	*	*
Мультимедиямен жұмыс	*	*	*	*	-
Өзіндік жұмыс	**	**	**	*	*
Ауызша және жазбаша бақылау	**	*	*	*	**
Пікірталас, «дөңгелек үстел», «Миға шабуыл» және т.б	**	-	**	*	**

Ескерту: (**) толығымен шешеді; (*) жартылай шешеді; (-) аз шешеді

ЖОО оқытудың белсенді әдістері – оқу материалын меңгеру үрдісіндегі студенттердің танымдық іс-әрекетін арттыруға негіз болатын оқу тәсілдері. *Интербелсенді әдістер* – бұл ең алдымен диалогты білім беру. Диалогты оқыту дәстүрлі әдістерде «оқытушы – білім алушы» немесе «білім алушы – білім алушылар тобы (аудитория)» деңгейінде болады. Ал интербелсенді әдістерде диалог келесі деңгейлерде құрылады: «білім алушы-білім алушы (жұппен жұмыс істеу)», «білім алушы-білім алушылар тобы (топтағы жұмыс)», «білім алушы – аудитория» немесе «білім алушылар тобы-аудитория (топтағы жұмысты презентациялау)», «білім алушы-компьютер».

Интербелсенді әдістер танымдық әрекетті ұйымдастыратын арнайы тәсілдерді қолдануды талап етеді және нақты, болжамды мақсаттарды қояды [4]. Студенттердің оқу-танымдылық белсенділіктерін арттырудағы интербелсенді әдістерге сипаттама 1-суретте көрсетілген.



Сурет 1 – Студенттердің оқу- танымдылық белсенділіктерін арттырудағы интербелсенді әдістер

Дәстүрлі әдіске қарағанда интербелсенді әдісте оқытушы мен білім алушы әрекеті өзгереді, яғни білім алушы белсенділігі оқытушы белсенділігінен басым болады, ал оқытушы міндеті білім алушылар өздерін көрсете алатын жағдай жасау болып табылады. Интербелсенді әдістерді қолдану кезіндегі сабақ құрылымы 3-кестеде көрсетілген.

Қандай тақырыпты өтсеңізде сіз бір ғана технологияны қолданбайсыз. Себебі олай жасасаңыз білім беру үрдісі өз нәтижесін бермейді. Сол себепті кез келген жаңа тақырыпты білім алушының жадында сақтауы және білімін тереңдетуі үшін әртүрлі технологиялар элементтерін қолданған дұрыс [3].

Интербелсенді әдістерді сабақтың барлық кезеңдерінде қолдануға болады. Интербелсенді технологиялар білім беруге ыңғайлы жағдай жасайды. Мұнда әрбір білім алушы өзінің интеллектуалдық мүмкіндігі мен жетістігін сезіне отырып, білім алу үрдісінің тиімділігін арттырады.

Кесте 3 – Интербелсенді сабақ құрылымы

Сабақ кезеңі	Әдістемелік мақсат	Қолданылатын болжамды әдістер
1-кезең Мотивация	Зейіндерін шоғырландырып, тақырыпқа қызығушылықтарын ояту	<ul style="list-style-type: none"> • «Микрофон» • «Миға шабуыл» • «Ассоциация»
2-кезең Тақырыпты және міндеттерді айту	Білім алушылар сабақ барысында неге қол жеткізу керек және олардың өздері атқаратын әрекетті түсінуге көмектесу	Эпиграф, сөз, атаулар арқылы
3-кезең Қажетті ақпаратты алу	Тапсырманы орындау үшін білім алушыларға түсініктеме беру	<ul style="list-style-type: none"> • Үй тапсырмасын презентациялау • Таратпа материалмен таныстыру • Шағын-дәріс
4-кезең Интербелсенді тапсырма	Материалды практикалық тұрғыда игеру	<ul style="list-style-type: none"> • “Фишбоун” • “Ішкі және сыртқы шеңбер” • Дебат • Семинар • “Микрофон” • “Жобаны қорғау” • Шағын топта жұмыс • “Болжағыш ағаш” • “ТРИЗ”
5-кезең Қорытындылау	Материалды бекіту үшін талқылау	<ul style="list-style-type: none"> • “Ішкі және сыртқы шеңбер” • “Дебонның 6 қалпағы” • “Қарлы-кесек” • “Эссе”

Мысал ретінде «Талқылау» немесе «Дәрісті жандандыру» әдісін алуға болады. Бұл әдіс сабақ барысында қолданылады. «Талқылау» сабақ басында, білім алушылармен сабақтың дидактикалық мақсатын анықтау үшін қолданылады. Тақырып айтылған соң тақтаға «Талқылау» сөзі ілініп білім алушыларға аталмыш тақырып бойынша

1. Бұл тақырып жайлы не білесіздер?
2. Не білгілеріңіз келеді?
3. Не үшін білгілеріңіз келеді? деген сынды сұрақ төңірегінде талқылау жүргізіледі

Топқа 3 минут өтілетін тақырып жайлы ақпаратты жанындағы көршілерімен, оқытушымен бөлісу мүмкіндігі беріледі. Осы кезде оқытушы олар айтып жатқан пікірді стикерлерге жазып тақтаға жабыстырады

Бұл тәсілді қолдану не береді:

- Тақырып бойынша қандай сұрақтар қызықтырады;
- Тақырып бойынша білімдерін анықтау;
- Мотивацияларын анықтауға көмектесу;
- Тұлға ретінде сезінуге ықпал ету;
- Қол жеткен нәтижені «Талқылаудағы» сауалдармен салыстыру;

Дәрісті жандандыруға арналған мысалдар

Академик И.А. Каблуков “Дәріс сәтті өту үшін дәріс оқушы аудиторияның көңіл-күйін бақылап отыру керек” деген

Мысалы: Жаңадан жиналған жүгері түйіршіктеріндегі дәндер олардың ішінде глюкозаның көп мөлшерде болуына байланысты тәтті. Жиналу уақытынан асқан сайын жүгері дәні тәттілігін жоғалта бастайды, ол глюкозаның крахмалға айналуымен түсіндіріледі. Жүгерінің тәттілігін сақтау үшін, ол жиналғаннан кейін бірнеше минутқа қайнаған суға салып, содан кейін суытады. Мұндай процестің мәнін түсіндіріңдер?

Жауаптарыңды негіздеу үшін, келесі ақпаратты естеріңе түсіріңдер:

- Фермент дегеніміз не?

– Ферменттер активтілігінің температураға тәуелділігі қандай?

Мәселені қарастыруда немесе сұрақтарды білім алушымен бірге пікірталастыра отырып талқылауда «Ішкі және сыртқы шеңбер» әдісі тиімді. Білім алушылар ішкі және сыртқы екі шеңбер құрады. Олар бір-біріне қарама-қарсы тұрып, өтілген тақырып бойынша бір-бірлеріне сұрақтар қояды. Ішкі шеңбердегілер қозғалмай отырады, әр 30 секунд сайын құрамы ауысады. Білім алушылар алдын ала артқы жағына есімдерін жазып сұрақтарын дайындап алады. Бір –біріне сұрақ қойып, дұрыс жауап берген білім алушы автордан карточканы алады. Осылайша сұрақтар қою істері әрі қарай жалғаса береді. Соңында жиналған карточкалар саналып, қорытынды шығарылады.

Қиын мәселелерді шешу кезінде шағын топта жұмыс жасау әдісін қолдануға болады. Әр топта білім алушының әрқайсысы белгілі қызмет атқарады (оқытушы тағайындауымен: спикер, хатшы, уақыт белгілеуші, баяндаушы). Әр топқа белгілі бір тапсырма беріліп, оны шешу үшін нақты қойылған міндеттерді алады. Келесі әдістерді қолдануға болады: «Болжағыш ағаш», «Фишбоун». [1,5]

Сондай-ақ сабақ барысында төмендегідей тәсілдерді де қолдануға болады

“Ақпаратты іздеу” – әдісті тақырып бойынша материал толық бомаса қолдануға болады. Мұнда ақпаратты іздеу топ бойынша жүреді. Топқа сұрақтар таратылып, белгіленген уақытта жауаптарын оқулықтан, әдістемелік құралдардан, таратпа материалдарынан табуға мүмкіндік береді.

Есте сақтау қабілетін дамытуға арналған тапсырмалар

Студенттер ішінен есте сақтау қабілеті жақсы бірін шығарады. Ол 10 секунд ішінде столда тұрған зертханалық құралдарды қарап, есіне сақтап алуы керек. Содан соң теріс қарап оқытушының қойған сұрағына жауап беруі тиіс: Столда қанша зат болды? Болған заттарды ата.

Білім алушылардың зейінін дамытуға арналған тапсырма

Зертханалық құрылғының дұрыс құрастырылғанын тексеруге арналған тапсырма беруге болады. Яғни құрылғыда жіберілген қателіктерді көрсетеді.

ТРИЗ-Технология (Теория Решения Изобретательских Задач)

Білім алушылардың табиғаттан берілген шығармашылық қабілеттерін, өзін-өзі бағалауларын арттыруда қолданылатын тиімді әдіс.

Бір зертханада химиялық реакцияны ұзақ уақыт бойы жүрдіре алмады, бірақ бір зертханашы өзі жалғыз қалғанда реакция жүзеге асқан. Барлығы оның жанына келгендереакция тағы жүрмей қалады. Зертханашы өзі жалғыз жүріп тәжірибені жасағанда реакция қайта жүрген. Бірақ барлығын көруге шақырған сәтте реакция тағыда жүзеге аспай қалған. **Мұның мәнісі неде?** Тапсырманы шешу үшін сіздерге ТРИЗ көмекшіні ұсынамыз: МАЖХЭМ, яғни түрлі әсер ету факторы: **М** – механикалық, **А** – акустикалық, **Ж** – жылулық, **Х** – химиялық, **Э** – электрикалық, **М** – магниттік.

Дұрыс жауап: зертханашы тәжірибені жалғыз жасаған кезде, әндеткен, ал көп адам болғанда сәйкесінше үн шығармаған, бұдан дыбыстың да реакцияға әсер ететінін көреміз. ДЫБЫС – бұл тербеліс, яғни оның сұйықтық араласуына көмегі бар. Дыбыстың әсері қандай факторға жатады?

Эксперименттің химиядағы орыны

И.В.Гете былай деген: «Білу – бұл әлі толық білім емес, білімді қолдана білу қажет». Қазіргі таңда химия сабағы көрнекі тәжірибелер мен зертханалық жұмыстарды дұрыс методикалық тұрғыда ұйымдастыруды қажет етеді. Эксперимент жасау білім алушылардың теориялық білімдерін бекітуге көп әсерін тигізеді. Қызықты тәжірибелер жүргізу студенттердің қызығушылығын одан әрі арттырады.

Аспартамдағы фенилаланин қалдығын анықтау

Кейбір сағыздарға дәмдеуіш есебінде қосылатын аспартам (E951) концентрлі азот қышқылымен сары түс бере әрекеттеседі.

Бұл тәжірибе сезімтал болғандықтан 2мл сағыздың спирттегі экстрактісін алып, оған 0,5мл концентрлі азот қышқылын абайлап қосады. Қоспаны су моншасында абайлап қыздырамыз, сынауық қызған соң қою қоңыр бу түзіледі. Егер ерітінді сары түске боялса, ол аспартамның бар екенін дәлелдейді [5].

Тәжірибе бойынша сұрақтар:

1. Аспартамды шағын ақуыз деп қарастыруға болады ма?
2. Қыздыру процессі қандай мақсатта жүргізіледі?

3. Не себепті аспартамды термоөңдеуге жататын тағам құрамына дәмдеуіш есебінде қоспайды? (*Аспартам қыздырғанда фенилаланин түзе ыдырайды*)

4. Түзілген қоңыр бу нені білдіреді?

5. Сары түс пайда болуы не себепті аспартам бар екенін дәлелдейді? (*ароматты аминқышқыл фенилаланин есебінен пайда болады*)

6. Аспартам ағзаға түскенде қандай өзгерістер байқалады? (*Аспартам фенилаланин көзі, ал ол ағзадағы гармонды тепе-теңдікті бұзады және ми серотонин бөлуді тоқтатуынан адам тойғанын сезбейді.*)

XXI ғасыр өмір сүруге үйренуді, яғни ұжымдық жобаларды жүзеге асыру ауқымында жеке жауапкершілікті күшейтумен үндесетін өзіндік қабілеттерді дамытуды талап етеді. Оқыту үрдісінде алынатын білімді терең меңгеруге, оны белсенді қолдануға айрықша назар аударылуы тиіс. Сондықтан, ұстаз-мұғалімдер қауымының алдына өте үлкен міндет жүктелді. Бүгінгі таңда жас ұрпаққа пәнді тиімді ұғындырудың бірі- жаңа технология негіздері болып табылады. Оқытудың озық технологияларын меңгермейінше, сауатты, жан – жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін - өзі дамытып, оқу – тәрбие үрдісін тиімді дамытуына көмектеседі [6]

Оқытушы болу әркімнің қолынан келеді, тек талпыныс керек, ал ұстаз болу бәрінің маңдайына жазылмаған. Ұстаз атану үшін қажырлы еңбек пен шыдамдылық керек. Түсінбейтін білім алушы болмайды, тек оларды қызықтыра білу керек. Егер білім алушы қызығушылығын оята білсек олардың талпынысы да сабақ оқуға деген ынталары да арта түседі.

Әдебиеттер

1. Дендебер С.В., Ключникова О.В.– «Современные технологии в процессе преподавания химии», Москва 2007, 109стр.
2. Закиров Ф. Жаңа технология – сапалы білім негізі. – Қазақстан мектебі. 2010. – № 3
3. Маркина И.В. «Современный урок химии. Технологии, приемы, разработки учебных занятий», Ярославль: Академия развития, 2008. – 288стр.
4. Оразахынова Н. Білім беру технологияларын оқу үрдісіне енгізудің тиімділігі. – Қазақстан мектебі. 2010. – № 9
5. Шалғынбаева Қ.Қ., Албытова Н.П., Сламбекова Т.С. «Жоғары мектеп педагогикасы» – Алматы, Эверо 2014, 266 бет.
6. Использование интерактивных методов обучения на уроках химии как средство формирования ключевых компетенций обучающихся [Электрон. ресурс] – 2018. – URL: <http://открытыйурок.рф/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/576679/>

МЕТОДЫ, КОТОРЫЕ ВЛИЯЮТ НА УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНУЮ АКТИВНОСТЬ СТУДЕНТОВ

Д.К. Сариева, Д.Р. Онтагарова

В этой статье приведены результаты исследования новых технологии – эффективного обучения молодого поколения. Если вы не освоили новейшие технологий обучения, вы не можете стать компетентным, универсальным специалистом. Приобретение новых технологий положительно влияет на формирование интеллектуальных, профессиональных, моральных, духовных и многих других человеческих качеств учителя, помогает саморазвитию и эффективному развитию учебного процесса. Основными принципами новых технологий являются: гуманистический подход к обучению, единство образования и обучения, формирование и развитие познавательной силы студента, методы самовосприятия студента, развитие познавательного и творческого умения студента и т.д. В этой статье обсуждаются интерактивные методы применяемых в высших учебных заведениях и приведены конкретные методы их использования.

METHODS THAT AFFECT LEARNING AND COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS

D. Sarieva, D. Ontagarova

This article presents the results of research into new technologies – effective learning for the younger generation. If you have not mastered the latest learning technologies, you can not become a competent, universal specialist. The acquisition of new technologies positively influences the formation of intellectual, professional, moral, spiritual and many other human qualities of the teacher, helps self-development and the effective development of the learning process. The main principles of new technologies are: a humanistic approach to learning, the unity of education and training, the formation and development of the cognitive power of the student, the methods of self-perception of the student, the development of the cognitive and creative ability of the student, etc. This article discusses interactive methods used in higher education institutions are specific methods for their use.

Key words: *biochemistry, methods of teaching, the use of new technologies, active teaching methods, interactive methods*

FTAXP: 15.31.31

Ж.Т. Усанова, Г.К. Джумажанова

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті

СТУДЕНТТЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ СФЕРАСЫН ЗЕРТТЕУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа: *Мақалада жоғары оқу орны студенттерінің эмоционалды сферасының дамуын зерттеу жолдары мен тәсілдерін айқындау арқылы эмоционалды тұрақтылықты қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық шарттары сипатталған. Жоғары оқу орны студенттерінің эмоционалды аймағының даму ерекшеліктерін психодиагностикалық әдістемелердің көмегімен зерттеудің жолдары қарастырылған. Авторлар «Психодиагностика» термині «Психологиялық диагноз қою» дегенді білдіреді және «Диагностика» терминіне ғылыми анықтамасын, сонымен қатар психологиялық диагностиканың басты мәселелері мәселелерін атап көрсеткен.*

Түйін сөздер: *эмоция, эмоционалды сфера, мазасыздану, қобалжу, стресс, қорқыныш, студент, эмоционалды күй, эмоционалды ахуал, алаңдаушылық.*

Қазіргі заманда әлеуметтік-экономикалық талаптарға бейімделудің қиындығы және адамзаттың өмірдің күрделі мәселелерін шешуге дайын еместігі түрлі күйде туатын психикалық күш жұмсауды күшейтеді. Тұлғаның эмоционалды сферасының ерекшеліктері көп жағдайда адамның өмірлік сферасына ықпал етеді. Жоғары оқу орнындағы оқыту формалары, әдістер, интеллектуалдық қызмет мазмұнын бекітетін аса жоғары талаптар студенттердің жүйке жүйесіне шамадан артық күш түсіріп, оқу нәтижесіне ықпалы етеді. Қазіргі таңда студенттердің әртүрлі эмоциялық ерекшеліктерін зерттеу өзекті мәселе болып табылады. Өйткені эмоционалды аймақтың дамуы студент тұлғасының толыққанды қалыптасуына ықпалы зор.

Қазіргі кезде адамның жағдайын, қасиеттерін, психикалық үрдістерінің дамуын бағалауға мүмкіндік беретін психодиагностиканың көптеген әдістері өңделіп, тәжірибеде қолданылуда. Олардың ішінде, зерттеу (ғылыми) және психодиагностикалық меншікті (тәжірибелік) әдістер. Егер психодиагностикалық меншікті әдістер бағалау мақсатында қолданылса, яғни зерттелген психикалық қасиеттер жайында нақты сандық не сапалық мәліметтер алуға мүмкіндік берсе, онда зерттеу әдістері бұл мақсаттарды көздемейді, едетте олар эмпирикалық және эксперименталдық ғылыми зерттеулерде пайдаланылады. Басты мақсаты - ең анық, шын білімдер алу.

«Психодиагностика» термині «Психологиялық диагноз қою» дегенді білдіреді. «Диагностика» термині – адамның мінез-құлқын тану және сол мінез-құлқын қалаулы бағытта ықпал етудің мүмкіндіктері жайында шешім қабылдау дегенді білдіреді. Осыған орай психологияда ерекше объектілер туралы сөз жүреді – психикамен бөленген нақты адамдар

туралы диагностикалық зерттеулерде маңызды сипаттамалар бар. Осыған байланысты, психодиагностиканың негізгі түсініктеріне диагностикалық дәрежелер, диагностикалық белгілер жатады.

Белгілер тікелей бақылауға және тіркеуге мүмкіндік беретіндігімен ерекшеленеді. Дәрежелер тікелей бақылаудан жасырын түрде болады. Есептік дәрежелер үшін «диагностикалық ықпал» деген атау қолданылады. Бақыланатын белгілерден жасырын дәрежелер деңгейіне көшу диагностикалық қорытындыларды құрайды. Психологиялық диагностиканың басты мәселелері – белгілер мен дәрежелері арасында аса қатаң өзара байланыстың болмауында. Осыған байланысты психодиагностикалық шешім қабылдау үшін тұтасымен белгілер кешеніне талдау жасау қажет. Психодиагностикада жасырын ықпалмен байланысты әр түрлі белгілердің талдауын тесттер қамтамасыз етеді. *Зерттеу дегеніміз* – бұл дайын құрастырылған тестерді қолдану. Оның нәтижесі – нақты сыналушы адамның психикалық қасиеттері жайындағы мәліметтер. Дифференциалды – диагностикалық зерттеу – өлшемді психикалық қасиет тұжырымдамасын (әрекет сипатымен тиімділігіне әсер ететін жасырын ықпал) талдауға, тиісті қасиет жайында ақпарат алатындай диагностикалық белгілерді анықтауға бағытталған теориялық және эксперименталдық жұмыстар кешені, бұл анықталған белгілер тіркеу әдістерінің жасалуы және сыннан өтуі.

Сонымен, қазіргі кездегі «психодиагностика» түсінігі психологиялық тестілеу ұғымымен тығыз байланысты, алайда толығымен оған қатысты емес, себебі тесттік (стандартталған, өлшеуіш әрекеті) басқа эксперттік (сапалы эксперттік бағалауларға негізделген) немесе «клиникалық» психодиагностикалық әдістері бар. Соңғы кезде осы екі тәсіл де белсенді түрде қолданылады және бір-бірін өзара толықтырады.

Бірақ кез-келген психодиагностикалық әдіс белгілі бір «диагностикалық тұжырымдамаға» негізделеді. Сондай-ақ, әрбір әдіс қолданушыға диагностикалық түрде маңызды психикалық қасиеттер жүйесі жайында және оларды анықтауға бағытталған қажетті білімдері бар деп болжайды.

Сауалнама тәсілі арқылы жүретін диагностикалық әдістер адамның психологиялық ерекшеліктері жайындағы қажетті мәліметтердің арнайы іріктеліп алынған стандартталған сұрақтар тіркесіне берген жазбаша және ауызша жауаптарына негізделген.

Бұл әдістер тобының бірнеше түрлері бар: анкета, сұхбат, сауалнама. Анкета әдісінде сыналушы тек бірқатар сұрақтарға жауап беріп қоймай, өзі туралы әлеуметтік-демографиялық мәліметтер де береді. Сауалнама әдісінде сыналушыға жазбаша түрде бірнеше сұрақ қойылады. Мұндай сұрақтар әр түрлі типте болып келеді: жабық, ашық және жартылай жабық. Жабық сұрақтар деп – стандартталған болжамды жауаптары бар немесе бірнеше жауаптар тіркесі бар сұрақтарды айтады. Сыналушы солардың ішінен өзіне лайықтысын таңдап алу керек. Ашық түрдегі сұрақтар сыналушының қалауы бойынша берілетін ерін жауаптарды жобалайды. Мұндай сұрақтарға берілген жауаптар сандық емес сапалақ талдауға ұшырайды. Жартылай жабық сұрақтар жауаптардың стандартты нұсқасын да және сыналушының таңдауы бойынша берілген, еркін жауаптарды да қарастырды.

Сонымен қатар, психодиагностикалық сауалнама сұрақтары тікелей және жанама сұрақтардың жауаптарында сыналушының тікелей бағалауы байқалмайды, бірақ берілген жауаптары арқылы оның психологиялық даму деңгейіне жайында жанама мәліметтер алуға болды. Айтылған жазбаша сауалнамалардан басқа ауызша сауалнамалар да бар. Олардың бірі-сұхбат құру. Психолог өзі сыналушыға сұрақ қойып, жауаптарын өзі жазып алып отырады. Бұл сұрақтар алдын-ала анықталған және жазбаша сұрақтар типтеріне ұқсас келуі мүмкін.

С.Д. Спилбергер «Мазасыздану күйі және қасиеті» деп аталатын 20 пікірден тұратын сауалнаманы жасады [1]. С.Д. Спилбергер бойынша «мазасыздану жеке адам сипаты ретінде мотивті және жүре қалыптасқан мінез-құлықтық диспозицияны білдіреді». Мәндер мен Саросзон (1952) мазасыздануды емтихандар ситуациясымен ғана зерттеумен шектелді. Олардың пікірінше, мазасыздану күшті ішкі тітіркендіргішке реакция болып табылады. Олар 37 пікірден тұратын «Тестілік мазасызданудың сауалнамасы» деген әдістемені жасады.

Сонымен, әдістемелік тұрғыдағы әдебиеттерге терең талдау негізінде, біздер келесі анықтаманы тұжырымдаймыз:

Қобалжу – жеке адам қасиеті ретінде жүйке жүйесінің қасиеттерімен және қарым-қатынаста ұзақ уақыт сәтсіздік, қолайсыздық болуымен анықталады. Ситуативті қобалжу – нақты ситуациямен байланысты және одан тыс байқалмайтын мазасыздық күйі, қалпы.

Ситуативті мазасыздану деңгейін төмендету үшін, ғалымдар *музыкалық қозғалыс әдісін* ұсынды. Бұл әдістеме бойынша, классикалық және халықтық музыкаларда қозғалысты понтомимикалық түрде қайта жаңғырту керек. Бұл эксперимент өзекті психологиялық қалыптың өзгеруін көрсетті: яғни, жалпы эмоционалды тонның артуы және ситуативті мазасыздану деңгейінің төмендеуі байқаған.

Келесі бір *әдістеме* САН (өзін-өзі сезіну, белсенділік, көңіл-күй) деп аталады. С.Д. Спилбергердің жекелік және ситуативті мазасыздануға арналған сынағы, К. Изардтың эмоцияны жіктеу әдістемесі.

Қазіргі уақытта жеке адамды зерттеуде оқиғалы биографиялық көзқарас кең тараған. Бұл көзқарас жеке адам өмірінің ерекшелігін, оның нақты биографиялық ерекшеліктерін ерекше көрсетуге бағытталған. Оқиғаларды бастан кешіру тәсілі жеке адамның психологиялық тағдырын анықтайтын болады. Бұл бағытта жұмыс жасағандар Б.Г. Ананьев, оның әріптестері және оқушылары болды. Олар жеке адамды өмірлік жолдың субъектісі ретінде қарау тәсілін жасады. Оқиға ұзақ уақытқа маңызды шешім қабылдайтын бұрылысты кезең [2].

Эксперименттің психодиагностика әдістер ретіндегі ерекшелігі сыналушының кез-келген қасиетін бағалау үшін арнай психодиагностикалық эксперименттің өткізілуі болып табылады. Мұндай эксперимент әрекетіне сыналушының бойындағы зерттеуге алынған қасиеті айқын байқалуы үшін жасанды жағдай енгізіледі. Психодиагностикалық экспериментті ұйымдастырып өткізудің нәтижесінде зерттеуші сыналушы туралы арнайы эксперименттік жағдайдағы бақылау арқылы, қалаған мәліметтерін ала алады. Қолданылатын тесттік тапсырмалардың типіне байланысты әдістемелер келесі топтарға бөлінеді: сауалнамалы (мұнда сыналушыға арналған сұрақтар кіреді), бекітуші (сыналушы келісетін немесе келіспейтін ойлар қолданылады), өнімді (сыналушының белгілі бір шығармашылық жұмысы қолданылады: ауызша, бейнелі, т.б.); әрекеттік (сынаушы орындауға арналған кейбір әрекет жасайтын тапсырмалар алады); физиологиялық (психодиагностика ағзаның еріксіз физикалық реакцияларын талдау негізінде өткізіледі).

Эмоцияның сапасын физиологиялық көрсеткіш бойынша диагностикалауға бола ма деген сұрақ ғалымдар арасында әлі зерттелуде. Бірқатар ғалымдар эмоционалды қобалжу сапасы көп жағдайда физиологиялық көрсеткіштердің реактивтілігі және интенсивтілігімен анықтала бермейді.

П.В. Симонов «біздің жағымды, жағымсыз эмоциялардың физиологиялық механизімі туралы шынайы білімдеріміз көп жағдайда шектеулі болып қалады» дейді. Адамның қобалжуы және түйсінуі жөніндегі қарама қайшылықтар сезімдік шаршау үлгісінде беріледі. Кейбіреулер жұмысқа қабілеттілік және шаршау көрсеткіштерінің арасындағы айырмашылықтарға зейін аударады.

Ал басқа зерттеулерде өзіндік көңіл күйді бағалау әдістемесі бойынша адамның нейродинамикалық және темперамент ерекшелігіне байланыстылығын көрсетті. Адамның эмоционалды сферасын зерттеудің психологиялық әдістері негізінен *сауалнамаларға* негізделеді және адамның эмоционалды ерекшеліктерін анықтайды (ондағы эмоцияларды және эмоционалды тұрақтылыққа байланысты).

А.Е. Ольпанникова зертханасында эмоционалдылықты зерттеудің төрт әдістемесі (сауалнамалар) құрастырылды: үшеу – жетекші эмоцияның модальдылығын анықтау үшін және біреуі-эмоцияның (экспрессивтілікті) көріну құралын анықтау үшін. Бұл әдістемелердің диагностикалық күшіне сенімсіздік танытқан кейбір зерттеушілер қосымша эмоцияны *хронологиялық тіркеу әдісін* (эмоционалды күнделік) қолданды, сыналушыға бір ай бойы хронологиялық тәртіпте белгілі бір көрсеткіштер тәртібімен күнделікті өмірде көрінетін өзінің эмоциясын тіркеуді ұсынды [3]. Сыналушы арнаулы бланкіге өзінің эмоционалды қобалжуын, белгісін, интенсивтілігін, іс-әрекет түрін жазып отырды.

В.А. Лабунская эмоционалды күй экспрессиясының *вербальді фиксация белгілерінің әдісін* жасады. Бұл әдіс әлеуметтік перцепция аймағында психологтар кеңінен қолданатын сөздік портрет әдісінің нұсқасын бейнелейді. Зерттеуге қатысушыдан тапсырма орындауда басқа адамның әр түрлі ерекшеліктерін сипаттау талап етіледі. Сыналушының алдына алты эмоционалды күйдің экспрессивті белгілерін сипаттау мақсаты қойылады: ыза, қорқыныш, жек көру, таңдану, қуаныш. Ол басқа адамның эмоционалды күйін бағдарға алатын экспрессивті белгілерді атауы тиіс. Лабунская көрсеткендей экспрессивті мінез құлықты талдау белгілерді саналы табуда әрқашан мақсатты түрде жүзеге асырыла бермейді.

Сондықтан экспрессивті мінез құлықты тану ерекшеліктерін нақтылау үшін эталондарды зерттеуге көзқарас моторлық, кинестетикалық, эмитация және экспрессияның графикалық бейнесінің көмегімен жүзеге асады. Дегенмен экспрессивті мінез құлықтың моторлық эмитациясы эталондар экстерниозациясы әдісі ретінде шынай болғанмен, оған талдау жасау қиын. Сондықтан бұл жағдайда зерттеуші психикалық күйдің кинестетикалық эталондарын талдау мақсатында қозғалыс тілін аударуға мәжбүр болады.

Осы әдістің негізіне ерікті графикалық ассоциацияланған – *пиктограмма* әдісі жатады. Пиктограмма өзінің сыртқы сипаттамасы бойынша экспрессивті күй бейнесіне жақын (пиктограмма-бұл экспрессия бейнесі), және пиктограмма кенеттен іске қосылады және қалыптасады. Экспериментте сыналушыға сөздер тізбегі көрсетіледі маңызын және мағынасын олар графикалық түрде бейнелеуі тиіс: ыза, қорқыныш, жек көру, таңдану, қуаныш. Сөздер арасы 10 секунд интервалмен оқылады. Мысалы: «қуаныш» сөзіне күн бейнеленеді. Графикалық фиксация әдісінің өзіндік артықшылықтары бар, адам сөзбен жеткізуге қиындық туғызатын нәрселерді бейнелей алады. Сонымен қатар пиктограмманың кемшілігі тапсырманы табысты орындалуы адамның көркемдік қабілетіне көп жағдайда байланысты.

Тесттер – тұлғаның эмоционалдалаған зерттеуде қолданылатын психодиагностиканың кең таралған әдістерінің бірі. Отандық және шетелдік әдебиеттерде психологиялық тест түсінігінің көптеген анықтамалары берілген. Атап айтсақ: «Психологиялық тест шын мәнін де мінез-құлық талғамының объективті және стандартталған өлшемі», «Тест – стандартталған сандық және сапалық жағынан дара психологиялық ерекшеліктерді анықтауға арналған шектеулі уақыттағы байқау»; «Тест – деп, бақылауға алынған қасиеттердің даму деңгейінің салыстырмалы сандық және сапалық көрсеткіштерін алуға мүмкіндік беретін психодиагностиканың стандартталған әдістерін атайды.

Стандартталған өзіндік есеп беру. Аталған әдістер типіне келесі реттегілер жатады: сауалнама – тесттер, ашық сауалнамалар, шкалалалық техника, идеографикалық техника. Сондай-ақ бұл топқа номететиклық және идеографикалық әдістер біріктірілген, өйткені олар бір әдістемелік ұсынымға бағынады. Оларға төмендегілер жатады:

1. Сауалнама-тесттер бірнеше нұсқаулар жиынтығын ұсынады (сұрақтар немесе пікірлер), соған байланысты сыналушы өз пайымдауын шығарады. (екі-үш балама жауаптар таңдауы). Сыналатын бір психологиялық қасиет бірнеше нұсқаулар тобымен берілуі мүмкін, олар тікелей («Қараңғыдан қорқасыз ба?») немесе жанама түрде («Барлық адамдар әділ») субъект тәжірибесіне қатысты болады. Сауалнамалар бір ғана қасиетті сынайтын бір өлшемді немесе бірнеше қасиетті сынайтын көп өлшемді болып құрастырылады.

2. Сауалнама – тесттердің көмегімен тұлғаны зерттеудің келесі амалдарын бөліп көрсетуге болады:

- ерекшеліктерді (себепті) айқындау негізіндегі (мысалы, Кеттелл сауалнамасы);
- типологиялық амал (типтерді бөліп көрсету негізінде мысалы, MMPI).
- ашық сауалнамалар сыналушының стандартталған жауабын ескермейді, стандартталған сұрыптауға еріксіз жауаптарды стандарттық дәрежелерін салыстырғанда ғана жетеді.

3. Шкалалық техникалар объектілерді нақты адамдарды, ауызша пікірлерді т.б.) шкаламен анықталған сапа көрсеткіші бойынша бағалауды болжайды, мысалы, өзін-өзі бағалау зерттеулері С.Я. Рубинштейн [4], Ж.К. Намазбаева [5]. Сыналушының әрекеттері өзін-өзі шкала бойынша бағалаумен аяқталады (дені сау – науқас, ақылды-аңқау және т.б.). Зерттелуші шкала бойына өз бойындағы қасиеттің дәрежесін көрсететін сызық (белгі) қояды. Шкалалар сандық, сөздік, графикалық түрде берілуі мүмкін.

Психологияда эмоционалдық күйді анықтауда қолданылатын психодиагностикалық әдістерді пайдаланудың өзіндік ерекшеліктерімен белгілі бір талаптар жүйесі бар. Аталған әдістер зерттеу әрекетінің қатаң жұмыс тәртібімен (ережеге қатаң ұстану, ынталандыру материалын ұсынудың анықталған тәсілдері, сыналушының әрекетіне зерттеушінің килікпеуі); Үлгімен (нәтижелерді юағалаудың өлшемдері мен басқа белгілер), сенімділік және валидтілік пен сипатталады. Стандартталған әдістер адамды басқалармен санды және сапалы түрді салыстыруға болатын диагностикалық ақпаратты өте қысқа мерзімде жинауға мүмкіндік береді.

Тұлға тесттері адамның қылықтарын анықтайтын тұрақты және жеке даралық

ерекшеліктер психодиагностикасымен байланысты. Оған темперамент, мінез, эмоция, қабілет тесттері жатады. Бұл топта тұлға күйіне немесе оның жеке қасиеттерінің даму дәрежесіне жан-жақты кешенді баға беретін тесттер бар. Мысалы кешенді болып Кеттел тесті ММРІ және т.б. саналады. Жеке тесттерге адам тұлғасының жеке бір ерекшеліктерін эмоцияларын, мысалы мінездің кейбір жақтарын үрейлілік, табысқа жету түрткісін, агрессивтілікті, т.б. бағалауға көмек беретін жатқызады.

Отандық психодиагностикада мотивацияны зерттеу үшін «ТАТ, Розенцвейг тесті, аяқталмаған сөйлем тесті, аяқтамаған әңгіме» т.б. қолданылады. Мюррейдің көптеген ТАТ модификациялары бар, олар тұлғаның жеке (жалпылама түрткілерін) зерттеуге бағытталған. Кеңінен қолданылатын әдістердің бірі ТАТ жобалау әдістемесі, Д. Макклелланд пен Дж. Аткинсонмен (1953) жасалған. Аталған әдіс жетістік мотивіндегі даралықты зерттейді.

Мақсатқа жету жолында кедергілер пайда болған жағдайдағы адам қылықтарының ерекшеліктері «Розенцвейгтің суреттік тесті» арқылы бағаланады. Ересектер мен балаларға арналған тесттерде екі түрі бар. Ынталандыру материалы болып, әр түрлі тұлғааралық әрекеттестік жағдайлары бейнеленген суреттер салынған. Сынлушы басқа кейіпкер үшін жауап қйтару керек. Сонымен қатар, тест субъект агрессиясының ерекшеліктерін анықтайды. Тес құрастыру барысында мотивациялық үрдістердің өлшемі ретіндегі қиял мен қабылдаудан басқа түрткі мен бөгетті салыстыру ұстанымы қолданылған.

Әдебиеттер

- 1 Лабунская В.А. Экспрессия человека: общение и межличностное познание. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2009
- 2 Симонов П.В. Информационная теория эмоций: Тексты. – М.: МГУ, 1990. – С. 178-185
- 3 Олыпаникова А.Е. К психической диагностике эмоциональности. // Проблемы общей, возрастной и педагогической психологии. – М.: Педагогика, 1990. – С. 93-105
- 4 Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: ПИТЕР, 1999
- 5 Намазбаева Ж.И. Развитие личности учащихся вспомогательной школы: Дис. докт. психол. наук – М., 1997. – 25с.

ПУТИ ИЗУЧЕНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ СФЕР СТУДЕНТОВ

Ж.Т. Усанова, Г.К. Джумажанова

В статье описываются психолого-педагогические условия формирования эмоциональной стабильности студентов высшего учебного заведения. С помощью психодиагностических методов были исследованы особенности развития эмоциональной сферы студентов высших учебных заведений. Авторами даны научные определения следующим терминам «психодиагностика» «психологический диагноз» термина «диагностика».

Ключевые слова: эмоция, эмоциональная сфера, тревожность, волнение, стресс, страх, студент, эмоциональное состояние, эмоциональный климат, беспокойство

STUDYING THE EMOTIONAL SPHERES OF STUDENTS

Zg. Usanova, G. Jumazhanova

The article describes the psychological and pedagogical conditions of formation of emotional stability of students of higher educational institution. With the help of psychodiagnostic methods, the features of the emotional sphere of students of higher educational institutions were investigated. The authors give scientific definitions of the following terms "psychodiagnostics" "psychological diagnosis" of the term "diagnosis".

Key words: emotion, emotional sphere, anxiety, excitement, stress, fear, student, emotional state, emotional climate, anxiety

К.Р Аман, Р.П. Аманова

Актюбинский региональный государственный университет имени К.Жубанова, г. Актюбе

ПӘН МЕН ТІЛДІ КІРІКТІРІП ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ҚАҒИДАТТАРЫ

Аңдатпа: Мақалада ағылшын тілінде пәнді оқытудың жаңа бағдары ретінде CLIL – әдісінің маңыздылығы, артықшылығы және ғылыми зерттеулер мәселелері қарастырылған. Пән мен тілді кіріктіріп оқытудың (CLIL-Content and Language Integrated Learning) қағидастары және осы әдіске негізделген сабақты жоспарлау ұсыныстары беріліп отыр.

Пән мен тілді кіріктіріп оқытуда жалпы қолданыстағы оқу бағдарламалары және әртүрлі пәнаралық мәселелер қарастырылады. Бұндай тәсіл оқытудың түрлі әдістерімен (баяндама және әңгімелесу, түсіндіру, бақылау және тәжірибе, салыстыру, талдау және жинақтау, сонымен бірге компьютерде оқыту) үйлесімді байланыста болатынын көрсетеді. Пән мен тілді кіріктіріп оқыту сабағында уақыттың көп бөлігі мәтінмен жұмыс істеуге берілуі, мүмкіндігінше тілдік дағдылардың барлық түрі қамтылуы атап көрсетілген.

Көрсетілгендей CLIL әдісінің мазмұны мен құрылымы отандық білім беру жүйесінде әдістің инновациялық, жаңа бағыт әрі көптілді білім беру жүйесінің моделі үйлесімді түрде берілген.

Түйін сөздер: мәдениет, коммуникация, таным, мазмұн, оқыту, кіріктіру, көптілді, когнитивті

Білім – елдің зияткерлік капиталын қалыптастырушы стратегиялық ресурс. Қазіргі заман талаптарына сай білім беру жүйесі де жетіліп, жаңа қырларын ашуда.

«Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау» деп көрсетілген. Осы тұста кіріктірілген білім бағдарламасы көп табыстарға негіз болады. Өйткені, кіріктірілген бағдарлама бірнеше құндылықты негізге алады. Олар: құрмет; ынтымақтастық; азаматтық жауапкершілік қалыптастыру; ашықтық; өмір бойы білім алу.

Р. Декарттың «Барлық ғылымдардың байланыстылығы сондай, олардың бәрін бірден оқыту – олардың біреуін басқасынан бөліп оқытудан оңай» деген пікірін еске алсақ, пәнаралық байланыс білім берудің кіріктірілген технологиясының құрамына енеді. Оның ұғымының ауқымы кең.

Кіріктірілу – бұл бір оқу мазмұнының пәндік концепцияларға сай әртүрлі саладағы жан-жақты білімдермен тоғысуы, бір-бірімен араласып кетуі.

Кіріктірілген сабақтар студентке әлем туралы, заттар мен құбылыстардың өзара байланыстары туралы біртұтас мағлұмат береді, олар құрылысы бойынша белгілі қалыпқа сыймайды, сондай -ақ, оқу сағаттарын барынша үнемді пайдалануға мүмкіндік береді. Осы сабақтарда оқушылардың бейнелі ой-өрісі дамып, пәннің жалпы мазмұнын өмірмен байланыстыру арқылы шығармашылық мүмкіндіктері ашылады. Кіріктірілген сабақтардың құрылымы нақтылығымен, сыйымдылығымен, орамдылығымен, сабақтың әр сатысындағы оқу материалының логикалық өзара келісімімен, материалдың зор ақпараттық мүмкіндігімен ерекшеленеді

Пән мен тілді кіріктіріп оқыту әдісін (CLIL) Еуропалық комиссия 2004-2006 жылдарға арналған Еуропада көптілді білімді дамыту іс-қимылдары шеңберінде ұсынған. Аталмыш әдіс үздіксіз өзгеріс үстіндегі жаһандану заманында мектеп түлектерінің бәсекеге қабілеттіліктерінің бір белгісі болып табылатын тілдерді және басқа тілдерде пәндерді игеруді жүзеге асыру үшін әзірленген [1].

CLIL әдісін көптілді білім беру саласындағы ғалым Дэвид Марш 1994 жылы Еуропадағы тілдік білім берудің жағдайы туралы зерттеулерді үйлестіру жұмысының барысында қолданысқа енгізген [2]. Халықаралық сарапшылар CLIL әдісіне төмендегідей анықтама береді:

- ✓ «тілді мәдениетаралық түсінісуге, халықаралық көзқарасты қалыптастыруға және жалпы білім сапасын жақсартуға дайындық құралы ретінде қарастыратын әдіс» [3];
- ✓ «пәнді оқуға және пән арқылы тілді үйренуге бағытталған әдіс» [4];
- ✓ «екінші немесе үшінші тіл арқылы пәндерді оқу және пәндік салаларды оқу барысында тіл үйренуді жетілдіру, яғни пәндік және тілдік мақсаттарға қатар қол жеткізу» [5].

Қазіргі таңда ЖОО-да үш тілде білім беру тек қана үш тілді оқыту емес, сондай-ақ пәндерді де үш тілде оқытуды көздейтін білім беру моделі негізінде жүзеге асырылады. Осыған байланысты, пәндерді екінші және үшінші тілдерде оқытуда CLIL әдісін қолдану тиімді. Мысалы, «Ақпараттық коммуникациялық технологиялар» пәнін ағылшын тілінде оқытуда жоғарыда аталған модельді қолдану тиімді.

Пән мен тілді кіріктіріп оқытудың өзара тығыз байланысты 4 негізгі қағидаты бар[6]:

Мазмұн (Content) – тіл тілді үйрену үшін ғана емес, нақты пән бойынша білім алу үшін оқытылады. Яғни, тілдік дағдылар тек тілдік пәндерде ғана емес, басқа пәндер арқылы да дамытылады (мазмұн арқылы).

Коммуникация (Communication) – төрт тілдік дағдыны дамыту барысында мұғалімдер белсенді коммуникативтік орта құруы тиіс. Тілді пәндік салалар арқылы оқу саналы қарым-қатынасты дамытады [7].

Таным (Cognition) – пәндерді кіріктіріп оқыту оқушылардың танымдық қызметін дамыту құралының бірі болып табылады [8]. Пәндерді екінші және үшінші тілде оқу метакогнитивтік және металингвистикалық дағдыларды дамытады.

Мәдениет (Culture) – өз халқының мәдени құндылықтырын түсіну және өзге халықтардың мәдениетін құрметтеу пән мен тілді кіріктіріп оқытудың ажырамас бөлігі болып саналады [9].

Сабақты жоспарлау кезінде «барлық мұғалімдер тіл мұғалімдері болып саналады» деген жаһандық ұстаным сақталуы қажет [10].

Пән мен тілді кіріктіріп оқыту сабағында уақыттың көп бөлігі мәтінмен жұмыс істеуге берілсе де, мүмкіндігінше тілдік дағдылардың барлық түрі қамтылуы керек.

Мәтіндер мәтінге дейінгі оқу (prereading) және мәтіннен кейінгі оқу (afterreading) тапсырмаларынан тұруы тиіс. Ол тапсырмалар тілдік дағдыларды ғана емес, сонымен қатар танымдық (когнитивтік) дағдыларды да қалыптастырады. Танымдық дағдыларды ойлаудың қарапайым (танып-білу, сәйкестендіру, түсіну) деңгейінен жоғары (талдау, жинақтау, зерттеу, бағалау) деңгейіне қарай қалыптастыру қажет екенін мұғалім есте сақтауы керек. Диаграммалар мен кестелері бар мәтіндер студенттердің танып-білу кезеңіне сай келеді. Материалды мәтіннен кестеге енгізе отырып, оқушы мәліметтерді іріктеуді үйренеді және негізгі мәліметті қосалқы мәліметтерден бөліп қарастыру түсінігі қалыптасады.

Сондай-ақ сабақ барысында аудио және бейне материалдарды да қолдануға болады. Мұғалім сабақты жоспарлау кезінде материалдың бір бөлігін аудиомәтін түрінде бере алады, ал оқытудың зерттеу әдістерін қолдана отырып, материалды диалог пен әңгімелесу арқылы игеруге мүмкіндік бар. Сабақ барысында тыңдалымды жазылыммен байланыстыруға болады, мысалы, кестелер толтыру, схемалар сызу, көп нүктенің орнына сөздер жазу, т.б.

Сабақты жоспарлау кезінде мұғалім мына сұрақтарға жауап іздеуі тиіс [11]: Пәндік мазмұн: Сабақтың мақсаты мен міндеті қандай? Оқушыларға не үйрете аламын? Сабақтан қандай нәтиже күтемін?

Коммуникация: Пән мазмұнын игеру үшін қандай тіркестер мен арнайы терминдерді қолдануым керек? Мұндай терминдер оқушылардың тілдік деңгейіне сай ма? Пікірталастар пен талқылауды қалай ұйымдастырған жөн?

Таным: Балалардың сын тұрғысынан ойлау дағдыларын дамыту үшін қандай сұрақтар қоюым керек? Сын тұрғысынан ойлау дағдыларын дамыту үшін қандай тапсырмалар дайындауым керек? Тіл мен пәндік мазмұнды сын тұрғысынан ойлау дағдыларын дамытумен қалай кіріктіруге болады?

Мәдениет: Осы тақырыпты оқып – үйрену барысында қандай мәдени құндылықтар қалыптасады? Осы тақырып арқылы оқушылардың адамгершілік қасиеттерін қалай тәрбиелеуге болады? Бұл қағидатты пән мен тілді кіріктіріп оқыту әдісінің қалған үш қағидатымен қалай байланыстыруға болады?

Пән мен тілді кіріктіріп оқытуда жалпы қолданыстағы оқу бағдарламаларын және оқулықтардың аясын кеңейтетін, әртүрлі пәнаралық проблемалар қарастырылады. Бұндай тәсіл оқытудың түрлі әдістерімен (баяндама және әңгімелесу, түсіндіру, бақылау және

тәжірибе, салыстыру, талдау және жинақтау, сонымен бірге компьютерде оқыту) үйлесімді байланыста болады.

Қорытындылай келе, CLIL әдісінің мазмұны мен құрылымы ғылыми-педагогикалық зерттеулерді қажет етеді. Себебі, отандық білім беру жүйесінде бұл әдіс инновациялық, жаңа бағыт әрі көптілді білім беру жүйесінің моделі толықтырылып, үйлестіреді.

Әдебиеттер

1. Promoting Language Learning and Linguistic Diversity: An Action Plan 2004 – 2006.(Actions I.2.4 to I.2.7)
2. Marsh D. CLIL/EMILE – The European Dimension: Actions, Trends and Foresights Potential. Brussels: The European Union, 2002
3. Marsh D. CLIL/EMILE – The European Dimension: Actions, Trends and Foresights Potential. Jyväskylä: University of Jyväskylä, Finland, 2002
4. Van de Craen, P. Content and Language Integrated Learning, Culture of Education and Learning Theories. Brussels: Vrije Universiteit Brussel, Dept of Germanic Languages, 2006
5. Maljers, A., Marsh, D., Wolff, D., Genesee, F., Frigols-Martín, M., Mehisto, P. (2010), based on Marsh, D. & Wolff, D. eds. (2007). Diverse Contexts – Converging Goals: CLIL in Europe. Peter Lang: Frankfurt
6. Coyle, D., Hood, P. and Marsh, D. CLIL: Content and Language Integrated Learning, Cambridge: Cambridge University Press
7. Perez-Vidal, C. The Integration of Content and Language in the classroom: A European Approach to Education (the second time round), in Dafouz, E. and Guerrini, M. (eds) CLIL Across Educational Levels, Madrid: Richmond
8. Mehisto, P., Frigols, M.J. and Marsh, D. Uncovering CLIL, Oxford: Macmillan
9. Coyle D. Content and Language Integrated Learning: Motivating Learners and Teachers. The CLIL Teachers Toolkit: a classroom guide. Nottingham: The University of Nottingham, 2007
10. The Bullock Report – A Language for Life. Report of the Committee of Enquiry appointed by the Secretary of State for Education and Science under the Chairmanship of Sir Alan Bullock FBA, 1975
11. Coyle, D. Planning Tools for Teachers. Nottingham: University of Nottingham, 2005

ПРИНЦИПЫ МЕТОДА ПРЕДМЕТНО-ЯЗЫКОВОГО ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ

К.Р Аман, Р.П. Аманова

В статье описаны принципы предметно-языкового интегрированного обучения (CLIL-Content and Language Integrated Learning), по планированию урока с использованием метода предметно-языкового интегрированного обучения.

Предметно-языковое интегрированное обучение рассматривают действующее учебные планы и междисциплинарные проблемы. Этот метод показывает, что взаимосвязанные формы общения совместим с различными методами обучения (доклад и интервью, интерпретация, мониторинг и практика, сравнения, анализ и синтез, а также компьютерное обучение). Подчеркивается, что на уроках предметно-языкового интегрированного обучения уделяется больше времени над текстовой работой, а так же охват языковых навыков насколько это возможно. Содержание и структура метода CLIL согласуются с моделью инновационных, новых направлений и многоязычного образования отечественной системой образования.

Ключевые слова: культура, общение, познание, содержание, обучение, интеграция, многоязычность, познавательные

PRINCIPLE METODO PREDMETHO-JAZZOVA INTEGRATED OBJECTIVE

K. Aman, R. Amanova

The article describes the principles of language-based integrated learning (CLIL-Content and Language Integrated Learning), on the planning of a lesson using the method of subject-language integrated learning.

Language-based integrated learning examines existing curricula and interdisciplinary problems. This method shows that interrelated forms of communication are compatible with various teaching methods (report and interview, interpretation, monitoring and practice, comparisons, analysis and synthesis, and computer training). It is emphasized that in lessons of language-based integrated learning, more time is devoted to text work, as well as the coverage of language skills as much as possible. The content and structure of the CLIL method are consistent with the model of innovative, new directions and multilingual education by the domestic education system.

Key words: culture, communication, cognition, content, training, integration, multilingualism, cognitive

FTAXP: 15.31.31

А.Т. Аниязов, Г.К. Джумажанова

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті

КУРСАНТТАРДЫҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУЫН ДАМУЫ

Аңдатпа: Мақалада курсанттардың креативті ойлауын дамыту – бұл жеке тұлғаның қайта жасалуы мен өзіндік дамуының қозғалмалы шығармашылық үрдісі ретінде сипаттама жасалған. Шығармашылық даралықтың ортасы басқалармен салыстырғанда өзін қайталанбас жеке тұлға ретінде сезіну; өзі туралы креативті ой толғауы мен көрінуінің жиынтығы; даралық креативті ерекшеліктердің ішкі бірлігі, біртұтастығы мен ырғақтылығы; жеке тұлғаның жеке өзіндік даму үрдісінің қозғалмалылығы мен өздіксіздігі және өзінің жасампаз ретінде қалыптасуы. Авторлар мақалада акмеология ұғымына түсінік бере отырып, курсанттардың креативті ойлауын дамытуда акмеологиялық тұғырдың рөлін қарастырған.

Түйін сөздер: креативті ойлау, акмеология, акме, курсанттар, шығармашылық даралық, психологиялық-педагогикалық пәндер.

Бүгінде креативті ойлау көбінесе әскери іс-әрекеттің барлық сферасында ақыл-ой еңбегінің үлесі мен шығармашылық шешімдердің өсуі, ерекше маңызды өзіндік таңдауда, жаңаны ашуда, білімін басқа жағдайға аударғанда, шынайы және стандартқа сай келмейтін мәселелік міндеттерді шешуде пайда болады. Осыған байланысты әскери институттарда болашақ офицерлердің креативті ойлауын дамыту міндеттері жеткілікті дәрежеде маңыздылығын және өзектілігін көрсетеді.

Қазіргі замандағы үлкен қайта құрулар, халықаралық байланыстардың кеңейуі, әлемдегі жаңа телекоммуникациялық құрылғылардың дамуы мамандар алдына жаңа білімді терең және жан-жақты игеруді талап етіп отыр.

Әскери институттарда психологиялық-педагогикалық пәндерді оқытудың сапасын талдау көрсеткендей, көптеген жағдайларда жүзеге асырылатын оқыту модельдері психологиялық-педагогикалық пәндерді оқу барысында курсанттар мен тыңдаушылардың мүмкіндік қабілетін толық ашуына мүмкіндік бермейді. Бұл ең алдымен сабақ беру пәндік сала бойынша шеберлік пен дағдыны қалыптастыру мен дамытуға ғана бағытталған, креативті ойлаудың даму мүмкіндіктерінің қажетті шегін ескермейді.

Қазіргі уақытта педагогикалық білімде аталған мәселені жемісті шешу акмеологиялық теория негізінде жүзеге асуда.

Акмеология (ерте грек тілінде «акме» - шың, өткір, бірнәрсенің жоғары деңгейі дегенді білдіреді) – жеке тұлғаның кәсіби өзіндік санасы, өзіндік есеюі, жетілуі мен өзін реттеуін (Б.Г.Ананьев, В.М.Бехтерев, Н.А.Рыбников) қоса отырып, адам өзінің есею сатысында дамуының дәлелдері мен заңдылықтары, механизмдері мен амалдары қарастырылатын адам туралы ғылым [1; 45].

Қазіргі уақытта сапалы білім алу бірден-бір өзекті мәселе болып отыр. Зерттеушілер О.Е.Лебедев және басқалар ХХІ ғасыр өркениеті үшін қоғам тарапынан болашақ адамзатты басқарудың тиімді тәсілін атқарушы ретінде қоғамдық интеллекттің әлеуметтік генетикалық қызметті жоғарылату тән деп есептейді. Бұдан шығатыны заманауи білім алудың сапасы теориялық емес, сонымен бірге тәжірибелік мәселе болып отыр[2].

Әскери институттарда курсант білімнің теориялық негізін, ал тәжірибелік дағды мен шеберлік кәсіби іс-әрекет барысында игеріледі деп есептеледі. Бірақта нарықтық қарым-қатынас жағдайында бейімделуге көп уақыт берілмейді, маман дайындауда акмеологиялық амалды басты назарға ала отырып, бұл мәселені шешуге болады.

Акмеология – бұл кәсіби шеберлік туралы ғылым. Антикалық дәуірде «акмені» жанның шығармашылық қалпымен байланыстырған. «Акмені» тәрбиелеу үшін адамның шығармашылық кәсіби дайындығы керек. Сондықтан оқушылардың кәсіби өзіндік жетілу бағдарламасына кәсіби іс-әрекет үрдісінде туындайтын, күйзелістік жағдайларда жеңуге қабілетті жеке тұлғаның психологиялық беріктігін тәрбиелеу, кәсіби маңызды қасиеттерді өзіндік дамыту, өте қиын жағдайларда білімін тиімді қолдану шеберлігі кіреді.

Заманауи жағдайда педагогикалық акмеологияны өздіксіз білім беру үрдісінде адамның әрбір жас кезеңдерінде, мектеп, әскери институт, Магистратура, PhD докторантура және ересектерді оқыту, сондай-ақ білім сапасын сәйкес деңгейге көтеру үшін бұл ғылымның тұжырымдамаларын қолдану мүмкіндігін қоса отырып, оның біртұтас дамуының жоғары жетістіктерінің заңдылықтары туралы ғылым ретінде қарастыру қабылданған.

Акмеология ғылыми білімнің жаратылыстану, қоғамдық, гуманитарлық және техникалық түйісуінде пайда болған. Ол адамның әр жас кезеңдерінде, индивид ретінде (тірі ағза қалыптасқанда) орта және кеш жас кезеңдерінде, жеке тұлға ретінде (бұл жағдайда ең алдымен шынайылықтың әр бағытына қатынасын игеру қарастырылады) және іс-әрекет субъектісі ретінде (ең бастысы маман ретінде) қалыптасуын мақсатты түрде және бірізді феноменологияны, заңдылықтар мен механизмдерін анықтауды қарастырады.

А.А. Деркач және Н.В. Кузьмина жеке тұлғаның ең басты жүйесін қараушы факторы, іс-әрекет субъектісі ұмтылатын, алған нәтиженің бейнесі деп есептейді. Оған жетістіктерінің қажеттілігі, аталған бағыттағы қозғалыс шегін талдау, оны алуға көмектесетін және кедергі келтіретін себепті іздеу, жеке тұлғаның кәсібилігін қалыптастырады [3; 203].

Айтылғандардан, акмеологияның зерттейтін маңызды аспектісі кәсібилікпен және шығармашылықтың қатынасы деген тұжырымға келуге болады. Акмеология жеке тұлғаның шығармашылық жарқырауының төмендегідей категорияларын: өзіндік даму және өзіндік жетілу үрдісі, шығармашылық даралық, креативті тәжірибе өзіндік өзектенудің нәтижесі ретінде бөледі.

Акмеология нысаны есею кезеңіндегі дамушы жеке тұлға, ал акмеология пәні – кәсібиліктің шыңына жетуге, мамандардың шығармашылықта ұзақ жасауына, сондай-ақ курсанттарды кәсібилікке оқытудың заңдылықтарына, олардың іс-әрекетін түзету мен жетілуіне себеп болатын объективті және субъективті факторлар. Объективті факторларды алынған білімнің сапасы деп есептейміз, ал субъективті факторлар адамның таланты мен қабілеті, оның жауапкершілігі, құзіреттілігі, өндірістік міндеттерді тиімді шеше алуы болып табылады. Кәсібиліктің шыңына жетуді негізгі фактор ретінде дарындылық, қабілеттер, талант, жанұялық тәрбие шарттары, оқу орындары, өзіндік қозғалыс белгілерін қарастыруға болады. Курсанттардың креативті ойлауын дамытуға бағытталған оқыту технологияларын жасау кезінде жоғарыда айтылғандарды міндетті түрде ескеру керек. Бұл адамның әртүрлі қасиеттері: «индивид», «жеке тұлға», «субъект», «даралық» және өзінің өзара байланысы мен өзара әрекеті ретінде оларды ашатын олардың даму ерекшеліктері. Бұл кәсіби өмірге қосылған адамның кәсіби өмірі мен іс-әрекеті, оның қоғам үшін жасаған еңбегі, оның маман ретінде іс-әрекеттің әртүрлі саласындағы дамуы.

Акмеологияда ғылыми зерттеудің өзекті бағыты таным, еңбек, қатынас пен басқару субъектісі ретінде адамның жоғары сатыға дамуының кәсібилігін зерттеу болып табылады. Акмеология адамның әртүрлі саладағы іс-әрекетінің кәсібилік көрсеткіштерін анықтайды.

Осыған байланысты, акмеологияның пәндік саласы бірқатар ғылымдарды әртүрлі жіктеуді көрсетеді, бірақ бұл жерде жалпы ғылыми (жеке тұлғаны; интелектіні; арнайы қабілеттерді диагностикалау тесттері; жеке тұлғаның кәсіби қозғалысын эксперттік бағалау және т.б.) және зерттеудің арнайы әдістері (түзеушілік және дамытушылық әдістер мен технологиялар; бейнетренингтер процедурасы; әлеуметтік және кәсіби ойлау мәдениетін қалыптастыру технологиясы; таланттарды психологиялық қолдау; дара және қоғамдық санаға ықпал ететін тәсілдерді оқыту және т.б.) қолданылады.

Білім беру жеке тұлғаның қалыптасуында жетекші орын алатынын ескере отырып, болашақ маманның қалыптасуында маңызды рөл атқаратын, бірлікте оқытудың заманауи технологиясын жасап және тәжірибеде қолданып, оқу үрдісін жетілдіретін, курсанттармен

әріптес болатын оқытушыға беріледі. Оқытушы әрбір курсанттың оқу іс-әрекетін психологиялық қолдаумен қамтамасыз етуі керек. Бұл оқу үрдісінің барынша тиімділігін қамтамасыз ету үшін мақсатты түрде дара және топтық тестілеу, тренинг және кеңес беру жүргізуі тиіс. Әскери институтты бітірген соң кәсіби және әлеуметтік мәселелерді шығармашылық тұрғыдан шешу қажет болатын офицерге еліміздің әртүрлі өңірлерінде қызмет атқаруға тура келеді.

«Акме» термині жариялылық зерттеулерде ересек адамның дамуы туралы бір мағынада қолданылмайды. Бір жағдайларда авторлар «акме» туралы ол адам денсаулығының шыңы немесе оның жеке тұлға ретінде даму шыңы, немесе адам субъект ретінде қандай да бір іс-әрекетпен айналыса отырып, өзі үшін жоғары нәтижеге жетуін айтады. Бұнда адамның «акмеге» жетуі аз уақыт аралығымен шектелу болып қалады.

Зерттеушілердің басқа тобы «акме» мәселесін қарастыра отырып, ересек адамның жоғары деңгейдегі жұмысқа қабілеттілігінің ұзақ уақытқа сақталуын айтады. Ол жеке тұлға ретінде белсенді және сонымен бірге өзі үшін ең басты кәсіби іс-әрекетте өзінің кәсіби қуатын шығармашылықты және өнімді жүзеге асырады.

Онтогенездің алдыңғы сатыларында қалыпты деңгейде қалыптасқан есеюдің бұл сатысында адам өзін шынайылықпен бай тұрғыда байланыстырған ақыл тоқтатқан жеке тұлға ретінде көрсетеді. Ересек адам өзінің даралық, жеке тұлғалық және субъектілік дамуында көтерілетін биігін, бұл ғылыми мектептің өкілдері кульминация немесе кейде оптимум деп атайды.

Есею, білім беру сапасының критерийі ретінде, оның нәтижесін бағалау білім беру ортасында өсуші адамның тұтастай дамуы, оның индивид, жеке тұлға, өмір іс-әрекеті мен даралықтың олардың өзара байланысының субъектісі ретінде қалыптасу мақсатына қатысты болуы мүмкін.

Акмеологияның адам туралы қалыптасқан ғылымдарға алғашқы қатынасы, ол адамның барлық өмірлік және кәсіби жолдарын зерттеумен аяқталады. Бұнда ең маңыздысы акмеология кәсіби іс-әрекеттің (теріс стереотиптерді жою және жағымдыларын қалыптастыру тәсілдері, кәсіби міндеттерді шығармашылықты шешуді қамтамасыз ету) жетілуі мен түзету мәселелерін зерттейді. Акмеология адам кәсібиліктің шыңына өзі жетеді деп тұжырымдайды.

Кәсібиліктің өзіне тән жасырын қарама-қайшылықтары болады. Жаңашылдық іс-әрекет құрылымы рефлексиясы үшін шығармашылық пен кәсібиліктің өзара қатынасын қарастыру үлкен мәнге ие. Бір жағынан, офицер мамандығын басқалардан ерекшелендіретін жіктелу белгілері, оны сақтамау адамды кәсібилік имиджінен айыратын талаптар жүйесіне әкеледі. Екінші жағынан, тапсырманың күрделілік деңгейі неғұрлым жоғары болса, соғұрлым шеберліктің акмеологиялық сипаттамасы жақын, соғұрлым жаңашылдық қалыптасу, нормадан асып түсуге ұмтылу, «жалпы қабылданғанға» сәйкес келмейтін өнімдер мен жұмыс тәсілін тудыру жиі көрінеді. Курсанттардың басымдық көрсететін биіктікке жету неғұрлым жақын болса, соғұрлым ол норманы «сақтамаушылықты» көп көрсетеді және бұған басқа адамдардың көбісін «терістеуге» тартады.

Болашақ әскери-кәсіби қызметінде курсанттардың даралық формасына тоқталу керектігін ескеруіміз керек. Ғылыми еңбектерде көрсетілгендей, жас ерекшелік психикалық даму адамның өсу шегі бойынша жас ерекшелік даралығымен сипатталады. Даралану дамудың ерекше формасы болып табылады. Оқыту үрдісінде оқушылардың даралану үрдісі келесідегідей формада: даралық айырмашылық кәсіби мінез-құлық пен іс-әрекетте фрагменттік немесе эпизодтық пайда болудың ұқсамайтындығы ретінде; даралық стиль кәсіби іс-әрекетте ұзақ уақыт бойы сақталушы ретінде, кәсіби іс-әрекеттің тәсілдері мен міндеттерін дара түрде ескеруде; даралық оқуда, дара кәсіби дүниетанымда курсанттың жеке тұлғасының қайталанбастығының, өзгешелігінің көрінуі, жеке тұлғаның кәсіби типінде даралық варианттың жиілігінде көрінеді.

Қызметтің нақты кезеңінде офицер кәсіби іс-әрекетінің даралығы қалыптасады. Даралықтың бірнеше түрлерін: қайталанбас, біртұтас, қатысты тұйықтық пен дербестік, сыртқы орта үшін ткізбестік, өзіндік толымдылық, белсенділік және шығармашылық деп білуге болады. Осыған байланысты «шығармашылық даралық» термині пайда болады.

Шығармашылық даралық кәсіби шығармашылықтың жоғары сипаттамасы ретінде көрінеді. Ол өзіне: интеллектуальдық-шығармашылық бастаманы; интеллектуальдық қабілетті, білім кеңдігі мен тереңдігін; қарама-қайшылықты сезгіштік, ішкі жасампаздық

күрестерді сезінуге қабілеттілік; ақпараттық аштық, кәсібилік мәселедегі ерекше жаңаны сезу, тануға ұмтылуды қосатын жеке тұлғалық категория болып табылады.

Шығармашылық даралықты жүзеге асырудың негізгі қызметін төмендегідей бейнеде: қоғамдық мәнділіктің критерийін анықтайтын мәдениетті толықтыру; педагогикалық үрдіс пен жеке тұлғаны қайта жасау; өнімділік және мәнділік критерийлері бойынша анықталатын жаңа технологияларды табу; жеке тұлғаның өзіндік көрінуі, өзіндік анықталуы негізінде өзіндік даму деп анықтауға болады.

Курсанттың креативті ойлауын дамыту – бұл жеке тұлғаның қайта жасалуы мен өзіндік дамуының қозғалмалы шығармашылық үрдісі. Шығармашылық даралықтың ортасы басқалармен салыстырғанда өзін қайталанбас жеке тұлға ретінде сезіну; өзі туралы креативті ой толғауы мен көрінуінің жиынтығы; даралық креативті ерекшеліктердің ішкі бірлігі, біртұтастығы мен ырғақтылығы; жеке тұлғаның жеке өзіндік даму үрдісінің қозғалмалылығы мен өздіксіздігі және өзінің жасампаз ретінде қалыптасуы.

Адамның есею белгісін анықтайтын сипаттамаларының барлық жиынтығының дамуын қарастыруда, акмеология есеюді және «акме» одан тар, адамның мамандықты игеруін, олардың шеберліктің ең жоғарысына жетуін ғана талдайды. Кәсібиліктің мәніне жету, оған апаратын жолдарды көру және түсіну, тек қана теориялық емес, тәжірибелік мәні бар екені түсінікті.

Педагог іс-әрекетінде кейде қарапайым тәсілдер мен әдістер мәселе мен тапсырмалардың шынайы және жаңа шешімін бере алмайтын сәттер болады. Бұндай жағдайда, шынайылықты қамтамасыз ететін талдау, болжау, өзіндік бағалау механизмдерін қосады, жаңа әдістер мен тәсілдерге жүгінеді. Дамыған креативті қабілеті бар адамдар қиыншылықтарды жеңіл жеңеді. Жетістік нәтижесінің жемістілігі көбінесе жеке тұлғалық қасиеттер: жұмысқа қабілеттілік, ұйымдастырушылық, мүмкін болатын қобалжуды шектеу шеберлігі, нақты жағдайларда келісімге өтеді, нақты тұжырым беруде сақтық, оқу үрдісінің басқа қатысушылармен шектік бірігу арқылы анықталады.

Ресей психологиясы мен педагогикасында жеке тұлғаның кәсіби даму мәселесі бірнеше ғылыми тұғыр бойынша зерттеледі.

Бірінші тұғыр мамандықтың психологиясының ғылыми негізін жасаумен байланысты. Бұл тұғырды зерттеу тұлғаның кәсіби өзін анықтау, кәсіби жарамдылық, кәсіби іріктеу мен дайындық, кәсіби біліктілік ретіндегі маңызды психологиялық категориялардың мәні мен мазмұнын ашуға мүмкіндік берді.

Екінші тұғыр әртүрлі кәсіби іс-әрекетте жеке тұлғаның дара-психологиялық ерекшеліктері мен нақты қасиеттерін тікелей зерттеумен байланысты. Аталған тұғырдың шеңберінде маман үшін маңызды креативті ойлауды қалыптастыру мен дамыту тұжырымдамасы жасалды. Бұл маманның кәсіби іс-әрекетке тікелей қосылған және оның тиімділігін арттыратын сапалары арқылы түсіндіріледі. Бұлар адамның жалпы соматикалық (конституциялық), нейродинамикалық қасиеттері, психикалық үрдістер мен функциялар ерекшеліктері, жеке тұлғалық сипаттамалары (қабілеттер, бағыттылығы, қызығушылықтары) болып табылады. Психологиялық маңызды қасиеттерді дамыту, іс-әрекеттің тиімділігі мен сенімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Үшінші тұғыр кәсіби шеберліктің психологиялық негізін жасаумен байланысты, психологиялық еңбектің бір тұғыры ретінде қарастырылады.

Төртінші тұғыр – акмеологиялық, бұл дегеніміз акмеологиялық заңдылықтарды және кәсібиліктің даму детерминанты және ақыл тоқтатқан жеке тұлғаның қалыптасуын анықтайтын заңдарды шығарумен байланысты.

Б.Г. Ананьевтің ғылыми мектебінде онтогенезде адамның даму үрдісінің барлық құраушыларының көрінуі адамның бір жастық кезеңнен басқасына өту кезінде оның психикасы мен ішкі әлемінде болатын өзгерістерді бақылайтын кешенді бағыт қолданылады. Бұл өзгерістердің себептерін тереңірек түсіндіру үшін психологиямен шектес ғылыми пәндердің мәліметтері тартылады. Бұнда өзінің алдағы жас кезеңдеріндегі микроакмеге жетуі арқылы өтетін ересек адамның өзінің үлкен «акмесіне» немесе оптимумына қарай бағытталуы сөз болады. Ал үлкен «акме» барлық өзінің сипаттамасы арқылы көптеген объективті және субъективті шарттар мен жағдайлардың өзара әрекеті нәтижесі ретінде көп бағытты және көп деңгейлігі көрсетіледі. Адамның өзінің өмірлік шығармашылығы акмеологияның басқа – жаратылыстану, қоғамдық, гуманитарлық және техникалық ғылымдармен тығыз бірлестікте қарастырылады [4].

Қазіргі уақытта, жалпы акмеологиядан бөлек, адамның кәсіби қалыптасуы мен дамуы міндеттерімен байланысты үнемі көп аспектілі сипаты бар нақты қызмет саласында акмеологияның басқарушылық, педагогикалық, әскери, спорттық тармақтары қалыптаса бастады. Әскери институт курсанттарының креативті ойлауын дамытудың психологиялық-педагогикалық үлгісін жасауда педагогикалық акмеологияға сүйенеміз.

Психологиялық-педагогикалық ғылымдардың заманауи жетістігі, жаңа білім берушілік және ақпараттық технологиялар, қолданылатын акмеологиялық тұғыр әскери мамандардың үздіксіз кәсіби білім алу үрдісін қамтамасыз етеді. Акмеологиялық түсініктер жүйесінде креативті іс-әрекет пен мамандықтың ұзартылған субъектісі болатын жеке тұлға қасиеттері ретінде көрінеді.

Акмеологияда іс-әрекет субъектісі қағидасын талдай келе, оның негізінде жеке тұлғаның бір жағынан шығармашылық шарты болып табылатын, мамандықта толығырақ көрінуін және қанағаттандыру жолдары көрсетіледі. Ал басқаша – ол басқа салалардан алған білімін қолдана отырып, әртүрлі кәсіп мамандарын және іс-әрекеттің жоғары әлеуметтік, кәсіби тиімділігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Акмеология үшін іс-әрекеттің маңызды субъективті-тұлғалық сипаттамасының қатарында «кәсібилік» түсінігі бар.

Егер әңгіме адамның жоғары кәсібилігі туралы болса, онда онымен тек қана креативті ойлауды дамыту ғана емес, іс-әрекеттің нақты саласы бойынша терең және кең білім, сонымен бірге оны жемісті орындауға қажетті ерекше шеберлікті игерумен байланысты болады. Әрине нағыз кәсібилік аталған іс-әрекетті жүзеге асыруға қажетті күшті және берік мотивациялық-эмоциялық оқталумен және онда ерекше, қалыптан тыс нәтижелерге жетуге әрқашан жүктелген.

Өйткені әскери институтты бітірген соң офицер техникалық қана емес, басқарушылық лауазымдарды да атқарады, және қызмет атқару барысында ол қалыптан тыс мәселелерді шешумен кездеседі. Л.Г. Лаптев әскери мамандарды басқарудың тәжірибесінде алғаш рет тұтас зерттеушілік-дамытушылық технологияны қолданды [5]. Кәсіби іс-әрекетті оңтайландыруға кәсібиліктің барлық кешендерін: мақсаттық жоғары әскери-кәсіби дайындық; қайта дайындау және біліктілікті көтеру; әскери-кәсіби өзіндік жетілу; әскери қызметтің дамушы мүмкіндігін және әскери еңбекті өзіндік акмеологиялық құптауды қолдануды қарқынды қосу есебінен жетуге болады. Көптеген дәстүрлік және жаңашыл құраушыларды (шартты түрде технологиялар деп аталатын) ескеру әскери мамандардың басқарушылық қызметін оңтайландырудың тиімді қалыптастыруды берді. Басқару – ең алдымен қойылған мақсатқа жету үшін субъектінің іс-әрекетін ынталандыру мен реттеу. Білім беру жүйесін құрылымдаудың түсініктік мақсаты оқытушы мен курсанттың шығармашылық және орындаушылық іс-әрекетін реттеуге, сәйкес келетін мақсаттың нәтижесіне жетуге бағытталған олардың біріккен іс-әрекетін ұйымдастыруға қызмет етеді.

Акмеологияның негізгі ғылыми және тәжірибелік қызығушылығының саласы көп жоспарлы. Ал оның шынайы кеңістікті-уақытты координатын нәрселік өлшеудің төмендегідей векторлық: адамның индивид, іс-әрекет субъектісі, жеке тұлға және даралық ретінде өзіндік макро сипатты бағыттары бар. Топтық әлеуметтік субъектілерді қоғамдық мәнді құрылымдаудың механизмдері, шарттары және факторлары анықталады. Әлеуметтік субъектінің мәнді өмірлік іс-әрекетінің байланыстары қоғамдық мәнді іс-әрекет, өмірлік қатынастар, шығармашылық өзіндік даму; кәсібилік әлеуметтік-іс-әрекет контекстінде толық қосылу негізі ретінде; өнімдік үлгілер, алгоритмдер мен технологиялар жиынтығын көрсететін шығармашылық адам қуатын қолдану мен дамытудың тиімді «паттерндері», акмеологияның шығармашылық бірліктегі онтогенезі және т.б. болып табылады.

Әскери институт курсанттарының креативті ойлауын дамыту моделін жасау кезінде тұлғалық-кәсіби дамудың факторлары: іс-әрекеттің нақты түрлерінің мәртебесін көтеру, жеке тұлғаның әлеуметтік статусы мен құқықтық қорғалуын жоғарылату, тұлғалық-кәсіби сапаларды дамыту, іс-әрекет стилін жетілдіру, даралық және авторлық даму бағдарламаларын және психологиялық-педагогикалық шарттарды қабылдауға баса назар аудару керек.

Психологиялық-педагогикалық пәндерді оқытудың дәстүрлік моделінің кезеңдеріне қарай отырып, тақырыптық жоспарларға сүйеніп, сабақтың негізгі мақсаттары курсанттардың тәрбиесін, білімін, дағдысын қалыптастыру мен дамытуға бағытталғанын көруге болады. Бұл пәндерді оқытудың ақырғы кезеңінде курсанттар ғылыми мақалалар, ғылыми зерттеушілік

жұмыстар мен жеке құраммен жұмыс істей алу шеберлігін игеруі керек. Тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар көрсеткендей тапсырмаларды креативті қабілеттері жоғары және жеткілікті дәрежеде дамыған курсанттар аталған қабілеттер нашар дамығандармен салыстырғанда жемісті орындаған. Ал тақырыптық жоспарларда бұл пәнді оқудағы мотивацияны жоғарылататын психологиялық-педагогикалық пәндер құралдарын, оқытудың белсенді әдістерін қолдану арқылы курсанттардың креативтілік қабілеттерін дамыту туралы ешқандай сөз қозғалмайды.

Шығармашылық жобамен жұмыс жасай отырып, курсанттар өздерінің креативті қуаты мен маманның рефлексиялық мәдениетін дамытады. Шығармашылық жұмысты қорғау ереже бойынша соңғы сабақта жүргізіледі. Әскери институтта курсанттардың креативті ойлауын дамытудың моделіне сүйенетін оқыту технологиясы маманның нақты кәсіби қызметті жемісті жүзеге асыру үшін білімнің теориялық қоры бар кәсібилік және басқарушылық іс-әрекетке жалпы дайындығын назарда ұстайды. Жинақталған білім, білік және дағдыны жүзеге асыру тәсілі, олардың тәжірибелік қолданылуы білім, білік және дағды жинақтаудың қуаттық жылдамдығы, оларды іс-әрекет мазмұнының өзгерісінде тәжірибеде қолдану немесе оның жүзеге асу шарттары бірден-бір маңызды фактор болып саналады.

Акмеологиялық бағыт әскери институттарда курсанттардың креативті ойлауын дамытуды талдауда жеке тұлғаның даму заңдылықтарын ойлауға, дара және шығармашылық бастауды қатыстыруға, әрекетті рефлексивті орындауға ынталандыруға, пәнді оқу үшін мотивацияны көтеруге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Деркач А.А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека. Книга 2. Акмеологические основы управленческой деятельности. – М., 2000. – С. 45
2. Лебедев С.А. Философия науки: слов. основных терминов / С.А. Лебедев. – М.: Акад. проект, 2004. – 316 с.
3. Кузьмина Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения. – М., 1990. – 154 с.
4. Ананьев Б.Г. Человека как предмет познания. – Л.: ЛГУ, 1990. – 339 с.
5. Бодалев А.А., Деркач А.А., Лаптев Л.Г. (ред.) Рабочая книга практического психолога: пособие для специалистов, работающих с персоналом. – М.: институт психотерапии, 2006. – 629 с.

РАЗВИТИЕ КРЕАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ КУРСАНТОВ

А.Т. Аниязов, Г.К. Джумажанова

В статье развитие творческого мышления курсантов описывается как динамический творческий процесс саморазвития. Чувство творчества – это чувство того, что он является уникальным человеком по сравнению с другими; набор творческого мышления и видения самого себя; внутреннее единство, уникальность и ритм индивидуальности творческих качеств; мобильность и целостность индивидуального развития личности. В статье авторами дано понятие акмеология, так же рассмотрено роль акмеологического исследования в развитии творческого мышления курсантов.

Ключевые слова: креативное мышление, акмеология, акме, курсанты, творческая индивидуальность, психолого-педагогические дисциплины

DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING OF THE CADETS

Zg. Usanova, G. Jumazhanova

The article describes the development of creative thinking of cadets as a dynamic creative process of self-development. A sense of creativity is a feeling that he is a unique person in comparison with others; a set of creative thinking and vision of himself; internal unity, uniqueness and rhythm of the individuality of creative qualities; mobility and integrity of individual development of the personality. In the article the authors give the concept of acmeology, the role of acmeological research in the development of creative thinking of students.

Key words: *creative thinking, acmeology, Acme, cadets, creative individuality, psychological and pedagogical disciplines*

МРНТИ: 15.31.31.

Д.Ж. Омарбаева, Г.Ж. Есенаманова

«Назарбаев-Интеллектуальная школа физико-математического направления г. Астаны»

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ

Аннотация: *В статье рассмотрены психологические особенности детей подросткового возраста, типичные проблемы этого периода и подростковый кризис, который некоторые ученые считают самым трудным, но способствующим возникновению острой эмоциональной нестабильности. Ценность данной статьи заключается в изучении теоретических подходов подросткового возраста, а также его хронологических рамок. Значимым в этой статье являются особенности ведущего вида деятельности в подростковом возрасте, где усваиваются нормы взаимоотношений, которые получают наиболее полное выражение в общественно полезной деятельности. Центральным новообразованием подросткового возраста является – чувство взрослости- отношение подростка к себе как к взрослому. Это выражается в желании, чтобы все – и взрослые, и сверстники – относились к нему не как к маленькому, а как к взрослому.*

Ключевые слова: *подростковый возраст, подростковый кризис, социальная взрослость, интеллектуальная взрослость, самосознание, саморазвитие*

Подростковый период – это этап онтогенеза, находящийся между детством и взрослостью. Этот период называют самым трудным из возрастов человека. Особое положение подросткового периода в развитии ребенка отражено в его названиях: «переходной», «переломный», «трудный», «критический». В них зафиксирована сложность и важность происходящих в этом возрасте процессов развития, связанных с переходом от одной эпохи жизни к другой. Переход от детства к взрослости составляет основное содержание и специфическое отличие всех сторон развития в этот период – физического, умственного, нравственного, социального.

Особенности подросткового возраста (повышенная конфликтность, тревожность, зависимость от сверстников, озабоченность вопросами пола, поиск своего «образа Я», чувство взрослости, рефлексия и др.) и подростковый кризис, который некоторые ученые (Д.Б. Эльконин, Т.В. Драгунова и др.) считают самым трудным, способствуют возникновению острой эмоциональной нестабильности. В современных условиях к типичным проблемам подросткового возраста присоединяется проблема постоянного усложнения учебной деятельности, которое выражается в увеличении количества изучаемых предметов, общего объема информации и необходимости достаточно раннего профессионального самоопределения. Трудность состоит также в том, что, начиная подготовку к профессиональной деятельности, подростки еще не готовы по-взрослому относиться к себе и, в частности, эффективно регулировать свои психические состояния, что не может не отразиться на продуктивности деятельности и на отношениях с окружающими.

Также такая оценка обусловлена, во-первых, происходящими в это время многочисленными качественными сдвигами, которые подчас носят характер коренной ломки прежних особенностей, интересов и отношений ребенка; это может происходить в сравнительно короткий срок, часто бывает неожиданным и сообщает процессу развития скачкообразный, бурный характер. Во-вторых, происходящие изменения нередко сопровождаются, с одной стороны, появлением у самого подростка значительных субъективных трудностей разного порядка, а с другой – трудностей в его воспитании: подросток не поддается воздействиям взрослых, у него появляются разные формы непослушания, сопротивления и протеста (упрямство, грубость, негативизм, строптивость, замкнутость, скрытность) [1].

Психологические особенности подросткового возраста у психологов называются «подростковыми комплексами» по ряду причин:

- повышенная чувствительность к оценке посторонних;
- предельная самонадеянность и категоричные суждения по отношению к окружающим;
- противоречивость поведения: застенчивость сменяется развязностью, показная независимость граничит с ранимостью;
- эмоциональная неустойчивость и резкие колебания настроения;
- борьба с общепринятыми правилами и распространенными идеалами.

На сегодняшний день в психологии существует множество исследований, гипотез и теорий подросткового возраста. Учеными уже выяснено, что психологическое состояние этого периода связано с двумя «переломными» моментами: психофизиологическим – половым созреванием, и всё, что с ним связано, и социальным – конец детства, вступление в мир взрослых.

В психологии до настоящего времени ведутся дискуссии о хронологических рамках подросткового периода. Существует множество точек зрения, но можно заключить, что хронологические рамки для этого периода имеют условный, ориентировочный характер.

Л.С. Выготский выделяет пубертатный возраст 14-18 лет и два кризиса: кризис 13 и 17 лет [2]. По Э. Эриксону подростковый возраст приходится на стадию идентичности (диффузии идентичности), которую человек проходит с 15 до 20 лет. Л.Ф. Обухова говорит, что по современным данным подростковый период охватывает почти десятилетие – от 11 до 20 [3].

В свою очередь, А.М. Прихожан указывает, что это период длится с 10-11 до 16-17 лет, совпадая в современной российской школе со временем обучения детей в V-XI классах [4].

Первый, кто обратил внимание на новое социальное явление – подростковый период развития, был Я.А. Коменский. Исходя из природы человека, он делит жизнь подрастающего поколения на четыре возрастных периода по шесть лет каждый. Границы отрочества он определяет в 6–12 лет. В основу этого деления он кладет возрастные особенности; отрочество, в частности, характеризуется развитием памяти и воображения с их исполнительными органами – языком и рукой.

Особое место в изучении подросткового возраста занимает теория Э. Шпрангера. Он считал, что внутренний мир индивидуума принципиально не сводим к каким-то ни было природным или социальным детерминантам. Подростковая фаза, ограничиваемая им 14-17 годами характеризуется кризисом, связанным со стремлением к освобождению от детской зависимостью. В качестве главных новообразований данного возраста выступают открытие “Я”, возникновение рефлексии, осознания своей индивидуальности [5].

Ж.И. Пиаже и его последователи рассматривали интеллектуальный аспект развития подростка. Они выделяют здесь созревание способности к формальным операциям без опоры на конкретные свойства объектов, развитие гипотетико-дедуктивной формой суждения, проявляющейся в склонности подростков к теоретизированию [6].

В подростковом кризисе идентичности заново встают все пройденные критические моменты развития. Подросток теперь должен решить все старые задачи сознательно и с внутренней убежденностью, что именно такой выбор значим для него и для общества. Тогда социальное доверие к миру, самостоятельность, инициативность, освоенные умения создадут новую целостность личности.

Таким образом, изучение подросткового периода – очень сложный, долгий и многоплановый процесс, который не завершен и по сей день. До сих пор нет однозначного понимания всех его особенностей, не прекращаются споры между психологами [7].

В процессе изучения отечественные психологи (Л.С. Выгодский, А.Н. Леонтьев, Д.Б. Эльконин и др.) выяснили, что *ведущий для подросткового возраста деятельностью* является усвоение норм взаимоотношений, которые получает наиболее полное выражение в общественно полезной деятельности.

Центральное новообразование подросткового возраста – это “чувство взрослости”- отношение подростка к себе как к взрослому. Это выражается в желании, чтобы все - и взрослые, и сверстники – относились к нему не как к маленькому, а как к взрослому. Он претендует на равноправие в отношениях со старшими и идет на конфликты, отстаивая свою “взрослую” позицию. Чувство взрослости проявляется и в стремлении к

самостоятельности, желании оградить какие-то стороны своей жизни от вмешательства родителей.

Т. В. Драгунова выделила и изучила несколько видов взрослости:

1. Подражание внешним признакам – курение, игра в карты, употребление вина, особый лексикон, стремление к взрослой моде в одежде и причёске, косметика, украшения, приемы кокетства, способы отдыха, развлечений, ухаживания. Это самые легкие способы достижения взрослости и самые опасные.

2. Равнение подростков мальчиков на качества настоящего мужчины. Это – сила, смелость, мужество, выносливость, воля, верность в дружбе и т.п. Средством самовоспитания часто становятся занятия спортом.

3. Социальная взрослость. Она возникает в условиях сотрудничества ребенка и взрослого в разных видах деятельности, где подросток занимает место помощника взрослого.

4. Интеллектуальная взрослость. Она выражается в стремлении подростка что-то знать и уметь по-настоящему. Учение приобретает таких школьников личный смысл и превращается в самообразование.

В переходный период происходят преобразования в самых различных сферах психики. Кардинальные изменения касаются мотивации. В содержании мотивов на первый план выступают мотивы, которые связаны с формирующимся мировоззрением, с планами будущей жизни. Структура мотивов характеризуется иерархической системой, "наличием определенной системы соподчиненных различных мотивационных тенденций на основе ведущих общественно значимых и ставших ценными для личности мотивов. Именно в мотивационной сфере, как считала Л.И. Божович, находится главное новообразование переходного возраста [8].

Развитие личности подростка. По мнению Петровского А.В., первым фактором развития личности подростка является его собственная большая социальная активность, направленная на усвоение определенных образцов и ценностей, на построение удовлетворяющих отношений со взрослыми и товарищами, наконец, на самого себя (проектирование своей личности и своего будущего с попытками реализовать намерения, цели, задачи).

На протяжении более чем полувека ведется теоретический спор о роли биологических и социальных моментов в возникновении явлений критического развития в подростковом периоде [1].

Подростковый возраст (отрочество) – это пора стремительного наращивания знаний, умений, становления нравственности и открытию "Я", обретения новой социальной позиции. Социальное самоопределение и поиск себя неразрывно связаны с формированием мировоззрения.

Становление личности включает в себя также становление относительно устойчивого образа "Я", то есть целостного представления в самом себе [5].

Образ "Я" – это социальная установка, отношение личности к самой себе, включающее три взаимосвязанных компонента: познавательный – знание себя, представление о своих качествах и свойствах; эмоциональный – оценка этих качеств и связанное с ней самолюбие, самоуважение и тому подобные чувства и поведенческий – то есть практическое отношение к себе, производное от первых двух компонентов.) Рассматривая трудности переходного возраста в этот возрастной промежуток, следует отметить, что подростковый возраст традиционно считается самым трудным в воспитательном отношении.

Разрешаются эти противоречия путем формирования более высокого уровня психического развития, более сложных форм и видов деятельности, ряда новых психологических качеств личности. В результате осуществляется переход подростка на более высокую ступень психического развития [9].

Анализ содержания и динамики переживаний подростков на протяжении этого возраста свидетельствует о наличии у подростков переживаний, так или иначе связанных с их отношением к себе, к собственной личности. Почти все переживания, относящиеся к процессу познания подростком себя, оказываются отрицательными. Число таких отрицательных переживаний, связанных с нахождением у себя все новых недостатков и негативных качеств, с возрастом все время растет. Вместе с тем в психологических исследованиях показано, сколь важно для личностного самоопределения, для становления

личностной самоидентичности опираться именно на положительные стороны своего "Я". Поэтому очень важно научить подростка не только видеть свои недостатки – он и так гипертрофированно чувствителен к ним – но понимать и уметь опираться на свои достоинства, на сильные стороны своей личности, характера.

Таким образом, подростковый возраст – трудный период психологического взросления и полового созревания ребёнка. Важная особенность личности подростка – стремление к самоутверждению, что выражается в самостоятельности мнений, суждений, решений, в желании занять свое место в обществе, и прежде всего в среде сверстников.

В самосознании происходят значительные изменения: появляется чувство взрослости – возникает страстное желание быть или хотя бы казаться и считаться взрослым. Отстаивая свои новые права, подросток ограждает многие сферы своей жизни от контроля родителей и часто идёт на конфликты с ними. В этот период подростку присуща сильная потребность в общении со сверстниками. Возникают сменяющие друг друга увлечения. В структуре личности подростка нет ничего устойчивого, окончательного, неподвижного.

Литература

1. Петровский А.В. Возрастная и педагогическая психология. М., Просвещение, 1973
2. Выготский Л.С. «Психология», Москва, 2002 г.
3. Обухова Л.Ф. «Возрастная психология», Москва, 2000 г.
4. Прихожан А.М. «Диагностика личностного развития детей подросткового возраста», Москва, 2002 г.
5. Мандель Б.Р. Психология развития. Полный курс: иллюстрированное учебное пособие / М. – Берлин: Директ-Медиа, 2015
6. Обухова Л.Ф. Концепция Жана Пиаже: за и против. – М.: Изд-во Московского университета, 1981
7. Семенюк Л.М. Хрестоматия по возрастной психологии: учебное пособие для студентов/Под ред. Д.И. Фельдштейна: издание 2-е, дополненное. – Москва: Институт практической психологии, 1996
8. Обухова Л.Ф. Детская (возрастная) психология Учебник. – М., Российское педагогическое агентство, 1996
9. Крутецкий В.А. "Психология обучения и воспитания школьников" "Просвещение", Москва, 1976 г.

ЖАСӨСПІРІМ КЕЗЕҢІНДЕ ЖЕКЕ ТҰЛҒА ДАМУЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Д.Ж. Омарбаева, Г.Ж. Есенаманова

Мақалада жасөспірім жастағы балалардың психологиялық ерекшеліктері, осы кезеңнің типтік мәселелері және жасөспірімдер дағдарысы, оны кейбір ғалымдар ең қиын деп санайды, бірақ ол эмоционалды тұрақсыздық туындауына ықпал етеді. Осы мақаланың құндылығы жасөспірімдердің теориялық зерттеу көзқарастары, сондай-ақ хронологиялық шектері жасалады. Бұл мақаланың маңызды ерекшеліктері жетекші жасөспірім үшін қарым-қатынастың меңгеру нормаларын, қоғамдық пайдалы қызметті неғұрлым толық білдіру болып табылады. Жасөспірім жастағылардың ісік орталығы есейгендік сезімі – жасөспірімнің өзіне ересек ретінде қарым-қатынасы болып табылады. Бұл тәсіл-ниетте, барлық ересектер мен құрдастар оған қарым-қатынасы кішкентайға емес ересекке қарағанын қалайды.

Түйін сөздер: жасөспірімдік жас, жасөспірімдер дағдарысы, әлеуметтік ер жету, интеллектуалды ер жету, өзіндік сана, өзін-өзі дамыту

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF THE PERSON IN THE ADOLESCENT AGE

D. Omarbayeva, G. Yessenamanova

The article deals with the psychological characteristics of children of teenage age, the typical problems of this period and adolescence crisis, which some scientists believe the most difficult, but contributing to the emergence of severe emotional instability. The value of this paper is to examine the theoretical approaches adolescence, as well as its time frame. Significant in this article are the features of the leading activity in adolescence where absorbed by the norms of

relationships that receive the most complete expression in socially useful activities. A central neoplasm adolescence is - a sense of adulthood - teenage attitude towards him as an adult. This is expressed in the desire to all - adults and peers - treated him not as a little, and as an adult.

Key words: *adolescence, adolescence crisis, social adulthood, intellectual adulthood, self-awareness, self-development*

АВТОРЛАРҒА АРНАЛҒАН ЕРЕЖЕ

Журнал мақаланы қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде қабылдайды. Журналдың шығу жиілігі: жылына – 4 рет.

Журналға мақаланы жариялау құны:

- университет қызметкерлері үшін – 3000 теңге,
- басқа университеттердің авторлары үшін – 5000 теңге.

Мақала мәтініне қойылатын талаптар

1. Журналдың редакциясына ұсынылған мақалалар төмендегідей талаптарға сай болуы керек:

- ФТАХР (ғылыми-техникалық ақпараттың халықаралық рубрикаторы, мақала мәтініне ФТАХР кодын беру үшін grnti.ru сайты пайдалану керек)
- түйін сөздер (4-5);
- автордың аты-жөні, мақаланың атауы, қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде аннотация (100-150 сөз)
- негізгі сөздер қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде болу керек;
- библиографиялық сипаттамаға (ГОСТ 7.1.–2003) стандарттарының талаптарына сәйкес әзірленген библиографиялық тізімдер беріледі. Осы талаптарға сәйкес рәсімделмеген мақала қабылданбайды;
- авторлар туралы ақпарат, онда келесі деректер көрсетілуі керек: ЖОО атауы, ғылыми атағы және дәрежесі, ғылыми қызығушылығының бағыты, автордың жұмыс істейтін ауданы, лауазымы, жұмыс істейтін орны, пошталық мекен-жайы, телефоны, электронды поштасы;
- журналдың редакциялық алқасына кірмейтін, екі тәуелсіз ғалымның немесе осы тақырыпқа сай маманның шолуы (рецензия) және сараптамалық қорытынды болу керек;

2. Мақала көлемі, ережеге сәйкес, мәтін, сурет және кестені қосқанда 3 беттен, 5 бетке дейін болуы тиіс, (Arial – 11, бір интервал, беттің шетінен шегініс – 2,0 см). Word редакторының нұсқасы, Word-2007 төмен болмау керек.

3. Бір мақаладағы авторлардың саны 4 адамнан аспауы керек.

4. Барлық суреттер, карталар, фотолар, кестелер, формулаларды компьютерлік техника құралдары арқылы орындау және оларды мақалада көрсетілуі бойынша қолдану ұсынылады.

5. Кескіндері бар материалдарға қойылатын негізгі тал

- аппарат: суреттер, фотолар Adobe Illustrator 7.0-10.0, Adobe Photoshop 6.0-8.0 бағдарламаларында дайындалып немесе өңделіп, жинаққа жариялануы үшін (PC): TIF, JPG файл форматтарында жіберілуі тиіс;
- фотолар ақ-қара түрде, сапалы, электронды түрде болуы керек;
- барлық кестелер, схемалар және диаграммалар баяндамаға кірістіріліп онымен байланысты болып және бастапқы дайындалған (Excel, Corel Draw 10.0-13.0) бағдарламаға сәйкес болуы тиіс.
- рұқсат етілетін файл – 300 dpi.

6. Барлық қысқартылған сөздер толық жазылуы тиіс.

7. Әдебиеттерді рәсімдеу тәртібі:

- әдебиет алфавиттік тәртіппен орналастырылады (ғылыми мақалалар үшін – қолданылатын материалдың бастапқы және соңғы беттерін көрсету керек);
- мәтін бойынша төртбұрышты жақшаларда сілтеме беріліп отырған әдебиеттің реттік номері көрсетіледі;
- қолданылған әдебиеттер тізімінде библиографиялық мазмұндау ГОСТ 7.1.–2003 стандартына сәйкес рәсімделуі керек.

8. Мақаланы мұқият редакциялау керек.

9. CD, флэшкамен – қабылданады.

10. Файлдар міндетті түрде автордың тегі және тұратын қаласының атауымен аталуы керек. Мысалы, «Серіков. Астана». Бір файлға бірнеше мақала қоюға болмайды.

М.А. Иванов

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті

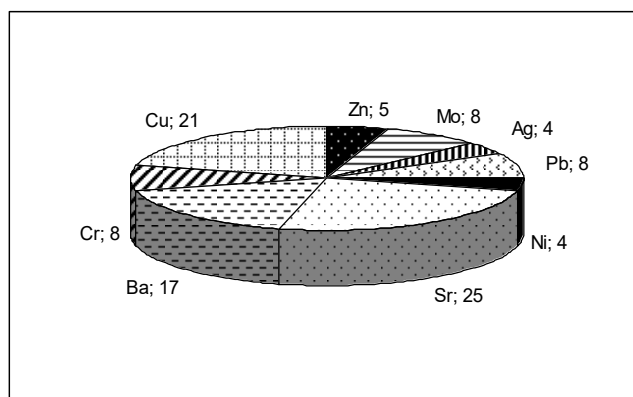
БИОГЕОХИМИЯЛЫҚ МИГРАЦИЯ ЖӘНЕ АУЫР МЕТАЛДАРДЫ ЖИНАҚТАУ

Аңықтама: Мақалада зерттеудің нәтижелері келтірілген

Түйін сөздер: орта, биолог, табиғат

МӨТІН. Ландштафтық компоненттердің биогеохимиялық қасиеттерін қалыптастыруда атмосфералық, сулы және биогенді қоныс аударудың маңызды рөлі бар. Барлық табиғи сулардан ерекше атмосфералық жауын шашын байқалады. Қарда элементтердің шоғырлануы ауа температурасына байланысты, желдің бағыты ластану кезінде, оның қашықтығына және жер бетіне әсер етеді.

Атмосфералық жауын-шашынның химиялық құрамындағы айырмашылықтар ауа массасының күрделі қозғалысына байланысты. 1 суретте мұзды су қоймаларындағы ауыр металдардың мазмұны.



Сурет 1 – Москворецк жүйесі бойынша су қоймаларындағы ауыр металдардың мұздағы жағдайы

Сульфат-гидрокарбонаты және сульфат-хлорид-кальций жаңбыр суының құрамына кіреді. Олардың минералдануы атмосферада шаңның шоғырлануынан жоғары. Қармен салыстырғанда (Sr, Pb, Cr, Zn, Ni) жаңбырлы ландшафтың бірлік ауданында жауын – шашын жағдайында есептелген ауыр металдар басым болады (1 кесте).

1 кесте – Қар мен жаңбырдағы ауыр металдардың мөлшері, кг/га

№	Ауыр металдар	Қар	Жаңбыр
1	Pb	$0,5 \times 10^{-6}$	$0,2 \times 10^{-4}$
2	Cr	$0,4 \times 10^{-6}$	$1,6 \times 10^{-3}$
3	V	$8,5 \times 10^{-5}$	–
4	Zn	$0,4 \times 10^{-5}$	$8,0 \times 10^{-4}$
5	Ni	$9,4 \times 10^{-5}$	$1,6 \times 10^{-4}$

Ескерту: *

Әдебиеттер

1 Курмуков А.А. Леуомизиннің ангиопротекторлы және липидті төмендету белсенділігі.- Алматы: Бастау, 2007.- 35-37 б.

БИОГЕОХИМИЯЛЫҚ КӨШІ-ҚОН ЖӘНЕ АККУМУЛЯЦИЯ АУЫР МЕТАЛДАРЫ

М.А. Иванов

Бұл мақалада биосферадағы экологиялық-геохимиялық өзгерістердің даму сипаттамасы қаралады. Қоршаған геохимиялық және экологиялық-геохимиялық өзгерістердің әсерлері бөлек және жекеше талданды. Біз биосферадағы экологиялық-геохимиялық өзгерістердің дамуының заңдылығын ұсынамыз.

Түйін сөздер:

BIOGEOCHEMICAL MIGRATION AND ACCUMULATION HEAVY METALS

M.A. Ivanov

This article discusses the characteristics of the development of eco-geochemical changes in the biosphere. Analyzed discretely, and in particular the relationship of environmental, geochemical and ekologo-geochemical changes. We present the laws of development of ecological-geochemical changes in the biosphere.

Key words:

1-қосымша

Автор жайлы мағлұматтар
(әр авторға жеке толтырылады)

№	Автордың Т.А.Ә. (осы жерге жазу керек)	3*4 түрлі-түсті фотосурет
1.	Жұмыс орны (толық жазу керек), лауазымы	Мысалы: Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, стандарттау және сертификаттау кафедрасы, аға оқытушы
2.	Ғылыми атағы және дәрежесі	
3.	Пошталық мекен-жайы	
4.	Телефон: үй., жұм., қалта тел.	
5.	Электронды поштаның мекен-жайы	

2-қосымша

Мақала туралы мәлімет
(журналдағы әрбір мақала автормен толтырылады)

№	Мәлімет (мақала)
1.	ҒТАХР (ғылыми-техникалық ақпараттың халықаралық рубрикаторы)
2.	Негізгі автор
3.	Қосалқы автор
4.	Автордың жұмыс орны (толық атауы)
5.	Мақаланың атауы
6.	Ғылыми бағыты (техникалық, биологиялық, ауылшаруашылық, ветеринарлық, тарихи, экономикалық, педагогикалық)
7.	Түйін сөздер
8.	Орыс тілінде түйіндеме
9.	Қазақ тілінде түйіндеме
10.	Ағылшын тілінде түйіндеме
11.	Әдебиеттер тізімі

3-қосымша

Журналдағы мақала материалы мен мақаланың әдебиеттерін рәсімдеу

1. Автордың (авторлардың) ТАӘ әрқайсысының жұмыс орнына сәйкес индекстеледі – А.В. Витавская¹, Н.И. Пономарева², Г.К. Алтынбаева³
Автордың(авторлардың) жұмыс орны – Алматы технологиялық университеті¹, Ұлттық ғылыми-техникалық ақпарат орталығы², Рудный индустриялық институты³
2. Әдебиеттер тізімінде библиографиялық мазмұндау ГОСТ 7.5.-98 стандартына сәйкес рәсімделеді. Мысал ретінде ең жиі кездесетін сипаттама-мақалалар, кітаптар, конференция жұмыстары, патенттер және қолжетімді электронды ресурстар беріледі.

4-қосымша

Мерзімді басылымның мақаласы:

1. Аксартов Р.М., Айзиков М.И., Расулова С.А. Леукомизиннің сандық анықтау әдісі // Вестн. ҚазМУ. Сер. Хим. – 2003. – Т.1. № 8. – С. 40-41

Кітап:

2. Курмуков А.А. Леомизиннің ангиопротекторлық және липидті төмендету белсенділігі. –Алматы: Бастау, 2007.-148 б.

Шығармалар жинағы, конференцияларда жарияланған еңбектер (семинар, симпозиум):

3. Абимильдина С.Т., Сыдыкова Г.Е., Оразбаева Л.А. Қант өндірісінің инфрақұрылымын дамыту және құру // Қазақстанның аграрлық секторындағы инновациясы: Матер. Халықаралық конференция / әл-Фараби атындағы ҚазМУ. Алматы, 2010. – 10-13 Б

Электронды ресурс:

4. Соколовский Д.В. Жетектердің өзін-өзі реттеу механизмдерінің синтездеу теориясы [Электрон. Ресурс]. – 2006. – URL: http://bookchamber.kz/stst_2006.htm (ұсынылған мерзімі: 12.03.2009).

Ресми әдебиетті тіркегенде, басылым авторларының толық тізімін беру керек (басқаларсыз).

Төлем қабылдау үшін мекен-жай мен реквизиттер

071410, Қазақстан Республикасы, Семей қаласы, Тәңірбергенов көшесі, 1
ШЖҚ РМК «Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті»
«Ғылыми кітапхана», 1 бөлме, тел: +7(7222) 56-70-83
E-mail: rio@semgu.kz

ШЖҚ РМК «Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті»

БИН 130 840 007 973

ИИК в АО «АТФ Банк»

KZ79826F1KZTD2002319

БИК ALMNKZKA

КБЕ 16

Код по ОКПО 30958953

Қызметтің негізгі түрі ОКЭД 85420

Мекен-жайы: ҚР, 071412, ШҚО, Семей қаласы, Шәкәрім даңғылы 42 а, тел: +7(7222) 56-70-83

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ

В журнал принимаются рукописи на русском, казахском, английском языках.
Периодичность журнала – 4 раза в год.

Стоимость публикаций:

- для сотрудников университета – 3000 тенге,
- для авторов из других вузов – 5000 тенге.

Требования к оформлению материалов

3. Статьи, представленные в редколлегию журнала, должны иметь:

- МРНТИ (международный рубрикатор научно-технической информации, для присвоения статье кода МРНТИ необходимо использовать сайт grnti.ru);
- ключевые слова (5-6 слов);
- ФИО авторов, название статьи, аннотацию (100-150 слов) на русском, казахском и английском языках;
- ключевые слова на русском, казахском и английском языках;
- приставные библиографические списки, оформленные в соответствии с требованиями стандарта библиографического описания (ГОСТ 7.1.–2003). Статья, в которой литература оформлена не по требованиям ГОСТ к публикации не принимается;
- сведения об авторах, где необходимо отразить следующие данные: название вуза, ученая степень и звание, область, в которой работает автор, должность, место работы, почтовый адрес, телефон, электронная почта;
- экспертное заключение, рецензии от двух независимых ученых или специалистов по соответствующей тематике, не входящих в состав редакционной коллегии журнала.

2. Объем материалов, как правило, не должен быть менее 3 страниц и не более 5 страниц, включая текст, рисунки, таблицы (Arial – 11, интервал – одинарный, отступ от края листа – 2,0 см). Редактор Word – версия не ниже Word-2007.

3. Количество авторов одной статьи не должно превышать 4-х человек.

4. Все рисунки, карты, фотографии, таблицы, формулы рекомендуется выполнять с помощью компьютерной техники и размещать в статье по мере их упоминания.

5. Основные требования, предъявляемые к иллюстративным материалам:

- рисунки, фото должны быть изготовлены или обработаны в программах Adobe Illustrator 7.0-10.0, Adobe Photoshop 6.0-8.0 и представлены для публикации в форматах файлов (под PC): TIF, JPG;
- фотографии должны быть черно-белыми, качественными, в электронном виде;
- все таблицы, схемы и диаграммы должны быть встроены в текст статьи и иметь связи (быть доступными для редактирования) с программой-источником, в которой они созданы (Excel, Corel Draw 10.0–13.0);
- разрешение файлов – 300 dpi.

6. Все сокращения должны быть расшифрованы.

7. Порядок оформления литературы:

- литература располагается в алфавитном порядке (с указанием начальных и конечных страниц используемого материала – для научных статей);
- по тексту в квадратных скобках указывается порядковый номер работы, на которую дается ссылка;
- подробное оформление библиографического списка представлено в ГОСТ 7.1.–2003.

8. Статья должна быть тщательно отредактирована.

9. Принимаемые носители: CD, флэш.

10. Файлы необходимо именовать согласно фамилии первого автора и города. Например, «Сериков. Астана». Нельзя в одном файле помещать несколько статей.

Образец оформления статьи

МРНТИ: 32.61.11

М.А. Иванов

Государственный университет имени Шакарима города Семей

БИОГЕОХИМИЧЕСКАЯ МИГРАЦИЯ И АККУМУЛЯЦИЯ ТЯЖЕЛЫХ МЕТАЛЛОВ

Аннотация: В статье приведены результаты исследования.....

Ключевые слова: среда, биолог, природа.....

ТЕКСТ. В формировании биогеохимических свойств компонентов ландшафта важную роль играет атмосферная, водная и биогенная миграция. Из всех природных вод наиболее заметные изменения наблюдаются в атмосферных осадках. Концентрация элементов в снеге зависит от температуры воздуха, направления розы ветров по отношению к источнику загрязнения, удаленности от него, рельефа местности. Различия химического состава атмосферных осадков обусловлены сложными перемещениями воздушных масс. На рисунке 1 отображено содержание тяжелых металлов во льду водохранилищ.

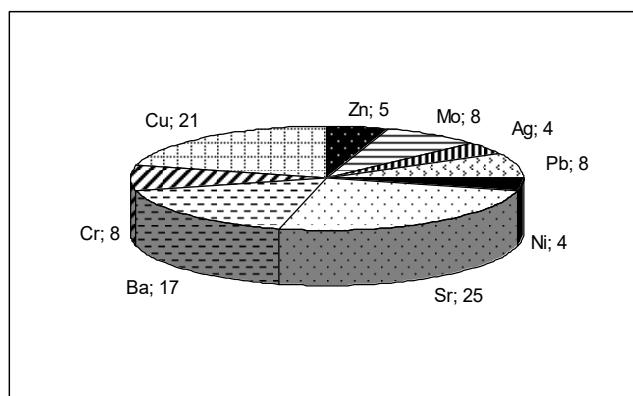


Рисунок 1 – Распределение содержания тяжелых металлов во льду водохранилищ Москворецкой системы

Дождевые воды по составу сульфатно-гидрокарбонатно- и сульфатно-хлоридно-кальциевые. Минерализация их выше за счет концентрации в атмосфере пыли. Выявлено преобладание тяжелых металлов, рассчитанных при выпадении на единицу площади ландшафта, в дожде (Sr, Pb, Cr, Zn, Ni) по сравнению со снегом (табл. 1).

Таблица 1 – Содержание тяжелых металлов в снеге и дожде, кг/га

№	Тяжелые металлы	Снег	Дождь
1	Pb	$0,5 \times 10^{-6}$	$0,2 \times 10^{-4}$
2	Cr	$0,4 \times 10^{-6}$	$1,6 \times 10^{-3}$
3	V	$8,5 \times 10^{-5}$	–
4	Zn	$0,4 \times 10^{-5}$	$8,0 \times 10^{-4}$
5	Ni	$9,4 \times 10^{-5}$	$1,6 \times 10^{-4}$

Примечание: *

Литература

4. Курмуков А. А. Ангиопротекторная и гиполипидемическая активность леуомизина. – Алматы: Бастау, 2007. – С. 35-37

БИОГЕОХИМИЯЛЫҚ КОШИ-КОН ЖӘНЕ АККУМУЛЯЦИЯ АУЫР МЕТАЛДАРДЫҢ М.А. Иванов

Бұл мақалада биосферадағы экологиялық-геохимиялық өзгерістердің даму сипаттамасы қаралады. Қоршаған геохимиялық және экологиялық-геохимиялық өзгерістердің әсерлері бөлек және жекеше талданды. Біз биосферадағы экологиялық-геохимиялық өзгерістердің дамуының заңдылығын ұсынамыз.

Түйін сөздер:

BIOGEOCHEMICAL MIGRATION AND ACCUMULATION HEAVY METALS

М.А. Ivanov

This article discusses the characteristics of the development of eco-geochemical changes in the biosphere. Analyzed discretely, and in particular the relationship of environmental, geochemical and ekologo-geochemical changes. We present the laws of development of ecological-geochemical changes in the biosphere.

Key words:

Приложение 1

Сведения об авторе

(заполняется на каждого автора)

№	Ф.И.О. автора (писать здесь)	Фото цветное 3*4
6.	Место работы (без сокращений), ВУЗ, кафедра, должность	Например Государственный университет имени Шакарима города Семей, кафедра стандартизации и сертификации, старший преподаватель
7.	Ученая степень и звание	
8.	Почтовый адрес	
9.	Телефон: дом., раб., сотовый	
10.	Адрес электронной почты	

Приложение 2

Сведения о статье

(заполняется автором на каждую статью журнала)

№	Сведения (статья)
1.	МРНТИ (международный рубрикатор научно-технической информации)
2.	Основной автор
3.	Соавторы
4.	Место работы автора (полное наименование)
5.	Название, заглавие статьи
6.	Направление науки (технические, биологические, сельскохозяйственные, ветеринарные, исторические, экономические, педагогические)
7.	Ключевые слова
8.	Резюме на русском языке
9.	Резюме на казахском языке
10.	Резюме на английском языке
11.	Список литературы

Оформление материалов статьи и пристатейной литературы в журналах

5. ФИО автора(-ов) индексируется с местом работы каждого – А.В. Витавская¹, Н.И. Пономарева², Г.К. Алтынбаева³
Место работы автора(-ов) – Алматинский технологический университет¹, Национальный центр научно-технической информации², Рудненский индустриальный институт³
6. Библиографические описания в списке литературы оформляются в соответствии с ГОСТ 7.5-98. В качестве примера приводятся наиболее распространенных описания – статьи, книги, материалы конференций, патенты и электронные ресурсы удаленного доступа.

Приложение 4

Статья из периодического издания:

- 1 Аксартон Р.М., Айзиков М.И., Расулова С.А. Метод количественного определения леукомизина // Вестн. КазНУ. Сер. Хим. – 2003. – Т.1. № 8. – С. 40-41

Книга:

- 2 Курмуков А.А. Ангиопротекторная и гиполипидемическая активность леуомизина. – Алматы: Бастау, 2007. – 148 с.

Публикация из материалов конференции (семинара, симпозиума), сборников трудов:

- 3 Абимильдина С.Т., Сыдыкова Г.Е., Оразбаева Л.А. Функционирование и развитие инфраструктуры сахарного производства // Инновация в аграрном секторе Казахстана: Матер. Междунар. Конф. / КазНУ им. аль-Фараби. – Алматы, 2010. – С. 10-13

Электронный ресурс:

- 4 Соколовский Д.В. Теория синтеза самоустанавливающихся кулачковых механизмов приводов [Электрон. Ресурс]. – 2006. – URL: http://bookchamber.kz/stst_2006.htm (дата обращения: 12.03.2009).

При оформлении пристатейной литературы приводить полный перечень авторов издания (без др.).

Адреса и реквизиты для оплаты:

071410, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Танирбергенова, 1
РГП на ПХВ «Государственный университет имени Шакарима города Семей»
«Научная библиотека», 78ааб.1, тел: +7(7222) 56-70-83
E-mail: rio@semgu.kz

РГП на ПХВ «Государственный университет имени Шакарима города Семей»
БИН 130 840 007 973
ИИК в АО «АТФ Банк»
KZ79826F1KZTD2002319
БИК ALMNKZKA
КБЕ 16
Код по ОКПО 30958953
Основной вид деятельности ОКЭД 85420
Адрес: РК, 071412, ВКО, г. Семей, пр. Шакарима 42 а, тел: +7(7222) 56-70-83

АВТОР ЖАЙЛЫ МАҒЛҰМАТТАР

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ



Абдишева З.В. – к.б.н., доцент кафедры биологии Государственного университета имени Шакарима города Семей



Азильханова А.С. – магистрант кафедры психологии Государственного университета им. Шакарима г. Семей



Аманова Р.П. – к.с/х н., ст. преподаватель кафедры биологии Актыбинского регионального государственного университета им. К. Жубанова, г. Актобе



Байделинова А.Т. – учитель музыки СОШ № 12, г. Семей



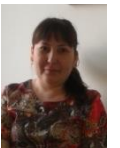
Берикханова Г.Е. – д.ф.-м.н., профессор, декан естественно-математического факультета Государственного университета им. Шакарима г. Семей



Есенаманова Г.Ж. – педагог-психолог Назарбаев-Интеллектуальной школы физико-математического направления г. Астаны



Ильясова Ж.Б. – магистрант кафедры химии и географии Государственного университета им. Шакарима г. Семей



Мукатаева А.К. – ст. преподаватель, зам. декана историко-педагогического факультета Государственного университета им. Шакарима г. Семей



Мұхаметқали Б.Ж. – магистрант кафедры информатики и информационных технологий Государственного университета им. Шакарима г. Семей



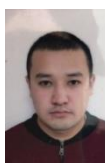
Онтагарова Д.Р. – к.п.н., и.о. доцента кафедры химии и географии Государственного университета им. Шакарима г. Семей



Ажарова А.К. – магистрант кафедры биологии Государственного университета имени Шакарима города Семей



Аман К.Р. – к.т.н., ст. преподаватель кафедры информатики и информационных технологий Актыбинского регионального государственного университета им. К. Жубанова, г. Актобе



Аниязов А.Т. – магистрант кафедры психологии Государственного университета им. Шакарима г. Семей



Бельгибаев М.Е. – д.г.н., профессор кафедры химии и географии Государственного университета им. Шакарима г. Семей



Джумажанова Г.К. – к.псх.н., доцент, зав. кафедрой психологии Государственного университета им. Шакарима г. Семей



Жанарбекұлы Р. – магистрант кафедры математики и теории преподавания математики Государственного университета им. Шакарима г. Семей



Мукажанова М.С. – магистрант кафедры химии и географии Государственного университета им. Шакарима г. Семей



Мусатаева И.С. – к.п.н., и.о. доцента, зав. кафедрой информатики и информационных технологий Государственного университета им. Шакарима г. Семей



Омарбаева Д.Ж. – учитель самопознания Назарбаев-Интеллектуальной школы физико-математического направления г. Астаны



Ращупкина Д.А. – психолог Психологического диспансера г. Семей



Сапакова А.К. – к.б.н., доцент кафедры химии и географии Государственного университета им. Шакарима г. Семей



Сариева Д.К. – магистрант кафедры химии и географии Государственного университета им. Шакарима г. Семей



Сембаева Ж.М. – магистрант кафедры химии и географии Государственного университета им. Шакарима г. Семей



Симоненко А.В. – психолог Психологического диспансера г. Семей



Уэшова М.У. – магистрант кафедры химии и географии Государственного университета им. Шакарима г. Семей



Усанова Ж.Т. – магистрант кафедры психологии Государственного университета им. Шакарима г. Семей

МАЗМҰНЫ

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫ

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Р. Жанарбекулы, Г.Е. Берикханова ЦИФРЛЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ КҮРДЕЛІ ТРИГОНОМЕТРИЯЛЫҚ ТЕҢСІЗДІКТЕРДІ ШЕШУ ЖӘНЕ ДӘЛЕЛДЕУ ӘДІСТЕРІ.....	3
А.К. Мукатаева, А.С. Азильханова, А.Т. Байделинова РАЗВИТИЕ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ СРЕДНЕЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ СРЕДСТВАМИ МУЗЫКАЛЬНО – ОРИЕНТИРОВАННОЙ ПОЛИХУДОЖЕСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	7
А.Т. Байделинова¹, А.К. Мукатаева² СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ МУЗЫКИ.....	11
Д. А. Ращупкина, А.В. Симоненко РОЛЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ИЗУЧЕНИИ ОСОБЕННОСТЕЙ ПОГРАНИЧНЫХ ПСИХИЧЕСКИХ РАССТРОЙСТВ В АСПЕКТЕ ПСИХОСОМАТИЧЕСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ.....	15
Б.Ж. Мұхаметқали, И.С. Мусатаева ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СПЕЦИАЛИСТА В ИТ- ОБЛАСТИ.....	21
А.Қ. Ажарова, З.В. Абдишева СТУДЕНТТЕРДІҢ ДЕНЕ ДАМУЫН БАҒАЛАУ КӨРСЕТКІШТЕРІ.....	26
Д.Р. Онтагарова, Ж.Б. Ильясова СТУДЕНТТЕРДІҢ ТАҢДАУ ПӨНДЕРІН ОҚЫТУДАҒЫ ҚҰЗЫРЛЫҚТАРЫНА КӨЗҚАРАСЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	30
М.У. Уәшова, М.Е. Белгібаев КҮМІСТІ БАСТАУЫНДАҒЫ ӘУЛИЕ ЫРҒЫЗБАЙ КЕШЕНІ.....	34
Д.Р. Онтагарова, Ж.М. Сембаева «СПИРТТЕР. ФЕНОЛДАР» ТАҚЫРЫБЫН ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	38
М.С. Мукажанова, А.К. Сапакова СЫНИ ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА «ЖОҒАРЫ МОЛЕКУЛАЛЫ ҚОСЫЛЫСТАР ХИМИЯСЫ» ПӘНІН ОҚЫТУ.....	41
Д.К. Сариева, Д.Р. Онтагарова СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ- ТАНЫМДЫЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІКТЕРІНЕ ЫҚПАЛ ЕТЕТІН ӘДІС-ТӘСІЛДЕР	47
Ж.Т. Усанова, Г.К. Джумажанова СТУДЕНТТЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ СФЕРАСЫН ЗЕРТТЕУ ЖОЛДАРЫ.....	52
К.Р. Аман, Р.П. Аманова ПӘН МЕН ТІЛДІ КІРІКТІРІП ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ҚАҒИДАТТАРЫ.....	57
А.Т. Аниязов, Г.К. Джумажанова КУРСАНТТАРДЫҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАУЫН ДАМУЫ.....	60

Д.Ж. Омарбаева, Г.Ж. Есенаманова ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ.....	66
АВТОРЛАРҒА АРНАЛҒАН ЕРЕЖЕ	71
ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ	75
АВТОР ЖАЙЛЫ МАҒЛҰМАТТАР СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ.....	79

Басуға жіберілген күні 02.07.2018 ж. Пішімі 60x84 1/8
Шартты баспа табағы 5,1
Таралымы 100 дана. Бағасы келісімді.

Техникалық редакторы: Евлампиева Е.П.
Маман: Семейская З.Т.
Безендіруші: Мырзабеков С.Т.

Журнал 15.11.2013 жылдан Қазақстан Республикасының мәдениет және
ақпарат министрлігінде тіркелген.
Куәлік № 13981-Ж
Жылына 4 рет шығады.

Құрылтайшысы: «Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті»
Шаруашылық жүргізу құқығындағы республикалық мемлекеттік кәсіпорны.

Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университетінің
баспаханасында басылды.

Адрес редакции: 071410, Республика Казахстан, г. Семей, пр. Шакарима, 42 а
РГП на ПХВ «Государственный университет имени Шакарима города Семей»
«Научная библиотека», каб. 1, тел: +7(7222) 56-70-83
E-mail: rio@semgu.kz